

МАЪНАВИЙ ҲАЁТ

ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ, МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ, ИЛМИЙ-ОММАБОП ЖУРНАЛ

№3/2026

**Янги Ўзбекистон – мамлакатимиз мустақиллигини
янада мустаҳкамлаш, эркинлик ва озодликнинг янги даври,
бунёдкорлик ва фаровонлик йўлининг юқори босқичидир.**

**Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти**

МУНДАРИЖА

42

98

80

14

4

74

4. ҚУТЛУҒ САНАЛАР

Мустақилликнинг улуг асоси

14. СУРАТ ВА СИЙРАТ

Шукур худога

28. КАРВОН ҚҰНҒИРОҒИ

Рақамли дунёнинг
рақамли болалари

32. ТАВСИЯ

Эшиклар очик, аммо...

36. ЎРГАНГАНИНГ ЎЗИНГГА

Қалтис саволларга
нозик жавоблар

42. ТАСВИР ВА ТААССУРОТ

Тарих чизган сувратлар

48. МУЛОҲАЗА

Олимликнинг эскираётган имижи

54. НИГОҲ

Ишни қандай енгиш мумкин?

84

48

54

36

68

62. БОНГ

Мўъжиза инқироzi ёхуд тортишиш қонунидаги узилишлар

68. ХОТИРА

«Номаълум аёл» васияти

74. ТОМИР

Тилнинг мангу кўрғони

80. ГАПЛАШАДИГАН ГАПЛАР

Қалдирғоч тумшугидаги томчи

84. БУРИЛИШ НУҚТАСИ

Менинг соғинчларим — муаллимларим

98. ЮЛДУЗЛАР МАНГУ ЁНАДИ

Афғон фиғони

106. МИЛЛАТ ВА ИЛЛАТ

Ишонган тоғда кийик ётмас

Мустақилликнинг УЛУҒ АСОСИ

**Отабек
ҲАСАНОВ,**
Республика
Маънавият ва
маърифат маркази
рахбари, сиёсий
фанлар доктори

Б

БИР ҲОВУЧ ТУПРОҚ АРМОНИ

Сўзимни ибратли бир воқеа билан бошласам, муҳтарам журналхонлар каминани тўғри тушунар...

АҚШда туғилган япон биолог олим бундан ўн йилча аввал бошидан ўтказган воқеаларни шундай ҳикоя қилган эди. Унинг бобоси – отасининг отаси Иккинчи жаҳон урушида асирга тушиб тақдир тақозоси билан Америкага бориб қолади. Озодликка чиққач эса ҳар қанча уринса ҳам ватанига қайта олмайди. Кейин худди ўзидек саргاردон муҳожир япон аёлига уйланади, фарзанд кўради. Охири АҚШ фуқаросига айланиб кетади. АҚШда ўлади. Ўғли ҳам шу тақдир йўлини босишга мажбур бўлади. У ҳам кексаяди, оддий киракаш бўлиб умр кечиради. Аммо унда отасидаги каби ватан туйғуси кучли бўлмагани сабабми, АҚШда яшашни маъқул кўради. Учинчи авлод – биолог олим эса дунёни таниган, илмми инсон бўлиб етишади ва мудом афсонавий бобоюрти – Японияга талпинаверади. Орзуманд олим бир куни кунчиқар мамлакатга америкалик йирик мутахассис сифатида илмий анжуманга келади. Табиийки, ўз тарихини юртдошларига айтиб беради. Японлар бу миллатдошини жуда яхши кутиб олиб, меҳмоннавозлик кўрсатади. Ўша олим АҚШга қайтиш пайтида бир ҳовуч тупроқни елим халтага жойлаб олади. Нияти эзгу: бобоси ва отасининг қабрига бу тупроқни сепиб, ватандан узоқда дунёдан ўтган марҳумлар руҳини шод қилиш!

Аммо аэропортда япон назоратчилар ундан тупроқни олиб қолишади. Тушунтирадиларки, «Япония тупроғи муқаддас! Уни олиб чиқиб кетиш асло мумкин эмас!». Ватаннинг бир ҳовучгина тупроғига муносабатни қаранг-а!

Сизларнинг қадамларингиз қутлуғ келди! Бизнинг ватанимиз мустақил бўлди! Мустақил юртнинг ўғил-қизлари бўлдиларингиз!

Хозир ўша воқеани эсладим, беихтиёр кўз олдимдан 35 йил аввалги манзаралар бирма-бир ўта бошлади.

1991 йил. Куз. Эндигина мактабга чиққанман. Ҳаяжон ва қувончи ичига сиғмай турган боламан. Кичик бўлсак-да, дунёда нимадир ўзгарганини илғаб турардик. Мактабда муаллимимиз ўқувчиларни табриклади. Фақатгина мактабга чиққанимиз билан эмас...

– Азиз ўқувчилар! Сизларни табриклайман! Сизларнинг қадамларингиз қутлуғ келди! Бизнинг ватанимиз мустақил бўлди! Мустақил юртнинг ўғил-қизлари бўлдиларингиз!

Бу сўзлар менинг мурғак шууримда муҳрланиб қолди! Мустақиллик! Бу сўзни ўқитувчимиз қалин бўр билан доскага бир неча марта ёзди. Нима экан-а бу сўзнинг маъноси?! Уйга борсам, бобомдан сўрайман. Бобом ҳамма нарсани билади. Саволимга жавоб беради... Ўқитувчидан сўрашга эса ҳаддим сиғмади.

Шу кайфият билан ҳарсиллаб уйга келдим. Сўрида ўтирган бобом мени ўзига чорлади:

– Қани, болажоним, яхши кела-япсанми? Мактаб ёқдимми?

– Бобожон, муаллимимиз бизни табриклади: мустақиллик байрами муборак бўлсин деди... Мустақиллик нима дегани?

Бобом, ўша пайтда олтимиш тўртга кирган бобом бир неча дақиқа

жим қолди. Унинг жимлиги менга таъсир қилди. Бироздан кейин бобом секин тин олиб шундай деди:

– Мустақиллик ўз олдинга қўрқмай мақсад қўя олиш, ўзингга ўзинг хўжайин бўлишинг, ўз ерингга ўзинг эгалик қилишинг дегани-да, болам. Биз шу кунгача ўз-ўзимизча бирор нарсани орзу ҳам қилолмасдик-да. Ҳамма нарса Масковнинг рухсати билан амалга ошарди...

Бобомнинг бу сўзлари, ўқитувчимизнинг ҳаяжони бирлашиб онгимда ёруғ бир тасаввур қолдирди. Бу улуғ ҳодиса ҳаётимга шундай шавқ ва маъно билан кириб келди.

Кейинчалик улғайиб, аста-аста англаб бордимки, қанчадан-қанча юртдошларимиз бир ҳовуч ватан тупроғини орзу қилиб, олис ўлкаларда қолиб кетган экан. Ватанда бўлганлари ҳам юрт қайғуси билан ўтган экан. Уларнинг армони биз учун қанчалар азиз ва табарруқ экан...

ҒУРУР ЎСИШИ КЕРАК!

Устоз ёзувчиларимиздан Шукур Холмирзаев мустақилликдан кейин ёзган бир мақоласида қизиқ саволни ўртага ташлаган эди: «Мана, юрт мустақил бўлди. Бир аср қон тўкиб, не-не улуғларимизни қурбон бериб, орзу қилганимиз мустақилликка эришдик. Хўш, энди нимани ёзамиз? Юракдаги армонимиз ушалди! Энди қандай ижод қиламиз?». Адибимиз саволга ўзи жуда ўринли жавобни ҳам берган: «Энди юракларни чинакам мустақилликка олиб чиқишимиз керак! Бу жуда оғир вазифа. Бунинг учун энг бирламчи ғурур ўсиши керак!».

Ёзувчимизнинг гапи – гап! Ғурур ўсиши керак!

Буни ким бажаради? Қандай усулда, нима ёрдамида адо этамиз бу улуғ вазифани?

Мустақилликнинг дастлабки йилларида оққўрғонлик кекса отахон Россиянинг Краснодар ўлкасига санаторияга боради. У киши билан ҳамхона бўлган ўрис киши собиқ учувчи экан. Шўро замонида Ўзбекистон далаларига бутифос сепадиган кичик самолёт ҳайдаган, юртимизни анча-мунча билар экан. У бизнинг отахоннинг яшаш манзилини билиб, шундай савол беради:

**Энди юракларни чинакам
мустақилликка олиб
чиқишимиз керак! Бу жуда
оғир вазифа. Бунинг учун энг
бирламчи ғурур ўсиши керак!**

– Биз ишлаган майдонлар атрофида ҳозир биронта тирик жон бўлмаса керак-а?

– Нега? У ерларда минг-минглаб ўзбеклар яшайди.

– Қанақасига? – дейди собиқ учувчи ажабланганини яширмай, – биз сепган дориларнинг таркибини ўзимиз билардик. Бу дорилардан кейин одам қандай яшаб қолиши мумкин?

Ҳа, ёшлик йилларидаги ўз айбини, аниқроғи, шўро сиёсатининг айбини яширмай айтаётган бу учувчининг гапида жон бор – бу қадар катта миқдордаги дори инсон ҳаёти учун хавфли.

Бироқ бу ерларда одамлар қандай яшаб қолди? Оналар қандай қилиб соғлом болаларни дунёга келтирди, бу фарзандлар қандай ўсиб-унди? Қайси кучнинг ҳисобига?

Бу куч – миллий руҳ эди. Топганига қаноат қилиб, дунёга эзгулик соғиниб, таваккал қилолган одамларни худо ўзи асраб қолган. Бунга сабаб битта: келажакка умид билан боқиб келган одамларнинг қалбидаги пок ният ва ғурурдир! Бу ният ҳар қандай дорининг захмини ювиб юборган экан... Умид бор жойда ҳаёт давом этаверади.

Б

БУГУН...

Бугун биз сершовкин, глобаллашган дунёда, урбанизациянинг тўлқинида чирпирак бўлаётган шаҳарлар, эллар билан ёнма-ён яшаймиз. Жаҳон тараққиётнинг мисли кўрилмаган даврига кирди. Бу жараёнда Ўзбекистон дунёга юз бурди. Ер шарининг қарийб ҳар бир мамлакатада бизнинг масъул идораларимиз ишляпти. Ҳамма ерда ўзбек халқини, Ўзбекистонни билишади. Шу билан бирга дунёнинг катта маданий, ижтимоий, сиёсий воқелиги бизнинг кундалик ҳаётимизга ҳам шиддат билан кириб келмоқда. Бу шароитда фарзандларимиз хоҳлаймизми-йўқми зет, алфа авлод бўлиб ҳаётга қадам қўяётир. Ўша – 35 йил аввал, интернет, кузатув камералари ҳали ривожланмаган пайтдаги ўспирин билан бугунги йигит-қизларнинг дунёқарашида катта фарқ бор. Бу тафовутда ютуқлар ҳам, ютқизиклар ҳам бўлиши табиий.

Ўзбекнинг ота-онаси ҳамиша боласидан алағда бўлиб келган. Аввал даладан ёки ҳарбийдан қайтишини интиқ кутса, бугун интернет клубларидан келаётган ёт ғоялар тўлқинидан жигаргўшасини асрашни ўйлаётгани ҳам бор гап. Менинг болалигимда чин маънода «бир болага етти маҳалла ота-она» эди. Бугун жамоат жойла-

рида кузатув камералари, таълим даргоҳларидаги оммавий назорат фарзандларимизни кузатишда давом этмоқда. Имкон қадар. Аммо «бу менинг ё қўшнимнинг боласи эмас-ку, тамаки чекса ё бирор ножўя ишга қўл урса – менга нима?» деган қараш ҳам пайдо бўлганидан кўз юмолмаймиз.

Бу шароитда фарзандларимиз хоҳлаймизми-йўқми зет, алфа авлод бўлиб ҳаётга қадам қўяётир.

Яқиндагина футбол бўйича жаҳон чемпионати бўлиб ўтди. Ўзбекистон миллий терма жамоаси илк бор нуфузли мундиалда қатнашди. Шу жараёнда барчанинг нигоҳи экранларга қадалди. Қанчадан-қанча юртдошларимиз футболни бевосита ўша майдонлардан кузатдилар.

Натижа бизни у қадар қониқтирмаган бўлиши мумкин, лекин элнинг жипслашувини кўрдик, бундан фахр туйдик.

Бир замонлар ўрис босқинчилари қонга ботирган Фарғонанинг дашту далаларида бугун ҳаётга кириб келаётган 11-синф ўқувчиси дунёнинг энг нуфузли университетининг грантини ютиб олиб, тенгқурларининг ҳавасини келтираяпти. Шу паллада дунёнинг қайси бир пучмоғида у тенги ўспирин оч қолмаслик, дрон ёки бомба ҳужумидан омон қолишни ўйлаётгани ҳам айна ҳақиқат...

Кейинги ўн йил Ўзбекистон ҳаётида ажойиб бир давр бўлди. Юртимизни харитадан кўрсатолмайдиган қанчадан-қанча халқларнинг давлатларида бугун Ўзбекистон байроғи ҳилпираб турибди. Эришган ютуқларимиз жуда кўп ва битта мақолага уларнинг барчасини сиғдиришнинг имкони йўқ. Қуйида улардан айримларини санаб ўтсак...

Таълимнинг барча босқичлари ушбу соҳада катта тўғаноқ бўлиб келаётган пахта сиёсатидан қутулди. Болалар меҳнатидан фойдаланиш деган доғдан халос бўлди.

Олий таълимда коррупция илдизига кескин зарба берилди. Бировнинг ўрнига имтиҳонга кириш, оммавий тус олган «шпаргалка»

ўйинлари халқнинг тинкасини қуритган эди. Одамлар орасида «Камбағалнинг боласи ўқишга киролмайди» деган қараш пайдо бўлганди. Бугунга келиб эса ўқишга кириш муаммоси билан боғлиқ машмашалар бутунлай барҳам топди десак хато бўлмас. Хусусий таълимнинг ҳаётимизга татбиқ этилиши ҳам шу ютуқларнинг давомидир.

Тошкентда прописка муаммоси бутун халққа оғир юк эди. Уй муаммоси билан бирга бу тўсиқлар ҳам олиб ташланди.

Ён қўшнилар, қардош мамлакатлар билан аҳил-иноқ қўшничилик сиёсати региондаги сиёсий муҳитни, ижтимоий вазиятни кескин яхшилаган бўлса, сўмнинг эркин конвертацияси жорий этилиши, валюта бозоридаги чекловлар камайтирилгани, солиқларнинг оптималлаштирилиши иқтисодий ҳаётимизда янги бир ҳаво олиб кирганига бугун барчамиз аминмиз.

Бир сўз билан айтганда, кишиларда ҳаётга ишонч ортди. Жамиятда эркинлик, инсон қадри устувор тушунчаларга айланди.

ОТАЁТГАН ҲАР БИР ТОНГ: АХБОРОТ, РАҚАМЛАР, ТЎХТАМЛАР...

Бир ишни амалга ошириш учун аввал яхшилаб ҳисоб-китоби олинади. Жумладан, миллат ўзидан фахр этиши учун, ўзини бошқалардан кам кўрмаслиги, кўкрак кериб юриши учун нафақат ўз аҳволдан, балки дунёдаги вазиятдан ҳам бохабар бўлиши лозим. Бугун қўлимиздаги смартфон буларнинг барчасини катта тезлик билан бизга етказаётир.

Одамзоднинг тийиқсиз хоҳишлари ҳар қачонгидан катталашиб кетди. Ўз армиясини, қуролини, маданиятини куч билан ўзга халқлар устига олиб кириш кучайди. Бундай вазиятда ниҳоятда хушёр бўлиб, ҳамма нарсадан огоҳ бўлиб, халқнинг хавфсизлигини таъминлаб, тинч яшашнинг ўзи катта ютуқ бўлиб қолди. Рақамларга эътибор қилинг.

БМТнинг маълумотига кўра 2023 йилда бутун дунё бўйлаб ҳарбий харажатлар учун 2,4 трлн доллар ажратилган, ривожланиш учун 224 млрд доллар, тинчлик учун эса энг кам маблағ – 669 млн доллар сарфланган.

Швециянинг Уппсала университетидаги Тинчлик тадқиқотлари дастури экспертларининг таҳлилига кўра 2024 йилда давлатлараро 61 та низоли ҳолат қайд этилган, бу статистика юритила бошлангандан (1946 йил) буён энг юқори кўрсаткичдир. Ушбу низоларнинг 11 таси уруш даражасига етган.

Ўзбекистон аҳолисининг мунтазам ўсиб боришига аввало миллий қадриятлар ва оила қўрғонининг мустаҳкамлиги асос бўлади.

Шу ўринда яна бир қизиқ парадоксни ҳам айтиб ўтиш лозим: дунё кейинги 30-35 йил ичида жуда катта технологик тараққиётни бошдан кечирди. Интернет тармоғи бутун дунёни қамраб олди. Симсиз алоқа қитъаларни бир-бирига боғлади. Сунъий интеллект мўъжизаси барча халқлар ҳаётига кириб борди. Одамларнинг оғири енгиллашди. Аммо кўплаб ривожланган давлатларда аҳолининг демографик ўсиши пасайиб кетди. Оиланинг асоси бўлган никоҳ масаласига эскилик сарқити деб қараш оддий ҳол бўлиб қолаяпти. Миллатлар қариб кетаяпти. Бутун бошли шаҳарлар хувиллаб қолмоқда.

1982 йилда АҚШда ўзларини «ўз хоҳишига кўра фарзандсиз» деб атовчи аёллар 2,4 фоиз, 1995 йилда 6,6 фоиз бўлган. Худбинликнинг бундай тантанаси йилдан-йилга ошиб борди. Мичиган университети олимларининг тадқиқотиغا кўра аҳолининг бола кўришни истамайдиган қисми 2020 йилга келиб 27 фоизга етган. Бу жиддий таназзул.

1971 йилда Буюк Британияда 30 ёшгача бўлганларнинг 18 фоизигина фарзандсиз бўлган. 2022 йилга келиб 50 фоизга етган. Эллик йилда эллик фоизлик худбинлашув! Айни шу даврда Австрия ва Испанияда катта ёшли аҳолининг тахминан 20 фоизи фарзандсиз бўлган. Бу ўз ихтиёри билан бахтсиз ҳаётни танлаш дегани эмасми? Полшада эса 18 ёшдан 45 ёшгача бўлган аёлларнинг 32 фоизигина туғиш нияти борлигини маълум қилган.

Ҳа, одамлар ўз билганидан қолмаяпти. Америкалик адиб Фолкнер айтганидай «Баъзи одамлар худонинг ишларини худонинг ўзидан яхшироқ биламиз» деб ўйлашади.

Хўш, бу масалада бизнинг юртимизда вазият қандай?

Бошқа мамлакатлар ўзлари эришган нарсаларга маҳлиё бўлиш оқибатининг бадалини тўлаётган бир вақтда юртимиз аҳолиси сони ўсиб бормоқда. Маълумотларга кўра

мамлакатимизда аҳоли сони 39 млн 47 минг 321 нафарни ташкил қилиб, 1989 йилдагидан икки баробар ошган. Бу эса аҳолининг йилига ўртача 1,8 фоиз кўпаяётганини англатади.

Ўзбекистон аҳолисининг мунтазам ўсиб боришига аввало миллий қадриятлар ва оила кўрғонининг мустаҳкамлиги асос бўлади, қолаверса, диний қадриятлар ҳам бунга сабабдир. Халқимиз ҳар бир одам учун энг катта таянч оила эканини яхши билади.

Юқоридаги таққослардан мақсад ўзгаларнинг ва ўзимизнинг ижтимоий, маънавий қиёфамизга ойна тутишдир. Бу ерда ҳам бир ҳақиқат юз очади: сиёсий, оилавий таназзул ва ютуқларга асосий сабаб моддий тақчиллик эмас, балки маънавий савиядир. Худога шукур, халқимиз бу борада эзгу қадриятлари ва амаллари билан собит тура олади.

Шу ўринда яна бир масалага тўхтаб ўтмоқчиман. Бу мураккаб масалани биз халқимиз билан бирга билим ва маданият, мулоҳаза ва фаросат билан ечишимиз шарт. Зеро, бу нарса мустақиллигимизни ҳимоя қилиш билан боғлиқ. Бугун ижтимоий тармоқ алоҳида глобал оламга айланиб бўлди. Бу оламда ҳаммамизни ташвишга соладиган муаммолар ҳам бисёр. Яқинда 2024 йилнинг энг сара ўн китобидан бири саналган «Беҳаловат авлод» китобини ўқиб чиқдим. Унда айнан бугунги интернетнинг чексиз имконлари-ю жозибадор оламининг ёшларга таъсири кенг ёритилган.

Биз ижтимоий тармоқларни тўхтовсиз кузатамиз, болаларимиз қўлига телефон берамиз. Бунинг салбий таъсири ҳақида ўйлаймиз ҳам. Бироқ бу қалтис вазиятда ҳамма шунақа қилаяпти-ку, кўпга келган тўй-да деган ёлғон таскинлар билан ўзимизни овутаамиз.

Маълумотларга кўра, ёлгон хабар ҳаққоний хабарга қараганда олти баробар тез тарқалар экан. Бу нима дегани? Мафкуравий хатарлар хавфи қай даражада адаштирувчи, йўлдан урувчи кучга эга эканини шундан ҳам билса бўлади. Ҳозирги замонда интернетда яшаб, контентлар билан ўйлайдиган, трендлар ичида яшайдиган, натижада ҳаётдан норози, авровчи тасвирлар қурбонига айланаётган ёшлар ҳам кўп. Бу залолатдан бошқа нарсасиз эмас! Контентларнинг 70 фоизини ғарб давлатлари тарқатади. Минг хил сўровларга берилаётган ачинарли жавоблар, ёшларимиз олаётган видеоконтентлар, ўйлаб топилаётган бетайин байрамлару сохта расмларни айтмасиз ҳам бўлади. Бугун дунё бўйлаб 60 фоиз одам ахборотни ижтимоий тармоқлардан олади. Биргина 2023 йилда сиёсий жараёнларнинг қалтислашувига 100 дан ортиқ йирик киберхужум сабаб бўлган.

Интернетда контентларнинг 49,4 фоизи инглизча, ундан кейин испан, немис, япон ва бошқа тилларда яратилган контентлар туради. Бу катта оламда ўзбек тилида яратилган контентлар улуши 0,1 фоизга тенг. Бу хавфлими? Ҳа, хавфли. Чунки тезроқ миллий контентлар улушини кўпайтирмасак, ёшларимизни миллий тутумлар томонга бурмасак, ёт қадриятлар, бегона ва хатарли ғоялар уларнинг онгини эгаллаб олиши мумкин.

Ўзбекистонда интернетдан фойдаланувчи аҳоли улуши 94,2 фоиз. Бу рақамларнинг барчаси бизни фойдали контентлар, хавфсиз интернет, миллий савия ҳақида кўпроқ ўйлашга ундайди. Бу жараёнда биздан катта меҳнат, изланиш талаб этилади.

Жадид бобомиз Абдурауф Фитратнинг «Бу дунё – кураш майдони. Бу курашнинг қуроли соғлом жисму тан, ўткир ақл ва яхши ахлоқдир» деган сўзлари бугун янада долзарб бўлиб бормоқда.

Ҳозир мамлакатимизнинг ички ва ташқи хавфсизлиги борасида ҳар доимгидан ҳам кўра катта ислохотлар олиб борилмоқда. Давлат раҳбари Ўзбекистон Қуролли кучлари ташкил этилганининг 34 йиллиги ва Ватан ҳимоячилари кун муносабати билан йўллаган табригида «Айниқса ҳарбий хизматчиларнинг жанговар руҳи ва жисмоний тайёргарлигини мунтазам ошириб бориш, уларнинг қалбида ватанпарварлик туйғусини кучайтириш биз учун устувор вазифа бўлиб қолади. Чунки ҳар қандай курашнинг тақдирини шахсий таркибнинг билим ва малакаси, ирода ва қатъияти, ўзига ишончи, мардона фазилатлари ҳал қилади» дея таъкидлади.

Маънавият ва маърифат маркази ҳам келгуси йили аскарлар иштирокида мутолаа маданиятига қаратилган доимий адабий клублар, «Сўз» лойиҳаси доирасида шеърӣ концертлар, кино намойишларини ўтказиб боришни мақсад қилган.

Зеро, ватанпарварлик тинмай изланиш, янгиликларга интилиш, ўз илму амали билан элу юртга наф етказиш, фидойиликда намоён бўлади.

Албатта, бугун урушнинг қиёфаси ҳам ўзгарган. Ҳозир «ахборот уруши», «онг уруши», «технологик урушлар» каби муҳораба турлари кўпайиб бормоқда. Бундай шароитда ватан ҳимоячиларининг билими, тафаккури, дунёқараши, замонавий технологиялардан хабардорлиги ҳар қачонгидан ҳам зарурдир.

Бугунги кунда армиядан қайтиб, олий ўқув юртларида таҳсил олмақчи бўлган ёшларга хорижий тил ва фан сертификати олиш харажатлари қоплаб берилади. Агар улар университетларга шартнома билан кирса, фоизсиз таълим кредити ажратилади. Булар ёшларимиз учун катта имкониятдир.

Бу борада Республика Маънавият ва маърифат маркази ҳам қатор тадбирларни белгилаб олди. Маънавий олам, шубҳасиз, китобхонлик, адабиёт, кино, санъатдан куч олади. Шу боис Маънавият ва маърифат маркази ҳам келгуси йили аскарлар

иштирокида мутолаа маданиятига қаратилган доимий адабий клублар, «Сўз» лойиҳаси доирасида шеърӣ концертлар, кино намойишларини ўтказиб боришни мақсад қилган.

Ҳазрат Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонида шундай байт бор:

*Иёлу ватан узра то жони бор,
Киши ҳарб этар токи имкони бор.*

Маъноси: «Ҳар бир инсон то тирик экан, ўз ватани ва оиласини ҳимоя қилиш учун курашади».

Маънавият – мутақилликнинг улуг асосидир! Биз маънавий мустақилликка эришолсак, мақсадга эришган бўламиз.

Биз мустақилликнинг илк йилларида «ғалла мустақиллиги», «пахта мустақиллиги» деган ибораларни кўп ишлатдик. Аслида мустақилликнинг асл асосларидан бири маънавий мустақиллик эканини кейинги ўн йилда тушуна бошладик. Бугунгача босиб ўтилган йўлдан чиқарган хулосамиз, ютуқ ва камчиликларимиз буни исботламоқда.

Демак, ортимизда қолаётган 35 йиллик йўл бизга асрлар давомида ўгит бўладиган сабоқни бериб бўлди. Фақат уни кўра олсак, ҳаётимизга олиб киролсак бас!

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев айтганидай, ватан озодлиги, ватан манфаати йўлида бирлашиб, марди майдон бўлиб курашга бел боғлаган халқни ҳеч қандай куч ҳеч қачон енга олмайди.

Қулман ОЧИЛ (Эссе)

ЎТМИШ АСР САКСОНИНЧИ ЙИЛЛАРИНИ БИРОВЛАР «МАТБУОТНИНГ ОЛТИН ДАВРИ» ДЕБ АТАСА, БОШҚАЛАРНИНГ НАЗАРИДА «ҲОВЛИҚМА ЗАМОН» БЎЛГАНУ ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ «ҚАЕРГА ҚЎНИШИНИ БИЛМАЙ ҲАВОГА КЎТАРИЛГАН ТАЙЁРА» КАБИ ИШ ТУТГАН. Ўйлаб КЎРИЛСА, ИККИ ТОМОН ҲАМ ҲАҚ. ОҒЗИ ПОЛВОН КЎПАЙГАН ЭДИ-ДА.

Устозимиз Одил Ёқубов ана шундай алғов-далғов йиллари, ўз ибораси билан айтганда, «давр ҳаммага минбар берган», абадиётга дахлдор бадиий адабиёт ўз мавқеини ҳозиржавоб публицистикага бўшатиб қўйган замонда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигига раҳбарлик қилган.

Газетамизга бош муҳаррир бўлиб келганида, «Муқаддас», «Қанот жуфт бўлади», «Биллур қандиллар» каби қиссалар, «Улуғбек хазинаси», «Диёнат», «Кўҳна дунё» сингари машҳур романлар муаллифи, Ҳамза номидаги давлат мукофоти соҳиби, юз минглаб китобхонларнинг севимли адиби сифатида ҳазилакам доврүқ қозонмаган эди. Орзуларни воқеликка айлантириш учун дунёга келган ғоят истеъдодли инсон ва

уддабурон раҳбар эканлиги дарҳол сезилди: қай ишга қўл урмасин, гуллатиб юборарди. Ўзбекнинг икки улуғ фарзанди – Асқад Мухтор ва Одил Ёқубов миллий матбуотимизнинг ривожини учун беқиёс ҳисса қўшган адиблардир. Асқад ака «Ўзбекистон маданияти» газетасини ҳам шаклан, ҳам мазмунан тубдан янгиланган, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» номи билан эл-юртга танитган бўлса, Одил ака унинг нуфузини янада юксакларга кўтариб, том маънодаги халқ минбарига айлантира олди. Газетанинг адади тўққиз-ўн баробар кўпайиб, 800 мингдан ошиб кетди. Жамиятни титратаётган муаммолар кўтариладиган, юрагида ўти, даҳанида тиши бор нашрга айланди ва мудроқ элни уйғотишга уринди.

ЧОЛЛАР САЛТАНАТИ

Бу пайтга келиб, шўро давлати ҳукмдори ўртоқ Леонид Брежнев кексаликдан тамомила ҳолдан тойиб, қоғозга қарамаса, саломга алиқ ҳам ололмайдиган аҳволга тушган эди. Мукофот олишу ўзи ҳақидаги латифаларни эшитиб, хўрозқанд шимиган болакайдай қувонадиган чолнинг пинжига кириб олган лаганбардорлар бундан устамонлик билан фойдаланарди. Қадимгилар нақл этганидек, мор қариса, курбақа уни миниб юради.

Шўрлик генсек – бош котибнинг кўксида бўш жой қолмаган. Орден-медаллари сони 111 донага етган экан. Кўкрагига осилган бунча темир-терсакни алп ҳам эплаши қийин.

Хотираси сусайгандан-сусайиб, танаси қақшаб-қалтираб боргани сари Брежнев бобо иқтидорининг янги қирралари очила бошлагани қизиқ. Хастаҳол қариянинг бирдан илҳоми жўш уриб, бошидан ўтган

«тарихий воқеалар»ни қоғозга тушириш орзусига тушганини айтинг: «Кичик ер», «Тикланиш», «Қўриқ». Бир зарб билан учта китобни дўндириб ташлаган «адиб» ила-чила Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига қабул қилиниб, адабиёт соҳасидаги коммунистик жамиятнинг энг бақувват – Ленин

мукофоти билан сийланмасинми. Чўзиб ўтиришнинг кираси йўқ деб ўйлашган-да. Болалар боғчасидан то қамоқхоналаргача – ҳамма жойда ушбу мўътабар асарларни ўрганишга киришилди. Марҳаматдан бонимидларнинг муаллифни мадҳ этиб эси кетди. Ожиз мақтовни севади. Қарийб йигирма йиллик пошшоликдан сўнг саксонни қоралаб қолган бобойга энди қандай мукофот берамиз дея аъёнларининг боши қотиб турган жойида Совет иттифоқи коммунистик партияси, бутун совет халқи оғир жудоликка учраса денг. Коммунизм учун толмас курашчи бандалик қилди! Ўзбекистонда ундан «оқ олтин»ни олтин қўллар яратади» деган жимжимадор гапу пахтакор элнинг гарданига босилган олти миллион тонналик кулфат – социалистик мажбурият қолди.

Кейинчалик одамлар Брежнев бобони барибир алқаб эслайдилар. Кўпни кўрган Одил Ёқубов айтган кинояли гап ҳам қалам аҳли ўртасида латифа мисол машҳур бўлиб кетган: «Истаганича мукофот олса олаверсин эди, ўлмай юрса бўларди шу чол. Унчалик золим эмасди. Манави кўзойнак ҳамма яқни қавуриб юбарди-ку!..».

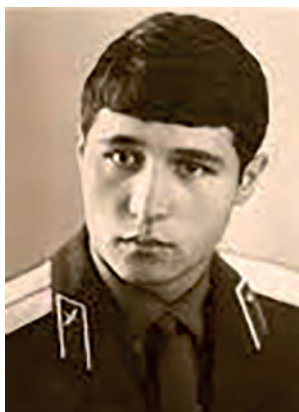
“

Истаганича мукофот олса олаверсин эди, ўлмай юрса бўларди шу чол. Унчалик золим эмасди. Манави кўзойнак ҳамма яқни қавуриб юбарди-ку!..

Брежнев тахтига тупуриб кетган-микан, ундан кейин шўро салтанати ҳукмдорга ёлчимади. Тож кийган коммунист борки, келгани келгандай думалаб кетаверди. Ажабланадиган жойи йўқ: қаерки эркинлик эпкинларидан бебаҳра қолса, ўша ерни моғор босади, чирийди.

Ваҳимада қолган улуснинг нафаси ичига тушди: энди нима бўлади? Исмини баралла айтиш нарида турсин, тикилиброқ қараса, салтанат сардорларининг ҳам ичи ўтиб кетадиган доғули ҳокимият тепасига чиққан эди. Қудратли Давлат хафсизлик қўмитасининг узоқ йиллик раиси ўртоқ Юрий Андропов КПСС марказий қўмитасининг бош котиби, СССР олий совети президиумининг раиси этиб сайланди. Юзи гўё кулранг тошдан йўнилгану қилт этиши қийин. Кўзойнаги ортидан сталинчасига синчков тикиладиган кўзлари қаҳратон қиш осмонидай доим тунд ва совуқ.

Брежнев замонидаги турғунлик таъсирида хийла бўшашган қатағон машинасининг мурватлари ҳаракатга тушиб, салтанат сталинча таъқиб қиличининг зарбаларидан тагин ларзага келди. Янги генсек бутун мамлакатни ётқизиб-турғизишга ўтди. Фуқаро деганнинг кўчага чиқишга юраги бетламай қолди. Чиқса балогача қоларди. «Иш вақтида нега кўчада дайдиб юрибсан?» деб дўқ урадиган назоратчилар кўпайди.

“

Уч йилда уч
пошшони тупроққа
топшириб, боши
мотамдан чиқмай
қолган улус
Кремлга қараб
хайқиргандай бўлди:
«Ораларингда
ёшроқларинг
йўқми, эй худодан
қайтганлар?!»

«Кўзойнакли пошшо» – Юрий Андроповнинг ўзбекларга қасди бор эканми, ишқилиб, Ўзбекистонга Телман Гидлян бошчилигидаги қарийб беш юз терговчидан иборат қўшин ташлади. Қўшин юпун юртни талаб, беш мингдан ортиқ одамни, жойи келганда аҳли аёли билан қамоққа тикди. Бу зулмдан Ўзбекистоннинг «шимолсевар» садоқатли олий раҳбарлари ҳам насибасиз қолмади. Жабр-ситам ва таҳқирлар дастидан қанча одам ногирон бўлиб қолди, қанчаси ўзини осди ёки отди.

Бир ярим йил ўтиб-ўтмади, «кўзойнакли пошшо» ҳам жон таслим қилиб, ерости салтанатига равона бўлди!

Тож кийиш навбати ўртоқ Константин Черненкога келиб турган экан. Кийди-ю у шўрлик ҳам бошида тожи билан тўғри беморхонага жўнади. Жўнар экан, салафининг тутумини ёқлаб кетди. Қама-қамалар авжга миниб, ўзбекларнинг шаънига ёғилаётган тухмат тошларининг шиддати ошди. Мустабид тузумнинг маккор сиёсати, яккахоким мафкуранинг зуғуми билан «пахта иши» деб бошланган мазанги хуружи буюк миллат номи билан «ўзбеклар иши» дея авж олдирилди. Пошшолик куни калта экан, бир йилга етмасидан Черненко ҳам хокитуробга дўнди!

Уч йилда уч пошшони тупроққа топшириб, боши мотамдан чиқмай қолган улус Кремлга қараб хайқиргандай бўлди: «Ораларингда ёшроқларинг йўқми, эй худодан қайтганлар?!».

Салафларидан қарийб йигирма ёш кичик Михаил Горбачёв майдонга чиқди! Ҳамтабаалари унинг сипсиллиқ пешонасидаги шапалоқдай қизил доғини кўриб, ўкириб юборди: «Охирзамон ҳукмдорининг пешонасида нори бўлармиш!...».

Қулоққа қайта урушдай эшитиладиган қайта қуриш бошланди. Бу қонсиз урушда омон қолиш учун қураш янада машаққатли азобга айланди. Умрбод қашшоқлик ва назорат остида кун кўриб келган халқ иродада тенгсиз, азоб деганнинг минг хилини кўравериш дийдаси қотиб кетган эмасми, ҳаммасига чидади. Чидади-ю, лекин «нортожи пошшо» ичкиликбозликка қарши қураш бошлагач, арақ тортилиб қолганидан кўплар, айниқса, совуқ ўлкалардаги авом қаттиқ азият чекди. Миллионлаб гектар тоқзорларга қирон келди. Қонига шаробу афюн қуюқ аралашган «қўш оёқли хумлар»нинг кўча-кўйда тарашадай қотиб ётиши жамиятни ажаблантирмай қўйди.

Калавасининг учини йўқотиб қўйган оломонга айланган халқ ўз ихлосини мўл-тонилар, азайимхонлар, инс-жинслару башоратчилар томон бурди. Оқибати – уруғи суваракдек кўпайиб кетган лўт-тибозлар ҳар томонга от солиб, ўзига мансабу мартаба, минбар талаб қила бошлади. Пул, мол-дунё, ишратпарастлик васвасаси миллий ғояга айланди.

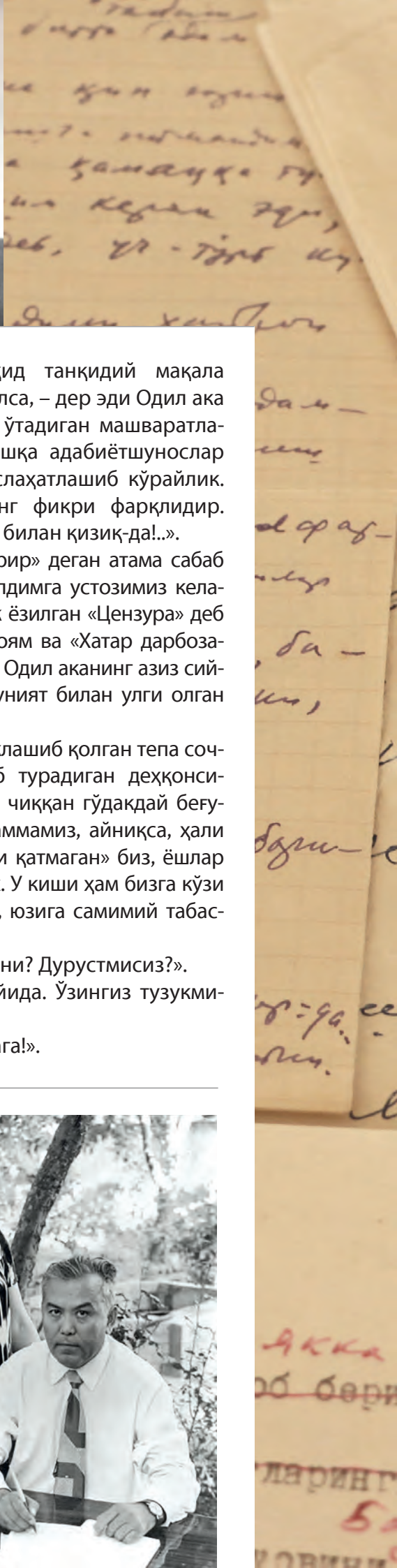
Ҳукмдор дегани одамларга камроқ ақл ўргатиб, элни соғинтириб-соғинтириб кўриниш берса, қадри ошади. Сергап Горбачёв сухан қилгани сари эл-юртдан барака кўтарилиб бораверди. Шукурки, охирзамонга сабр берди. Улус дастурхонини гап билан тўлдирган «ёш генсек»нинг буюк хизмати – зулм салтанатининг гўрини қазиб кетди.

Бир-бирига матаб боғланган туяларни эслатувчи карвоннинг пўлат занжирлари узилиб, Кремлга иқтидо қилиб келган жумҳуриятлар тоқи нусратга эришди. Отини четга буриб, миллий давлатчилик тўнини кийди. Салтанат мулки хомталашга тушиб, ҳаммаёқ қоч-қоч бўлиб қолди...

Бугун айти воқеаларни эслашимизнинг даромади ушшоғи шундаки, Одил Ёқубовнинг адоғига етмай қолган ва вафотидан сўнг эълон қилинган «Осий банда» романида тоталитар тузум, мустабид сиёсат ва коммунистик мафкуранинг асл қиёфаси ёрқин очиб берилган. Роман ёзувчининг барча асарлари каби равон ўқилади: кишини лол қолдирадиган ҳангома ҳам, даҳшатга туширадиган фожиа ҳам, ўйга толдирадиган фалсафа-ю кўнгилга умид ва таскин берадиган ёрқин руҳ ҳам – ҳаммаси бор. Ларзага соладигани – курраи арздаги энг ёвуз, энг қудратли салтанатлардан бири бўлган шўролар давлатида юзлаб миллат ва элат, чорак миллиард инсон тақдири нолойиқ ва носоғлом йўлбошчилар изми-ихтиёрида қолгани!

Гап шу: дунёи дуннинг йўриғига разм солсангиз, романда тасвирланган фожиа фақат шўрога хос эмас – умуминсоний. Жовидонликка дахлдор. Салтанатнинг лорсиллаб турган оташин кўксига бош қўйган осий борки, азал-абад унинг серлаззат оғушини то тирик экан тарк этгиси йўқ. Ана шундай буюк хулосалари учун ҳам Одил Ёқубов жаҳон адабиётининг забардаст вакилларида бири эканига имон келтирасиз.

КЎЗИНГИЗ ҚАЁҚДА?

Одил ака гўдакфеъл, ишонувчан, лекин донишманд одам эди. Энди ўйласам, ана шу беғубор кўнгли, заҳматкашлиги, дангаллиги ва халқпарварлиги учун Яратган уни не-не мушкул синовлардан эсон-омон олиб ўтиб, донишмандлик унвони билан сийлаганига иқрор бўлавераман. Тийнатида фавқулудда жўшқинлик, қилаётган ишига қатъий ишонч ва ғайрат бисёр эди.

Тилидан тушмайдиган сўзи қулоғимга сингишиб қолган: «Бағрикенглик». Газетамизда «Бирасар ҳақида икки фикр» рукни ғоят маърифатли саҳифалардан бирига айлангани тағзаминида ҳам бош муҳарриримизнинг ана шу гўзал лутфи ва фазилати мужассам.

«Бу мунаққид танқидий мақала язиб келган бўлса, – дер эди Одил ака жума кунлари ўтадиган машваратларимизда, – башқа адабиётшунослар билан ҳам маслаҳатлашиб кўрайлик. Балки уларнинг фикри фарқлидир. Ийжад шуниси билан қизиқ-да!...».

«Бош муҳаррир» деган атама сабаб ҳалигача кўз олдимга устозимиз келади. Кейинчалик ёзилган «Цензура» деб номланган ҳикоям ва «Хатар дарбозаси» романимда Одил аканинг азиз сиймосидан мамнуният билан улги олган жойларим бор.

Анча сийраклашиб қолган тепа сочлари тикрайиб турадиган деҳқонсифат, тили энди чиққан гўдакдай беғубор одамни ҳаммамиз, айниқса, ҳали «ийжадда суяги қатмаган» биз, ёшлар яхши кўрардик. У киши ҳам бизга кўзи тушди дегунча, юзига самимий табасум ёйиларди:

«Қалай, ағайни? Дурустмисиз?».

«Шукур, жойида. Ўзингиз тузукмисиз, устоз?».

«Шукур худага!».

Бу – «слава богу»нинг ўзбекчаси. Устозимиз рус мактабида ҳарф таниган. Дорилфунунда ҳам ўша тилда таҳсил олган. Москвада нашр этиладиган «Литературная газета»нинг Ўзбекистондаги мухбири бўлган. Баъзан «русча фикрлаб, ўзбекча ёзиши»ни ўз вақтида Абдулла Қаҳҳор ҳам қайд этган. Биров ҳол-аҳвол сўраса, ҳаммамиз «Шукур худога» дейишга ўтиб олган эдик.

Раҳбаримиз – халқ ёзувчиси. Нечта роман, қанча қисса, не-не ҳикоя-ю пиесалари чоп этилгани, саҳналаштирилгани, кино ва телефилмларда суратга олингани, қайси мамлакатларда қайси тилларга таржима қилинганини ўзи ҳам билмасди назаримда. Билмаганининг сабаби – санаб, ҳисоблаб ўтиришга тоқати борми! Қизиқмасди. Ташналарча интилгани – бадий ижод, ёзиш эди.

Баъзан тушлик маҳаллари ишхонамиз олдидаги йўлакда у ёқдан-бу ёққа юриб турганини кўрардик. Салом берсак, илқис бурилиб қарарди-ю, лекин ажаблангандай бир зум асабий тикилиб қолгач, миқ этмай йўлида давом этарди. «Танимади, – дердик ўзимизча. – Хаёли – ёзаётган асарида!».

Газетамизга раҳбар этиб тайинланганида чет-чақа, пана-пастқамда шубҳа-гумонлар урчиган эди: «Раҳбарлик сиёғидан йироқ бу бечорани буйтиб қийнаб қўйиш кимга зарил кепти экан-а? Енгилроқ бирор жойда ишлаб, ёзиб-чизиб юргани дуруст эмасмиди?».

«Бечора»нинг на мажлисга, на жимжимадор гапларга тоқати бор эди. Ходимларни хузурига чақириб топшириқ беришдан ҳам истиҳола қиларди шеклли, хонасига ўзи кириб борарди.

Алҳол, менинг олдимга ҳам ўзи келиб, қўлимга хат тутқазганлари қандай ёдимдан кўтарилсин. Катта мухбир –

сатира ва юмор саҳифаси – «Шум боланинг чойхонаси» мудири эдим. Биргал Наманган вилоятидан келган хатни қўлимга тутқазди: «Мискин адам экан. Ўғли қамалиб қапти. Бариб, судя билан пракурарни инсафга чақириб кўринг-чи. Балки ярдамимиз тегар».

Бордим. Ўн бир жон тўкилай деб турган икки хонали гувала уйда яшайдиган боғбон отанинг тракторчи ўғли ярим тунда пахтазордан

қайтаётганида велосипедда келаётган одамни кўрмай қолган! Жабрдийда чап оёғидан айрилган бўлса, боғбоннинг мўмин-қобил ўғли эҳтиётсизлиги учун уч йилни бўйнига олиб кетган. Балки Одил акадан бошқа одам бўлганида, пешонасидан кўрсин деб, қўл силтаб қўя қоларди. Бироқ етмаган жойга енг бўладиган инсон эмасми, ҳали у идорага, ҳали бу идорага сим қоқиб, хат ёзиб, аянчли аҳволга тушиб қолган фақир оилага шафқат қилишларини сўрашдан эринмади: айбдор афв этилди.

Биз, яъни Одил Ёқубовнинг китобларини ўқиб улғайган ва ҳали дорилфунун дарсхоналаридан қадами бут-

“

Раҳматли Одил муаллим ўта ғайратли эди. Табиатида саҳроийларга хос бир жунун, ўжар асовлик бўлардики, қимматли вақтини ёлгон тақаллуфларга сарфлаб юрмасди.

кул узилмаган ёшлар, у ки-
шини ранжитиб қўйишдан
чўчирдик. Айни ҳадиқда
маҳлиёлик ҳам йўқ эмасди:
бу дунёда донишманд деган
улуғ зот бўлса, ўша зот – ин-
сон тақдирини адабиётда
«умид нури билан ёритиш»ни
ўзининг аъло аъмоли деб
билган Одил Ёқубов. Йўқ, у ки-
шига ялтоқилик қилмасдик,
сифинмасдик. Орзумиз – ушбу меҳр ва
ихлос дилимизга доим нур ва фахр
бағишлаб турса.

Ҳаёт йўлларимда чигалликларга
дуч келсам, ўзимга савол беришни
одат қилганман: «Менинг ўрнимда
ҳозир Одил ака бўлса нима қиларди?».
Айни саволга жавобимдан келиб
чиқиб босган дадил қадамим сўнгра
тўғри бўлиб чиқарди.

Цензура тишини мудом қайраб
турганига қарамай, газетамиз баъзан
комфирқа-ю ҳукумат қатъий белгилаб
қўйган «қизил чизиқ»ни ёки бирорта
«аждарҳо»нинг думини билиб-билмай
босиб олган пайтлари кўп бўларди. Бун-
дай кезларда мафкурачилар нақадар
шавқларга тўлганини кўрсангиз эди!
«Ҳамма ёқни лойқалатиб юрган» ёзув-
чини шу баҳонада йўриғинга солиб

олишдан завқли иш борми?
Мулозимлар навбати билан
бош муҳарриримизни сўроққа
тутиб, қонини ичганларига кўп
гувоҳ бўлганмиз: «Кўзингиз
қаёқда, Одил Эгамбердиевич?».

Худонинг номини тилга
ҳам, қаламга ҳам олиш қатъий
тақиқланган, наврўз комму-
нистик навбаҳорга алмашти-
рилган, миллий ва диний

қадриятлар эскилик сарқити, Амир
Темур, Мирзо Улуғбек, Заҳириддин
Муҳаммад Бобур, Нодири каби улуғ
зотлар феодал ҳукмдорлар деб эълон
қилинган...

Мурод Муҳаммад Дўст айтганидай,
«рахматли Одил муаллим ўта ғайратли
эди. Табиатида саҳройиларга хос
бир жунун, ўжар асовлик бўлардики,
қимматли вақтини ёлғон такаллуф-
ларга сарфлаб юрмасди. Ўйлаганини
айтар, бировни аяб ўтирмас эди. Шу
сабаб шўровий мафкура дарғалари
ёзувчи эски замон вакили – султон
Улуғбек ҳақида роман ёзганида ҳам
унга дахл қила олмаган, очиқроғи,
қўрққан. Кўтарилган гурзилар бошқа
бировнинг – Мирзо Бобур ҳақида ро-
ман битган Пиримқул Қодировнинг
бошига тушган».

ВУЛҚОНГА АЙЛАНГАН ДАРД

Адибнинг йирик романлари, қисса, ҳикоя ёки ўткир мақоласи – асарларининг барчасида бир дард бор: адолатга ташналик. Юраги халқ, ватан, миллат деб урган ёзувчини машҳури олам қилган ижод намуналари орасида нафақат бадиий асарлари, матбуотдаги мардона чиқишлари, балки юксак минбарлардан сўзлаган оташин нутқлари ҳам анча.

1989 йилнинг 16 июнида Кремлда СССР халқ депутатларининг биринчи съездида сўзга чиқиши шўролар мамлакатини ларзага солгани ёдимизда. Ўзбекистондан сайланган депутатлар «оғзига толқон солиб ўтирган» бир шароитда ёзувчи қалбида йиғилиб қолган дард вулқондай отилиб чиққан, ҳар бир сўзи – чўққа, оловга айланган эди.

«Асрларга татиғулик» деб кўтар-кўтар қилиб келинган шўро давлатининг пайдо бўлганига етмиш йилдан ошди. Нималарга эришилди? «Эришилгани» – раҳм-шафқату мурувватдан асар қолмади. Боз устига, уларнинг ўрнини тошбағирлик эгаллади. Одамлар меҳр-оқибатсиз, ён-веригагилар дардига лоқайд, илтифотсиз бўлиб кетди. Ўзбекистонда болалар қорни тўйиб овқат емаётганига нима дейсиз? Ахир, жон бошига йилига атиги йигирма килограмм гўшт тўғри келарди. Ўзбек деҳқонининг қўллари олтин дейилди, меҳнаткаш-мушфиқ дейилди. Амалда у ўз ҳолига ташлаб қўйилди. Ўлкамиз экологик ҳалокат ёқасига келиб, Орол денгизининг номи қолди, холос.

Танти ўзбек деҳқони, унинг аҳли аёли ғоят аянчли, фожеий аҳволга дучор бўлгани учун ким айбдор? Пахта мустақиллигига эришишни мақсад қилиб қўйган совет ҳукумати, шафқатсиз Сталин эмасми? Оқибатда

офтоб радиация пуркаб тургани, заҳарли химикатларнинг ҳудабехуда қўлланиши туфайли саратон, ошқозон-ичак ва сариқ касалликлари, аёлларнинг камқонлиги ва бошқа хасталиklar беҳад урчиди. Пахта беҳосият, бебарака неъматга айланди. Шунга қарамай, марказ матбуоти «ўзбеклар иши» деган тамға билан миллатимизнинг шаънига қора бўёқ чаплаш учун «беҳисоб мақолаларни дўлдек ёғдираётгани»га нима дейсиз?

Одил Ёқубов ўз нутқида тарихий воқеага мурожаат қилади. Бурунги замонларда жанубий америкалик тошбағир оқ танли заминдорлар пахта далаларида ўзлари ишлашни истамай, Африкадан юз минглаб қора танли қулларни олиб келади. Аммо адолат юзасидан шуни айтиш керакки, ўша қулдорлар ҳам келгусида тобеинларидан соғлом насл қолиши учун уларни тўйдириб боққан. Ана шу диёнатнинг шарофатидан бўйи икки метрли қора танли полвонлар дунёга келган. Уларнинг авлодлари бугунги Американинг гултожларидир.

Оқпошшо замонида бир пуд – ўн олти кило пахта эвазига ўн саккиз пуд буғдой берар эди. Энди эса бир килограмм пахта учун тўланаётган ўртача

пулга Тошкентдаги Олой бозоридан атиги ярим кило бодринг олиш мумкин.

Юзакироқ қараганда, кечаги куннинг эски гапларига ўхшайди. Бироқ совет жамиятининг маънавий-иқтисодий таназзули ҳақидаги ушбу тарихий нутқнинг мазмун-моҳиятига жиддий эътибор берилса, комфирқа

диктатурасини очикчасига рад этиш, мустамлака ўлкаларнинг ҳақиқий суверенитети – мустақиллик талабини илғаш қийин эмас.

Бундай шаккокликдан даҳшатга тушган машварат раиси манглайини тириштириб, бир нотиққа, бир залга қарайди ва Ўзбекистон вакилининг қуйилиб келаётган фикрларини чўртта бўлиб, микрофонни ўчиради. Ҳукм юргизиб турган шўровийлар-

га адолат ҳақида гапириш – метин деворга бош уриш билан баробар: пешона ёрилгани қолади. Бошқарув жиловни қўлидан чиқиб, заволга юз тутаётганидан жон талвасасига тушган комфирқа аламзадалик билан ўзини ҳар ёнга ураётган, урар экан, шохшикасталар орасига нифоқ уруғини экаётган (бир-бирини ғажиб-есин!) ғоят таҳликали кезлар. Қолаверса, мустабид совет давлатининг бошида ўлтурган «меҳмонлар – олий мартабали раҳбарлар, жумҳуриятлар кайвони калонлари тишини бўри каби ғижирлатиб, ҳайкал каби унсиз ўтирган қурултойда бундай кескин талабларни қўйиш учун ҳар кимнинг, айниқса, амалдор зотининг қўлидан келмайди. Зулмга қарши чиқиши учун тақиқлардан тўйиб кетган тобе миллат вакилида отнинг калласидай юрак, фидойилик, янада муҳими, буюк мақсад ва улкан қалб бўлиши керак.

Ҳаёти ҳам асарлари каби умид нури, ишонч ёғдуси билан йўғрилган Одил Ёқубов – истибдодга қарши мардона курашган ва ватанимиз мустақиллиги йўлида фидойилик кўрсатган шерюрак адиб. Истиқлол йилларида юксак давлат мукофотлари, жумладан, «Дўстлик», «Эл-юрт ҳурмати», «Буюк хизматлари учун» орденлари билан тақдирлангани ана шу эътирофнинг амалдаги ифодасидир. Одил аканинг минбардан туриб айтган мардона сўзи истибдод дарахтининг илдизига фавқулодда урилган ўткир болта бўлди. Озод Шарафиддинов айтганидай, «бундай нутқлар одатда бутун умр давомида ёзилади».

ЭР ЙИГИТНИНГ ЖАВОБИ

Одил аканинг баъзан мунғайиб ўтирганига кўзимиз тушарди. Гўё юрар йўлидан адашиб, қаёққа бош уришни билмай, галдираб қолган етим бола дейсиз. Олтмишни қоралаб бораётган забардаст адибнинг бундай афтода ҳолати ҳам ажабланарли, ҳам ачинарли кўринарди. Бир ҳовучгина бўлиб қолган қадди расо одамнинг тоби йўқ деёлмайсан, хастага ўхшамайди. Юқори доиралар норози томоқ қирса, ўз ишига бий эмасми, палон-писмадон деган гаплардан таҳликага тушмаслигини билардик.

Онда-сонда учрайдиган бундай тушкун ҳолатларнинг сабабини кейинчалик, «Музқаймоқ» ҳикоясини ўқиганимдан сўнг англагандай бўлдим. Миллий насримиз сарҳадларини беқиёс кенгайтирган адибнинг улкан истеъдоди ҳаяжон билан ўқиладиган мазкур мўъжаз асарида ҳам ёрқин намоён бўлган.

Ҳикоя ёзувчининг болалик хотиралари ва қалбида ўчмас из қолдирган қатағон даври қатлу қирғинлари, одамларнинг кўзёши дарё бўлиб оққан зимистон йиллар ҳақида. Бу даврда қарийб икки миллионга яқин киши ҳибсга олиниб, етти юз мингдан ортиғи отиб ташланган. Қурбонларнинг кўпчилиги зиёлилар бўлган.

Адиб 1926 йилнинг 20 октябры куни Қозоғистоннинг Туркистон шаҳрига яқин сербулоқ, серсув, гўзал боғ-роғлари билан машҳур Қарноқ қишлоғида зиёли оиласида дунёга келган.

Отаси Эгамберди Ёқубов коммунист – 1918 йилдан партия аъзоси, катта раҳбарлик лавозимларида ишлаб юрган одам, кутилмаганда қишлоққа қайтиб келади. Эмишки, падари Ёқуб шайх оқпошшо даврида қишлоқ масжиди мулозими бўлганини яширган.

Ўн олтинчи йилги қаттиқ қурғоқчиликдан сўнг шайх оиласи ночор аҳволга тушиб қолади ва ўғли Эгамберди «бир-икки кўй, бир-икки қоп ғалла эвазига» сармоядор бойнинг арзандаси ўрнига мардикорликка кетади. Россиядан бошига шапка, белига қилич тақиб қайтади. Аммо шўролар даврида ҳам отдан тушмаган, чамаси, оқпошшога ҳам, болшавойларга ҳам садоқат билан хизмат қилган. Шу-шу, ота-боланинг бири – тақводор, бири – болшавой, қипқизил синфий душманга айланади.

«Сиёсий хушёрлик», душман қидириш, чақимчилик ва хиёнат ҳаддидан ошган кунларнинг бирида тўсатдан ҳовлига кириб келган икки ҳарбийга кўзи тушган болакайнинг юраги орқасига тортиб кетади. «Тинтув тугагунича энди ҳеч ким уйга кирмайдим, чиқмайдим!», – дейди ҳўмрайган ҳарбийлардан бири русчалаб.

Нонни ҳали нанна деб юрган болакайнинг бутун оиласи бошига тушган оғир мусибат шундай бошланади. Отаси – азалдан қорамағиз одам, бир зумда бамисоли оловда қолган арчадек қорайиб кетади. «Ҳукумат олдида тариқча гуноҳим йўқ! Ўртоқ Сталин барҳаёт экан, бу туҳматлардан мени қутқариб олади!» деган гапни такрорлашдан тўхтамайди.

Тинтув тугайди ва қўлига кишан солинган ота норасида ўғли билан хайрлашар экан, кўзига ёш олади. Ум-

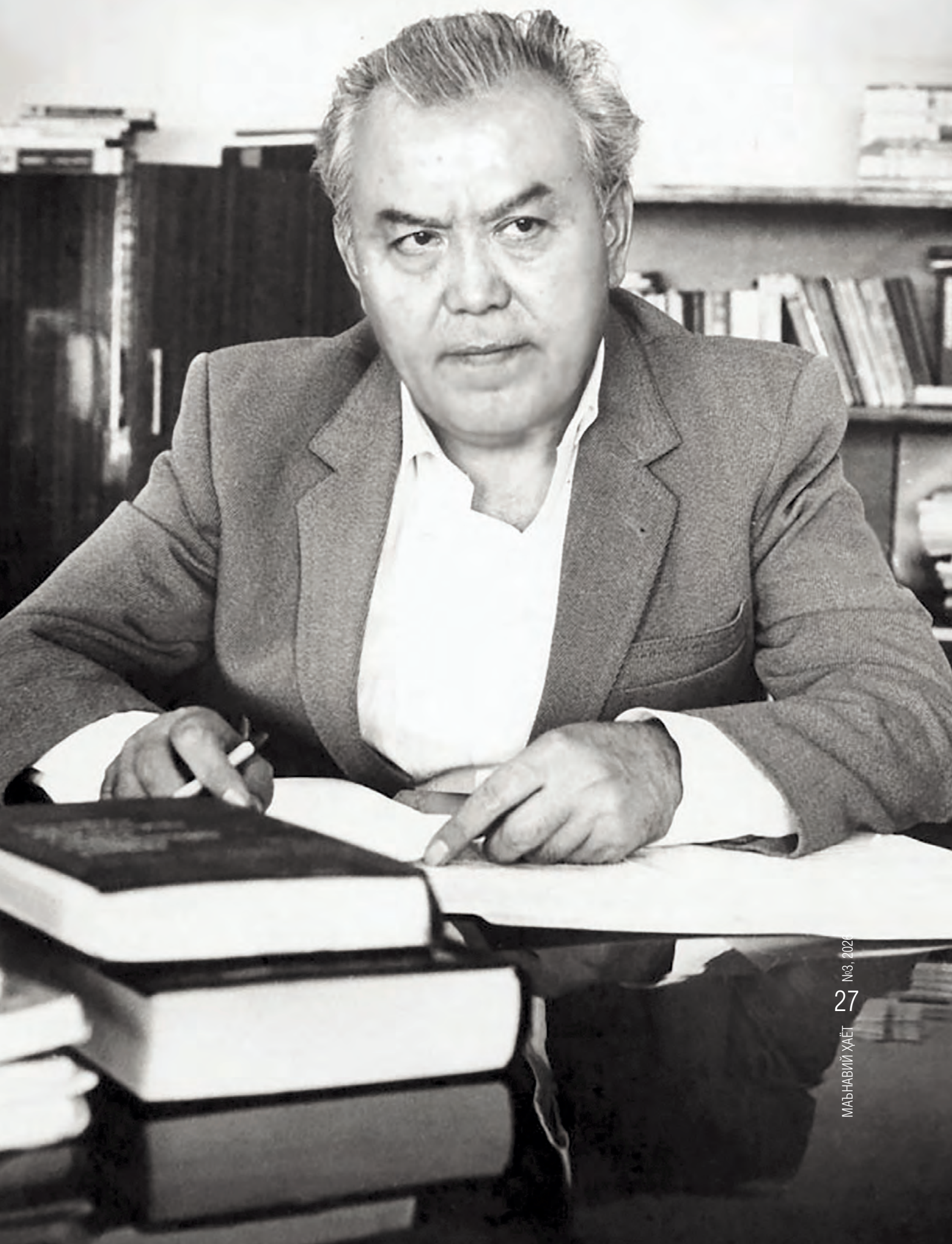
рида бир марта бўлсин фарзандига музқаймоқ олиб беролмаганидан афсусланади: «Шуниям эплаёлмадим-а!...».

Кеча ғарч-ғурч хиром этик кийиб юрган навқирон халқ комиссари «халқ душмани» деб эълон қилинган, тангликда қолган оиладан жамият юз ўгиради. Озиб-тўзиб, бўйни шардоздай бўлиб қолган болакай эса «қашқирдан туғилган қашқирча» номини олади. Катта ёлғонга ишониб яшаган ота Узоқ Шарқдаги ўрмонда дарахт кесаётиб жон беради. Тақдирнинг ўйинини қаранги, орадан саккиз йил ўтган, 1945 йили ўғли, оддий аскар Одил Ёқубов ўша ўрмонларни япон босқинчиларидан ҳимоя қилиш учун балчиқ кечиб жангга киради. Ҳарбийдаги хизмати эса олти йилга чўзилади.

Яна ўн йилдан кўпроқ ўтган, отаси Эгамберди Ёқубов Сталин даврида шахсга сифиниш қурбони бўлгани ва тўла оқланганига оид икки энлик хат олади. Риёкор мустабид тузумга хос одатдаги юзсизлик. Бундай пайтда доим Афанди эмас, унинг ўлган эшаги айбдор бўлади. Расмий хатда марҳумнинг жудолик азобидан икки букилиб қолган бевасига нафақа тўланиши, турар жойи бўлмаса, навбатсиз уй олиши мумкинлиги ваъда қилинган эди!..

Адабиётимиз хазинасидан муносиб жой олган мумтоз ҳикоянинг ниҳоясида бир умр юраги қонга тўлиб келган йигит шўро садақасидан воз кечади. Хатни майда-майда қилиб йиртиб ташлайди. Зулм бир умрга чўзилса, қайси юрак чандирга айланмайди?..

Ҳар гал «Шукур худога!» деган табаррук сўзларни тилга олганимда Одил аканинг самимий жилмайиб турган мунаввар сиймоси кўз олдимга келиб, дилим чароғон тортиб кетади. Шундай бетакрор инсоннинг даргоҳида ишлаш ва тарбиясини олиш шарафига муяссар этгани учун Яратганга беадад шукроналар келтираман.

РАҚАМЛИ ДУНЁНИНГ РАҚАМЛИ БОЛАЛАРИ

Бугун компьютер ва интернет саводхонлиги нафақат касбий маҳорат, балки кундалик ҳаётимиздаги муҳим кўникмага айланди. Рақамли дунё борган сари кенгайиб, ёш авлоднинг замонавий технологияларга қизиқиши ортиб бораётир. Болалар рақамли маконни табиий ҳаётнинг бир қисми деб ўйлайди. Оқибатда зарарли контент, аноним мулоқот, фирибгарлик, йўлдан оздирувчи ахборот гирдобига тушиб қолади. Чунки уларда ҳали мустақил фикрлаш, ахборотни фарқлаш, хавфни англаш каби кўникмалар шаклланмаган. Шу сабабли фарзандларимизда рақамли хулқ-атвор маданиятини шакллантириш давлат ва жамиятнинг асосий вазифаларидан бирига айланмоқда.

Нигора ҲУСАНОВА,
Ижтимоий-маънавий
тадқиқотлар институти
ходими

РАҚАМЛИ ХУЛҚ-АТВОР

XXI аср болалари «компьютер технологиялари» ва «нанотехнологиялар» деб аталган даврни тез ортида қолдириб, «сунъий интеллект» авлоди сифатида улғаймоқда. Гўдаклигидан интернет ва рақамли технологиялар билан танишиб, рақамли саводхонликка эга бўлмаса-да, гаджет ва смартфонлардан мустақил фойдаланишни ўргана-япти. Тадқиқотларга кўра, авлодлар ҳар 20-25 йилда алмашади ва уларнинг қадриятлари, хулқи, мотивлари шу даврга мос бўлади. Глобаллашув шароитида эса ёш авлоднинг онги ва руҳияти виртуал макон орқали шаклланимоқда. Мета олам (виртуал муҳитдаги мулоқот, иш ва дам олиш имконига эга бўлган рақамли дунё) ва виртуал реаллик ёшларнинг шахсий ва ижтимоий идентификациясига таъсир ўтказмоқда. Замонавий «Homo sapiens» – Зед, Алфа ва Бета авлодлар онлайн маконда кўпроқ вақт ўтказиб, виртуал ва реал муҳит ўртасида янги тушунчаларни ҳосил қилмоқда. Улар виртуал маконнинг фаол фойдаланувчилари. Шу боис уларни рақамли хавфсизлик ва тўғри контент билан таъминлашнинг аҳамияти соат сайин ортиб бормоқда.

ДОФАМИН ТОБЕЛИГИ НИМА?

Бола дунёга келган кунидан бошлаб мияси ниҳоятда мураккаб ва сезгир бўлади. Айниқса, дофамин тизими – мотивация, мукофот, қувонч, ўрганиш ва ҳаракатни бошқарувчи нейробиологик механизмлари болалик ва ўсмирликда жуда фаол бўлади. Дофамин бизни янги нарсаларга қизиқтиради, ўрганишга ундайди ва ёқимли тажрибаларни такрорлашга мажбур қилади. Шунинг учун ҳам рақамли муҳит болалар учун нафақат қизиқарли, балки маълум даражада хавфли «психологик магнит» вазифасини ҳам бажаради.

Дофамин тобелиги мия мукофот тизимининг ортиқча стимуляция натижасида бир хил лаззат ёки ҳаяжон учун тобора кўпроқ таъсир талаб қилишидир. Яъни, бола илгари завқ олган фаолиятдан яна завқ олиши учун энди аввалгидан кўпроқ вақт, кучлироқ таъсир ёки ҳаяжонли контентга муҳтож бўлади. Замонавий рақамли технологиялар айнан шу механизмга асосланади. Ахборотнинг чексиз кетма-кетлиги, рангли анимация, тез ўзгарувчи видео, ўйинлардаги рағбат тизимлари до-

фамин чиқарилишини максимал даражада рағбатлантиради. Жараён мунтазам давом этса бола реал ҳаётдаги тинч ва секин фаолият, яъни китоб ўқиш, гурунги, сайр, ижодий ишлардан завқланилмай қолиши мумкин.

Бугунги рақамли маконнинг энг хавфли жиҳати ундаги контентнинг болаларга мослашганлиги. Контент болани «кетказиб юбормаслик» учун атай ишлаб чиқарилади. Хўш, бу қопқон шундай ишлайди:

- тез ўзгарувчи видеолар мияни доимий стимуляция ҳолатида ушлаб туради;
- ўйинлардаги рағбат режими, яъни бонуслар, даража ва кўтарилишлар бола миясини яна ва яна деб талаб қилишга ўргатади;
- ижтимоий тармоқлардаги лайк ва шарҳлар эса бола онгида «мендан розими?», «мени ким кўрди?», «яна ким баҳо беради?» деган ижтимоий эҳтиёжни қучайтиради;
- чексиз ахборот манбаи тугамайдиган рағбат каби ишлайдиган дофамин тизимини кучли таъсирлантиради. Шу сабабли бола нега телефонни қўя олмаётганини ўзи ҳам тушунмайди. Чунки у онгли эмас, нейробиологик даражада боғланиб қолган бўлади.

Дофамин миямизда «мукофот сигнали» сифатида ишлайди ва қуйидаги жараёнларни бошқаради:

- қизиқиш уйғотади;
- мотивация ва кутиш ҳисси пайдо қилади;
- мукофотдан завқланишга ўргатади;
- ушбу тажрибани такрорлашга ундайди.

Болалар рақамли қурилмага ҳаддан ташқари боғланиб қолади, ундан ажралганда асабийлашади, йиғлайди ёки жаҳли чиқади. Бу оддий инжиқлик эмас, мия мукофот тизимининг ортиқча қўзғалганидан далолат беради.

Бола жазолаш эмас, онгли бошқарув ва босқичма-босқич чекловлар билан дофамин тобелигидан қутқарилади. Аввало экран вақтини ёшга мос чеклаш, ухлашдан олдинги камида икки соат экрандан возкечиш ва «телефон бўлмайдиган ҳудуд» яратиш муҳим. Бола учун китоб ўқиш, расм чизиш, спорт, сайр, мусиқа ва конструкторларни ўйнаш каби сокин, мамнуният берувчи машғулотлар зарур бўлади.

ҲАР АВЛОДДА ТУРЛИЧА ТАҲДИД

Интернет хавфсизлиги ҳақида сўз борар экан, авлодлар назарияси нуқтаи назаридан ҳар бир авлоднинг интернет билан муносабати ва рақамли ҳулқида сезиларли фарқлар мавжуд.

X авлод вакиллари (1965 – 1980-йиллар) – интернетни асосан иш ва маълумот манбаи сифатида ишлатади. Онлайн таҳдидларга эҳтиёткор ёндашади ва хавфсизликни технологик чоралар орқали таъминлашга интилади. Шу боис улар учун хавфсизлик бўйича кўрсатмалар техник жиҳатлар билан боғлиқ бўлиши самарали.

Миллениаллар – Y авлод вакиллари (1981 – 1996-йиллар) – интернетни ижтимоий алоқалар ва ўзини ифода этиш воситаси сифатида фаол ишлатади. Онлайн хатарларни англайди ва шахсий контентнинг хавфсизлигини таъминлашга

қизиқади. Улар учун интерактив йўриқномалар ва профил созламалари бўйича тренинглар самаралироқ.

Zed ва Alfa авлод вакиллари (1997 – 2012-йиллар) – рақамли маконда «табiiй яшовчилар» бўлиб, интернетдан туғилишдан бошлаб фойдаланади. Улар тезкорлик ва виртуал макондаги фаолият туфайли хатарларни камроқ сезади. Шу боис хавфсизликни ўргатишда ўйин, анимация ва қисқа видео форматлар орқали интерактив ёндашув самарали бўлади.

Авлодлар ўртасидаги фарқни ҳисобга олиш интернет хавфсизлигини таъминлашда асосий омилдир. Ҳар бир авлоднинг рақамли маданияти, контентга муносабати ва технология билан ишлаш қобилияти хавфсизлик стратегиясини шакллантиришда ҳисобга олинishi керак.

ТРЕНД, МЕМ, ЧЕЛЛЕНЖ ВА ФЛЕШБУМ

Рақамли ахборот маконининг жадал ривожининг интернетда тренд, мем, челленж ва флешбум каби онлайн ҳодисаларни оммалаштирди. Ушбу ҳодисалар ижтимоий тармоқларнинг ажралмас қисмига айланиб, ёшларнинг дунёқараши, хулқиға сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Кўпинча кўнгилочар ва беозор кўринса-да, уларнинг мазмуни ва тарқалиш механизми психологик, ижтимоий ҳамда хавфсизликка оид таҳдидларни юзага келтириши мумкин.

Тренд – интернетда қисқа вақт ичида оммалашадиган ғоя, ҳаракат ёки аудиовизуал ифода бўлиб, асосан «TikTok», «YouTube», «Shorts» ва «Instagram» каби платформаларда шаклланади. Трендларнинг тез ўзгариши хатарни тўлиқ англамаган ёшларни кўрганларини такрорлашга ундайди. Хусусан, экстремал ҳаракатлар, зарарли дидеалар ё шахсий маълумотларни ошкор қилиш билан боғлиқ трендлар болалар ва ўсмирлар хавфсизлигига жиддий таҳдид солади.

Челленжлар фойдаланувчиларни маълум вазифани бажаришга ва уни видео орқали тарқатишга ундайди. Ижобий (спорт, хайрия), зарарсиз кўнгилочар ва

хавфли турларга бўлинади. Хавфли челленжлар ўзини жароҳатлаш, ноқонуний ҳаракат ёки ҳаёт учун хавфли вазифаларни тарғиб қилиши мумкин. Ёшлар эса «трендда бўлиш» истаги билан, оқибатини ўйламасдан бундай челленжларга қўшилиши эҳтимоли юқори.

Мемлар интернет маданиятининг муҳим элементи бўлиб, кулгили ёки танқидий мазмунда тез тарқалади ва кучли ижтимоий таъсирга эга. Улар креативликни ривожлантириш билан бирга, камситиш, кибербуллинг ёки салбий стереотипларни кучайтириши ҳам мумкин.

Флешбумлар эса кўплаб фойдаланувчилар бир вақтда амалга оширадиган жамоавий акция бўлиб, ижобий ташаббусларни тарғиб қилиши ёки, аксинча, хавфли ва ноқонуний ғояларга хизмат қилиши эҳтимоли бор.

Бугунги кунда 4-12 ёшдаги болалар «TikTok», «YouTube», «Shorts» ва «Instagram»да қисқа видеоларни (short reels) мунтазам томоша қилмоқда. Ушбу формат болаларнинг эътиборини тез жалб қилади. Улар янги сўзлар, рақслар, трендлар ва ғояларни осон ўзлаштиришга ёрдам бериша-да, жиддий хавфларни ҳам юзага келтиради. Му-

тахассисларга кўра, қисқа видеолар миядаги «ҳаяжон марказлари»ни фаоллаштиради ва маълумотни тез қабул қилишга мажбур этади. Бу узоқ муддатда диққатни жамлаш, мураккаб қарорлар қабул қилиш ва ҳаракатларни бошқариш қобилиятини сусайтиради. Тез-тез ўзгариб турувчи видеолар эса ҳаяжон ва қониқиш ҳиссини уйғотади, бу янги контентга қарамликни оширади.

Қисқаси, рақамли макон чексиз контент, турли мафкуравий оқимлар, ёшга мос бўлмаган тасвирлар ва манипулятив ахборот билан тўлдирилган. Шу сабабли хавфсиз интернет учта асосий таркибга эга бўлиши керак:

- техник ҳимоя – филтрлар, пароллар, махфийлик соғламалари ва ёшга мос чекловлар;
- ахборот маданияти – боланинг танқидий фикрлаши, шахсий маълумотларини ҳимоя қилишни билиши;
- психологик қўллов – боланинг интернетдаги ҳар бир тажрибаси ҳақида ота-она билан эркин мулоқот қила олиши.

Агар бу уч йўналиш уйғун ишласа, болаларимиз интернетдан билим оладиган ва ижод қиладиган соғлом рақамли муҳитга эга бўлади.

Эшиклар очиқ, аммо...

1.

Манёвр – французча *manœuvre* сўздан олинган. Ҳарбий ёки техник ҳаракатни ўзгартириш, буриш маъносини англатади. Кенг маънода бирор вазиятдан чиқиш учун қилинган айёрона ёки психологик усул тушунилади.

2.

Лимит – лотинча *limes* – чек, чегара демак. Бирор нарса ёки жараён учун белгиланган энг юқори ё энг паст меъёр, миқдор, чекловни билдиради.

3.

Кофе-брейк – инглизча *coffee break* – қаҳвали танаффус дегани. Йиғилиш, семинар ё конференциядаги қисқа дам олиш ва енгил меҳмоннавозлик вақти.

4.

Резюме – французча *résumé* – қисқа хулоса демак. Шахснинг таълими, иш тажрибаси ва кўникмалари ҳақидаги мухтасар маълумотлар жамланмаси тушунилади.

5.

Шоу – илдизи инглизчадаги *show* – кўриш, қараш сўзларига туташса-да, кейинчалик мазмуни кенгайиб, кўрсатув, намойиш маъноларини англата бошлаган. Бугунги кунда кўнгилочар саҳнавий ёки телевизион дастурларнинг услубий номи сифатида омалашган.

6.

Профессионал – тарихан лотинча *professio* – баёном, тан олиш сўзларига бориб тақалади. Ҳозир ўз соҳасини пухта эгаллаган, юқори малакага эга мутахассис шундай аталади.

7.

Сканер – инглизча *scanner* – текширувчи, кўриб чиқувчи. Матн, расм ёки маълумотни рақамли шаклга ўтказувчи электрон ускуна дегани.

8.

Ландшафт – немисча *land* – ер, *schaft* – алоқадор, кўриниш дегани. Табиий ҳудуднинг ташқи манзараси ва умумий кўриниши тушунилади.

9.

Тюнинг – инглизча *tuning* – созлаш, мослаштириш. Автомобил каби техникаларнинг ташқи кўриниши ёки техник хусусиятларини ўзгартириш жараёни ангишилади.

10.

Фейс-айди (Face ID) – инглизча *face* – юз, *ID* (*identification*) – аниқлаш дегани. Инсонни юз тузилиши орқали таниб, шахсини тасдиқлайдиган биометрик тизим.

Таниқли
шоир
**Азиз
САИД**
тавсия
этади:

1. **Манёвр** – ўрни билан ҳаракат, чора, тадбир, усул, йўл, бурилиш, ҳийла, чап бериш, фитна, маҳорат кўрсатиш, айёрлик каби қатор сўзлар билан ифодалаш мумкин. Манёврни турли соҳаларда турли маъноларда ишлатамизки, луғатга битта сўз билан ёзиб қўёлмаймиз. Ўйлайманки, ўз маъносида ҳам, кўчма маъносида ҳам юқоридаги каби сўзларни қўллаверсак, унинг ўзбекча муқобиллари истеъмолга ўз-ўзидан кириб қолади.

2. **Лимит** – бу сўзни ҳам ўрнига қараб чегара, меъёр, ҳад, чеклов, миқдор, ҳажм, марра, камида, кўпи билан тарзида қўллаш мумкин. Энг қулай муқобил эса *меъёр* ва *чегара*. Аммо математикада лимит ости, лимитдан чиқариш деган функциялар бор, бунинг ўрнига бошқа сўз ишлатиб бўлмайди, бу фан атамаси.

3. **Кофе-брейк** – ушбу сўзнинг тўғридан-тўғри қабул қилинаётгани гашга тегади. Аслида оддийгина қилиб *чойга танаффус* деса кифоя. Кимдир чет элликларчи дейиши мумкин, улар қайси мамлакатга келганини билади ва ўрганиб кетади.

4. **Резюме** – лотинчадан француз, рус тиллари бўйлаб ўзбек тилига кириб келган ушбу сўзни шахсий маълумотнома, илмий мақола ва асарларнинг қисқача мазмуни, ҳатто тадбирларнинг кун тартиби сифатида қўллаяпмиз. Ўзбек тилида шахснинг олган таълими, иш тажрибаси, кўникмалари ва ютуқлари акс этадиган бу ҳужжатни *маълумотнома*, илмий соҳада эса *мазмун*и деб ишлатса бўлади.

5. **Шоу** – оммавий маданиятнинг энг самарали воситаларидан бўлган ва енгил томошага, мияни зўриқтирмасликка мойил қатламга мўлжалланган саҳнавий, мусиқий, телевизион кўнгилочар дастурларнинг бу номини ҳам тилимизга ўйлаб нетиб ўтирмай қабул қилаяпмиз. Томошабоп чиқиш, жозибали намойиш, бадий саҳна дастури маъноларини берса ҳам шоуни тилимизда *томоша* деб ишлатавериш керак.

6. **Профессионал** – XX асрда рус тили орқали тилимизга кириб келган бу латинча сўзни баҳомиз, ҳайратимиз, қойил қолганимиз, таърифимизни билдириш учун *беназир*, энг *моҳир*, *маҳоратли*, *беқиёс*, *билимдон*, *ҳақиқий уста*, *тенгсиз*, *ўта тажрибали*, *малакали* деган сўзлар билан ифодалайлик. Гарчи онгимиздаги баҳонинг энг нозик маъноларигача ифодалай олмаса-да, *профессионал* сўзининг *моҳир*, *ўз касбининг устасидан* мақбулроқ муқобили йўқ.

7. **Сканер** – технологик тараққиёт шарофати билан тилимизга кириб келган бу сўзнинг ҳали ўзбекчада тўла маъно берадиган муқобили йўқлиги учун ҳозир биров-бировга диққат билан тикилиб қолса, ёнидагиси «сканердан ўтказаяпсизми?» деб луқма ташлайдиган бўлиб қолди. Сўз шу қадар сингиб кетаяпти. Ишхоналар, аэропорт ва божхоналардаги сканерларни *назорат қурилмаси* дейиш, жараёни *назоратдан ўтказиш* дейиш мумкин. Фото, ҳужжат, матнли саҳифалардан электрон нусха кўчирувчи қурилмани ўз номи билан *сканер*, жараёни эса *нусха олиш* деб қабул қилса бўлади.

8. **Ландшафт** – ландшафт сўзи жўрофия ва табиатни муҳофаза қилиш (экология) фанлари ва соҳаларида ер юзаси, тоғ, ўрмон, водий, ўсимликлар ва денгизу дарёларга боғлиқ жуда кенг тушунчаларни қамраб оладиган аниқ илмий маънога эга. Шу боис бу атамани илмда тўғридан-тўғри *ландшафт* деб ишлатса бўлади. Адабиёт, рассомлик, публицистика ва сўзлашувда энг муқобил сўз эса *манзара*.

9. **Тюнинг** – қайта жиҳозлаш.

10. **Фейс-айди (Face ID)** – илгари фақат айрим ривожланган мамлакатларда жиноятчиликка қарши кураш ва жосуслик мақсадларида ишлатилган, бугун бутун дунёда қўлланаётган бу қурилманинг ўзбекча, битта сўзли номи йўқ. Ҳозирча юзни таниш тизими, юз идентификацияси, биометрик юзтаниш, юзни сканер қилиш тизими деб ишлатаяпмиз. Менимча, «юзни таниш тизими» десак энг тушунарли ифода бўлади.

МЕН ҚИЛАМАН САККИЗ...

Юқоридаги ўн сўзнинг турк, озарбойжон, қозоқ, туркман, қирғиз, тожик, уйғур тилларига қандай таржима қилинаётгани билан қизиқдим. Улар ҳам изланаяпти, аммо аҳвол биздагидай экан. Технология ва иқтисодга доир сўзлар деярли таржима қилинмаяпти. Масалан, *манёвр, лимит, сканер* шундайлигича ишлатилаяпти. *Резюме, профессионал, ландшафт, кофе-брейк, шоу, тюнинг, Face ID* каби сўзларнинг бир сўзли бўлма-са-да, муқобилларини ишлатиб кўришмаяпти. Шунинг учун глобаллашув ва технологиялар туфайли кириб келаётган янги атамаларнинг ўзбекча муқобилларини излаш, тилимизга жорий қилиш жараёнида қардошларимиз бу борада қандай йўл тутаётганини, қандай истилоҳлардан фойдаланаётганини ҳам ўрганишимиз, зарур ҳолларда маслаҳатлашимиз лозим.

Аммо бошқа томондан биз четдан кириб келаётган сўзларни ўзбекчалаштириб луғатимизни бойитиш, унутилаётган сўзларимизни тиклашга қанча ҳаракат қилмайлик, сўзлашув тилимиз ўзбекча, русча, инглизчадан иборат қоришиқ тилга айланиб бораяпти. Бу ижтимоий тармоқлардаги, «Instagram» «Telegram», «TikTok», «YouTube»даги мулоқотлар, фикр-мулоҳазаларда ишлатилаётган тилда яққол кўринади. Демак, мактабларда ўзбек тили дарслари сонини ва сифатини ошириш, адабиёт фанидаги ҳар бир янги мавзу бўйича иншо ва баён ёздиришни қатъий йўлга қўйиш, ўқувчиларнинг мунтазам бадиий китоб ўқишини рағбатлантириш ҳам зарур.

Таниқли журналист

Ҳусан НИШОНОВ тавсия этади:

1. **Манёвр** – 99 фоиз одам «манёвр» халқаро сўз, ўзини ишлатаверсак бўлади дейиши мумкин. Мен эса ўрнига «ҳийла»ни таклиф қиламан. «Манёвр» маъносини тўлиқ бера олмайди десангиз ҳам. Қулоқ ўрганса, ўрнини тўлиқ эгаллайди.

2. **Лимит** – бу сўз шу қадар ўзбекчалашиб кетганки, айтиш шу сўз қачон қўлланса онгимизда беихтиёр «ўлчов», «меъёр» сўзлари ва улар ташийдиган маънолар пайдо бўлади. Ўз-ўзидан ойдинлашадики, «меъёр» ёки «ўлчов»ни бемалол қўллашимиз мумкин.

3. **Кофе-брейк** – Наманганда болалар боғчасида тушлиқдан кейин, болалар уйига кетишдан олдин бериладиган енгил таом, емакни «толма» дейишар экан. Самарқандда нонушта ва тушлик орасида енгил таомланишни «татилдирик» дейди. Иккаласи ҳам «кофе-брейк»нинг ўрнини босади.

4. **Резюме** – танитма. Кишининг кимлиги, нималар қилгани ва нимага қодирлигини шу сўз ифода қилади.

5. Шоу – томоша. «Шоу» ўрнига «томоша» ишлатилапти ўзи анчадан бери. «Шоу»дан узил-кесил воз кечсак ҳам бўлади.

6. Профессионал – уста. «Уста» деганда одатда қурувчи, дурадгор ё сантехникни тушунамиз. Хоразмда эса ҳамма соҳанинг энг зўр соҳибларини «уста» дейишади.

7. Сканер – нусхалагич. Футбол шарҳловчиларимиз «фалончи майдонни сканерлаб, кейин тўпни жарима майдонига узатди» қабилдаги гапни кўп ишлатади. Матн, расм ёки маълумотни рақамли шаклга ўтказувчи электрон ускуна – «сканер»ни «нусхалагич» деб таржима қилсак, ўз маъносини сақлаган бўламиз.

8. Ландшафт – кўкалам; манзара. Табиий ҳудуднинг ташқи манзараси ва умумий кўриниши «ландшафт»ни илк маъносида «кўкалам» дейди бизнинг шевада. Бошқа маъноларида «манзара» деб қўллаш ҳам мумкин.

9. Тюнинг – созлаш. «Тюнинг»нинг ўзбекча муқобили йўқдек туюлади. Лекин «созлаш» муайян даражада шу маънони беради.

10. Фейс-айди (Фасе ИД) – бундай ўйлаб кўрсак, «фейс-айди» дегани «юзтанув» деганидир. Янги сўз яшадан чўчимайлик!

ЎЗБЕК ТИЛИ КАМБАҒАЛ ЭМАС!

Навоий билан фахрланамиз, жаҳон шоирлари орасида энг кўп сўз ишлатган, «Муҳокаматуллуғатайн»да туркий тилнинг форс тилидан кам эмаслиги, ҳатто устунлигини кўрсатиб берган деб. Лекин ҳозирги ўзбек адабий тили-чи?

Туркларнинг «Туркча луғат»и («Türkçe Sözlük»)да 122 мингдан зиёд сўз ва ибора (мадде баши ве мадде иси) мавжуд.

Қозоқ қардошлар «Қозоқ адабий тилининг луғати» («Қазақ әдеби тілінің сөздігі»)га 150 мингдан ортиқ луғат бирлиги(сөздік бірліктері)ни киритишган.

Ўзбек адабий тилининг изоҳли луғатидан эса 90 мингта сўз жой олган (яқингача 80 мингта эди).

Хўш, ўзбек тили бошқа қардош тиллардан камбағалроқми?

Асло! Бизнинг луғат тузадиган тилшуносларимиз зиқна!

Хорижий технология чет тилдаги сўз ва истилоҳлар билан кириб келмоқда. Қардошларимиз хорижий сўзлар ўрнига ўз тилларидаги сўзларни қўллашдан уялмайди. Масалан, турк тилида:

*компьютер – билгисаяр;
паспорт – кимлик;
аэропорт – ҳавалимани;
детал – айринти ва ҳоказо.*

Улар хорижий сўзларни қабул қилса ҳам ўз тили фонетикасига бўйсундириб қабул қилади:

*статистик – истатистик;
автомобил – отомобил;
спорт – спор;
энциклопедия – ансиклопеди...*

Биз нега уяламиз?!
Нега янги сўз ихтиро қилишдан кўрқамиз?
Нега шевадан сўз олишдан истиҳола қиламиз?

Байрамали ҚЎЛДОШЕВ тайёрлади.

~~coffee break~~ толма ✓
~~face id~~ юзтанув ✓
~~ландшафт~~
кўкалам ✓

ҚАЛТИС САВОЛЛАРГА НОЗИК ЖАВОБЛАР

Саволларга
Ўзбекистон
муслмонлари
идораси Фатво
маркази
мутахассиси
Абдувоҳид
АХМАДАЛИЕВ
жавоб берди.

1

– Пластик картамга номаълум одамдан пул тушди. Банк ходимига боғландим, пулнинг эгасини топиб беролмади. Ана шу пулни кимга ёки қаерга топширсам тўғри қилган бўлман?

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Мазкур пулни эгаси излаб келмайди деган гумон голиб бўлгунча кутилади. Эгаси чиқиб қолса берилади, чиқмаса, эгасининг номидан садақа қилиб юборилади.

Ҳозир кибержиноятчилар бировлардан ўғирлаган пуллари бегона одамларнинг пластик картасига тушириб, кейин телефон орқали боғланиб, ўша маблағни бошқа картага ўтказишни илтимос қилмоқда. Кўп ҳолларда бу пулга қўшиб карта эгасининг ҳам пули ечиб олинапти. Шундай ҳолатларга дуч келинса, мутасадди идораларга мурожаат қилиш керак бўлади. Валлоху аълам.

2

– Тўй қилишга имкониятим йўқ. Қиз билан келишиб тўй қилмасдан турмуш курсак бўладими?

“

*Куёв ҳам, келин
ҳам ота-онасига,
яқинларига
билдирмай,
яширинча никоҳ-
ланиши мақбул эмас.*

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Уйланиш учун албатта тўй қилиш вожиб эмас, балки суннатдир. Пайғамбаримиз алайҳиссалом саҳобийларга тўй қилишни тавсия қилганлар. У зотнинг ўзлари ҳам тўй қилганлар, баъзи тўйларида дастурхонда ҳатто гўшт бўлмаган.

Аслида никоҳ дуруст бўлиши учун етарли гувоҳлар ҳузурида келин ва куёв розилигини очиқ-ойдин айтишлари ва бунини гувоҳлар ҳамда ўзлари эшитишлари кифоя.

Тўйдан мақсад никоҳни эълон қилиб қўйишдир. Суннат адо топиши учун танишларга, қўни-қўшниларга оз бўлса-да, ширинликлар тарқатиш ҳам кифоя. Аммо куёв ҳам, келин ҳам ота-онасига, яқинларига билдирмай, яширинча никоҳланиши мақбул эмас. Кўп ҳолларда бундай никоҳлар узоққа бормади. Валлоху аълам.

– Даллол уй сотмоқчи бўлган шахсга мижоз топиб берди. Уй сотилди, орадан кўп ўтмай савдо бузилди. Мазкур ҳолатда даллол иш ҳақини талаб қила оладими? Агар олган бўлса, қайтариб бериши керакми?

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Даллол бу ҳолатда хизмат ҳақини олишга ҳақли, олган бўлса қайтариб беришга мажбур эмас. Чунки икки томон уйни олди-сотди қилишлари билан унинг хизмати якунига етган. Уламолар бу масалага тикувчини мисол қилиб келтирганлар. Масалан, тикувчи кийим тикиб бергандан сўнг мижоз уни йиртиб юборса ҳам тикувчи хизмати учун ҳақини олади.

Демак, уй ёки бошқа нарсанинг олди-сотдисидан кейин ўртадаги келишув бекор бўлган тақдирда ҳам даллол қилган иши учун ҳақ олиши жоиз.

Агар даллол сотувчидан хизмат ҳақи ундириш мақсадида биров билан тил бириктириб, сохта харидор олиб борса ва шу орқали манфаат кўрмоқчи бўлса, бу – оғир гуноҳ. Бу иш фирибгарлик ва одамларнинг молини ботил йўл билан еийш ҳисобланади. Бу йўл билан топилган даромад ҳаром. Валлоҳу аълам.

– Халқимизда «Онасини кўриб қизини ол» деган мақол бор. Бу ибора шариятга қанчалик тўғри келади, она ахлоқсиз бўлса, қизи ҳам шунақа бўладими?

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Бу ибора оят, ҳадис, диний ҳукм ёки шарият қоидаси эмас, балки халқнинг ҳаёти тажрибалари хулосасидир. Она фарзанд учун энг яқин тарбиячи ва намуна бўлгани сабабли аксар ҳолларда қизлар онасидан кўп нарсани ўрганади. Лекин бунинг ҳамма ҳолатга татбиқ қилиш тўғри эмас.

Чунки ислом динида ҳар бир инсон қилган амали учун ўзи жавоб беради. Айрим ҳолларда яхши ота-онадан ноқобил фарзандлар туғилиши ёки, аксинча, ёмон кишиларнинг фарзанди солиҳ инсон бўлиб етишиши мумкин. Масалан, Нуҳ алайҳиссаломнинг фарзанди кофир, Иброҳим алайҳиссаломнинг отаси буттарош бўлган. Бу шуни кўрсатадики, инсоннинг ахлоқи фақат ота-онага боғлиқ эмас.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам қуйидагича таълим берганлар: «Аёл тўрт нарса учун никоҳланади: моли учун, насаби учун, жамоли учун ва дини учун. Сен диндорини танлагин, барака топкур» (Имом Бухорий ва Муслим ривояти).

Ушбу ҳадисдан аён бўладики, никоҳда энг асосий мезон қизнинг ўзи қандай инсон экандир, фақат онасига ёки оиласига қараб ҳукм чиқариш тўғри эмас. Аммо бегона қизнинг иймон-этиқоди, тақво ва диндорлик даражасини аниқлаш осон иш эмас. Қизнинг ҳолатини билмаган киши унинг оиласидагилар, хусусан, онасига қараб тахминий хулоса қилиши мумкин. Халқимиздаги мазкур мақол шу маънодан келиб чиқиб айтилган. Валлоҳу аълам.

*Уй ёки бошқа
нарсанинг олди-
сотдисидан кейин
ўртадаги келишув
бекор бўлган тақдирда
ҳам даллол қилган
иши учун ҳақ
олиши жоиз.*

5

– Хотиним бурнини тештириб, унга тилла ёки кумуш тақинчоқчи. Унинг шундай қилиши жоизми?

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Динимизда аёлларга меъёридан ошмаган ҳолда тилла ва кумуш тақинчоқлар тақишига рухсат берилган. Бизнинг юртларда тақинчоқларни кулоқ, бармоқ, билак ва бўйинга тақиш урф бўлган. Уламолар бурунга тақинчоқ тақиш фақат бу иш урфга кирган юрт аёллари учун жоиз дейишган. Шу сабабдан ўша юртларда яшовчи аёлларга бурунни тештириш худди кулоқ тештириш каби жоиз. Бизнинг юртларда одат тусига кирмагани боис аёллар бундай ишлардан тийилиши тавсия этилади. Валлоҳу аълам.

– Тиллафуруш заргарга тиллани музорабага беради. Заргар ундан тақинчоқ ясаб сотади. Келган пулга яна тилла сотиб олиб, шундай иш қилади. Ишни тугатиб, фойдани тақсимлашда тиллафуруш берган тилласини ҳамда тегишли фойдани олади. Шундай қилиш жоизми?

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Музорабанинг тўғри амалга ошиши учун бир қанча шартлар талаб этилади. Шулардан бири унга киритилаётган сармоя пул шаклида бўлишидир. Бугун кундалик олдибердида тиллани пул сифатида ишлатиш урф бўлмаган. Савдо-сотикда ҳеч ким тилла билан нарх белгиламайди, тиллага савдо ҳам қилинмайди. Шу сабабли тиллани сармоя сифатида киритиш жоиз эмас.

Агар сармоядор иш юритувчига «Шу тиллани сотинг ва пулини сармоя сифатида ишлатинг. Иш тугагач, сармояни ва фойдани шу ҳисобда оламан» деса, бу ҳолатда тилла вакиллик йўли билан нақдлаштирилган ва сармоя нақд пул кўринишида бўлгани туфайли жоиз ҳисобланади.

Агар кимдир саволдаги каби ножоиз шаклда келишув тузиб иш юритаётган бўлса, уни тўхтатиб, тўғрилаши керак. Унгача кўрилган фойда ва зарар сармоядорнинг ўзига бўлиб, меҳнат қилувчи томонга ажри мисл, яъни бажарган ишига яраша бозор нархидаги ҳақ берилади. Валлоҳу аълам.

– Отам оталик қилмаган, моддий ва маънавий таъминотимни қилмаган, ҳозир эса кам кўришамиз. Шундай бўлса ҳам унинг розилигини олишим керакми? Нотўғри савол берган бўлсам узр.

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Шариатимизда отанинг ҳам, фарзанднинг ҳам ўз ҳуқуқ ва мажбуриятлари бор. Аммо отанинг масъулиятсиз ё золим бўлиши фарзанд зиммасидан унга яхшилик қилиш, ҳурмат кўрсатиш ва силаи раҳм қилиш мажбуриятини соқит қилмайди. Қолаверса, ҳадисларда Аллоҳнинг розилиги отанинг розилигига боғлиқ экани айтилган.

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Аллоҳнинг розилиги отанинг розилигида ва Аллоҳнинг ғазаби отанинг ғазабидадир» дедилар» (Имом Термизий ривояти).

Шу сабабли отангизнинг ўтмишдаги хатолари ва ҳозирги бепарволигига қарамай бу дунёда унинг розилигини олишга ҳаракат қилишингиз, учрашганда очик юз ва ҳурмат билан муомала қилиб, ҳол сўрашингиз ва алоқани ҳеч қачон узиб юбормаслигингиз лозим. Валлоҳу аълам.

– Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Ота жаннатнинг ўрта эшигидир. Хоҳла, бу эшикни сақла, хоҳла зое қил» деган эканлар. Шу ҳадисни изоҳлаб берсангиз. Ўрта эшик деганда нима тушунилади?

– Бисмиллаҳирроҳманир роҳим. Ҳа, ҳақиқатан шундай ҳадис бор, уни имом Термизий раҳимаҳуллоҳ Абу Дардо розияллоҳу анҳудан ривоят қилган.

Абу Дардо розияллоҳу анҳу айтади: «Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ота жаннат эшикларининг ўртасидир. Хоҳласанг, ўша эшикни муҳофаза қил ёки зое қил» деганини эшитганман».

Муҳаддис уламолар мазкур ҳадиснинг мазмунини тушунтириб беришган. «Ўрта» деб таржима қилинган сўз

ҳадисда авсат деб келган. Авсат сўзининг бир эмас, бир неча маъноси бор. Ўрта деган маънодан ташқари энг яхши, энг тўғри, мўътадил деган маъноларда ҳам келади.

Аллома Қози Байзовий раҳимаҳуллоҳ айтади: «Яъни (жаннат) эшикларининг энг яхшиси ва энг олийсидир. Бунинг маъноси шуки: жаннатга киришга ва унинг олий даражаларига эришишга восита бўладиган энг гўзал нарса ота-онага итоат қилишдир».

Бошқа уламолар бундай дейишган: «Албатта, жаннатнинг бир неча эшиги бор ва уларнинг ичида кириш учун энг гўзали ўртадагисидир. Ўша ўрта эшиқдан киришга сабаб бўладиган амал эса ота-онанинг ҳақларини адо этишдир». Валлоҳу аълам.

*Отанинг масъулиятсиз
ё золим бўлиши
фарзанд зиммасидан
унга яхшилик қилиш,
ҳурмат кўрсатиш ва
силаи раҳм қилиш
мажбуриятини соқит
қилмайди.*

– Товуқ уйда сўйилганда қайноқ сув қуйиб пати юлинадди. Шундай тозаланган товуқ гўштини ейиш мумкинми?

– Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Бошқа ҳайвонлардан фарқли ўлароқ товуқ сўйилгандан кейин устидан қайноқ сув қуйиш ёки сувга солиб қўйиш ҳолати мавжуд. Патини осон юлиш учун устидан қайноқ сув қуйиш товуқ гўштини истеъмолга яроқсиз қилмайди.

Сизни хавотирга солаётган нарса шуки, қайноқ сув сабабли товуқ ичидаги нажосатлар гўштнинг ичигача сизиб ўтиб, уни нажосат қилиб қўйиши мумкинлигидир. Лекин бундай ҳолат товуқни қайноқ сувга узоқ муддат солиб қўйганда юз беради.

“

*Товуқ қайноқ сувда
ичидаги нажосат
тарқайдиган даражада
кўп қолмаса, яъни
нажосат гўштнинг
ичигача сизиб кирадиган
вақтгача турмаса гўшт
ҳаром бўлмайди.*

Агар патини юлишда товуқ қайноқ сувга солиб қўйилган бўлса, бу ҳолатда икки жиҳатга аҳамият бериш зарур:

1. Сув ўта иссиқ бўлмаслиги керак. Агар сув ўта иссиқ бўлса, товуқ ичидаги нажосатлар гўштга сингиб кетиши мумкин.
2. Товуқ қайноқ сувда ичидаги нажосат тарқайдиган даражада кўп қолмаса, яъни нажосат гўштнинг ичигача сизиб кирадиган вақтгача турмаса гўшт ҳаром бўлмайди.

Ҳалол стандартларни ишлаб чиқиш жараёнида олимлар сувнинг турли ҳароратларда товуқ гўштига кўрсатадиган таъсирини ўрганиб чиқишган. Бу тадқиқотларнинг хулосаси шуки, гўшт тўқималари ва терига 70 даражадан юқори ҳароратнинг ўзиёқ қайнаш даражасидаги таъсирни беради, яъни тери ва тўқималарни пишириб, нажосатнинг ичкарига сўрилишига шароит яратади. Шунинг учун бир қатор олимлар мазкур жараёнда

сувнинг ҳарорати 60-64 даражадан ошмаслиги кераклигини таъкидлашган. Жумладан, Покистоннинг PS:3733 стандартида сувнинг ҳарорати 60 даража целсийгача, товуқнинг сувда туриш муддати эса 50-60 сониягача деб белгиланган. Ҳиндистондаги «Jamiat Ulama-i-Hind Halal Trust» ташкилотининг стандартида эса сувнинг ҳарорати 64 даражадан ошмаслиги, товуқнинг сувда қолиш муддати 100 сониядан кўп бўлмаслиги керак дейилган. Малайзия ҳалол стандартига (JAKIM) кўра бу ҳарорат 55 даража (± 1 даража) бўлиши ва товуқ сувда кўпи билан 120 сония ушлаб турилиши лозим. Валлоҳу аълам.

Дамин ЖУМАҚУЛ тайёрлади.

Қайноқ сув қуйиб пати юлигач, товуқ ичини тозалаб, нажосат ва еб бўлмайдиган аъзоларни олиб ташлаш, гўштни яхшилаб ювиш лозим.

ТАРИХ ЧИЗГАН СУВРАТЛАР

Оламдаги ранглардан ҳам кўра онгимиздаги, қалбимиз самосидаги ранглар сони кўпроқ бўлади. Ухламасдан, кўз очиқ ҳолатда ҳам туш кўрадиган, борлиқни турли шакллар қуршовида, чизиқлар кесимида англайдиган мусаввир қавми учун рангларнинг фарқи, даврлар шиддати, воқеалар ечими ҳам ўзгача кечса керак. Бундай яшаш тарзида ғаройиб бир ҳолатлар ҳам борки, тасаввур ва асл манзаранинг оний, аммо матога мангу муҳрланажак лаҳзаларидан ўзига хос санъат асарлари яратилади.

1

1

"Турон арслонлари"

Мато, мойбўёқ.
125 x 98 см.

2

"Шоҳрухмирзо"

Мато, мойбўёқ.
75 x 65 см.

2

Таниқли рассом Маъсуд Холовнинг ижодий йўли мозий билан туташган. Унинг ишлари жамланган устахонага кирган киши қадим аждодлар даврасига бориб қолгандек бўлади гўё. Бугунги югурик замон забтидан толиққан руҳимиз Алп Эр Тўнга ёки Темурбекнинг ҳузурида турганида албатта унут бир туйғуларни яшаб ўтади.

Ўйлаймизки, Маъсуд Холовнинг журналхонларимиз ҳукмига ҳавола этилаётган ижодий ишлари сўзимизга далил бўла олади.

Таҳририят

3

4

3

"Жалолиддин Мангуберди"

Мато, мойбўёқ,
120 x 100 см.

4

"Жангчи"

Мато, мойбўёқ,
60 x 90 см.

5

"Хоразм қалқонлари"

Мато, мойбўёқ.
200 x 121 см.

6

"Тинчлик ва кудрат"

Мато, мойбўёқ.
120 x 120 см.

7

"Улуғбек"

Мато, мойбўёқ.
60 x 50 см.

8

"Овчилар"

Мато, мойбўёқ.
60 x 70 см.

9

"Шайбонийхон"

Мато, мойбўёқ,
80 x 70 см.

10

"Саркарда"

Мато, мойбўёқ,
200 x 121 см.

12

11

13

11

"Алп Эр Тўнга"

Мато, мойбўёқ.
65 x 75 см.

12

"Ўзбекхон"

Мато, мойбўёқ.
200 x 121 см.

13

"Убайдуллахон"

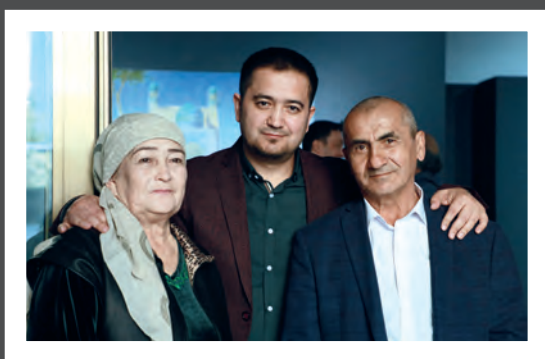
Мато, мойбўёқ.
75 x 55 см.

14

"Бобур"

Мато, мойбўёқ.
100 x 80 см.

14

Рассом
ота-онаси билан.

ОИМЛИКНИНГ ЭСКИРАЁТДАН
ИМИЖИ

ИЛМ ИГНА БИЛАН ҚУДУҚ ҚАЗИШМИ?..

Қўлига махсус қўлқоп кийиб, ҳимоя кўзойнаклари таққан мактаб ўқувчилари икки хил суюқликни аралаштиришади ва шу заҳоти лаборатория столидаги шиша идишлардан ранг-баранг кўпикли фонтан отилиб чиқади: «бум!». Болалар бемисл ҳайрат ва ҳаяжон билан қарсак чаладилар...

Экранда акс этмиш юқоридаги манзара ғарбдаги оммабоп болалар илмий кўрсатуvidан олинган. Менга бу кўрсатув илм йўли фақат қалин китоблар, зерикарли формулалардан эмас, балки ҳаракат, кашфиёт ва, энг муҳими, завқдан иборат эканини англатмоқчига ўхшаб туюлади. Биз эса ёшлигимиздан бир гапни эшитиб катта бўлганмиз: «Илм олиш – игна билан қудуқ қазиш!...». Ҳатто олимлар билан уюштирилган суҳбат, улар иштирокидаги кўрсатув ва эшиттиришларнинг кириш қисмида ҳам ҳамма вақт шу ибора такрорланади. Айниқса, илм йўлини танлаган одамлар билан учрашувларда қаҳрамоннинг бу машаққатли ва оғир

Чанг босган хона,
қалашиб ётган китоб
ва қалин кўзойнакли
бир инсон қўлида
игна билан дунёдан
узилиб қудуқ
ковляпти...

йўлни қандай босиб ўтгани шу қадар драмали тасвирланадигани, ичингизда уларга ҳавас эмас, ачиниш ҳисси пайдо бўлади.

Балки сиз юқорида эсга олинган иборани «бунда олимлик фаолиятига ҳурмат бор, у сабр ва чидамнинг ифодаси!» деб ёқламоқчи бўларсиз. Бироқ у замонавий ёшлар учун анча ваҳимали эшитилишини ҳам рад этмасангиз керак? Ахир ўзингиз тасаввур қилинг: чанг босган хона, қалашиб ётган китоб ва қалин кўзойнакли бир инсон қўлида игна билан дунёдан

узилиб қудуқ ковляпти... Бу образ келажак учун ўзини қурбон қилган қаҳрамонни эслатса-да, унча-мунча одамнинг юраги дов бериб унинг ўрнида бўлишни истамаслиги аниқ. Бундай манзара илм йўлини танламоқчи бўлган ёшлар қалбида

иштиёқ эмас, чарчоқ, қўрқув, зерикиш уйғотиши табиий. Натижада кўплаб иқтидорли йигит-қизлар олимликни фақатгина «умрни қурбон қилиш» деб тушуниб, бу йўлдан қочади. Улар кутубхоналарда соатлаб китоб титкилашдан кўра ўргимчак тўридаги бир неча сониялик мажозий ҳаётни, динамикани ва арзон, аммо тез келадиган завқни танлашади.

Ғарб таълим тизими
болалар онгига
олимпикнинг
машаққатли йўли
хавотиридан кўра
атроф-муҳитни
тушуниш ва унга
таъсир ўтказиш
иштиёқини
сингдиришни
афзал кўради.

Эҳтимол, ғарб таълим тизими ва медиаси буни яхши билади. Шунинг учун ҳам у фанга машаққатли фаолият ва оғир мажбурият деб қарамайди. Улар болалар онгига олимпикнинг машаққатли йўли хавотиридан кўра атроф-муҳитни тушуниш ва унга таъсир ўтказиш иштиёқини сингдиришни афзал кўради. Шунингдек, ғарб давлатларида фан оммабоплиги (Science Communication) ҳам жуда кучли ривожланган. Телевидение ва ижтимоий тармоқлар учун суратга олинadиган мураккаб илмий мавзуларни содда, ҳазил-мутойиба ва визуал эффектлар билан тушунтирувчи кўплаб дастурлар бор. Таниқли олимлар, Нобел мукофоти совриндорлари юлдузли шоуларда меҳмон бўлишади, уларнинг чиқишлари худди машҳур актёр ёки хонандаларники каби миллионлаб марта томоша қилинади. Бу эса ёшлар тасаввурида олимпикни китобларга кўмилиб ўтирадиган зерикарли эмас, энг нуфузли ва жозибали касбга айлантиради.

Бундай ёндашувни таълим масканларида ҳам кўриш мумкин. Масалан, Сан-Францискодаги машҳур «Эксплораториум» каби марказларда «Илтимос, экспонатларга қўл теккизманг!» деган ёзувни умуман учратмайсиз. Аксинча, у ерда ҳар бир қурилмани ушлаб кўриш, тугмачаларини босиш, физика ё кимё қонуниятларини синаб кўриш талаб этилади. Болалар коинот қонунларидан тортиб табиат ҳодисаларигача бўлган жараёнларда ўйин ўйнаётгандек қатнашади.

Шу билан бирга, «халқчил илм» (Citizen Science) лойиҳалари жамиятнинг ҳар бир аъзосини, жумладан, мактаб ўқувчиларини ҳам катта илмий жараёнларга жалб этади. Масалан, «NASA»га ўхшаш йирик университетлар оддий одамларга коинот суратларидан янги юлдузларни қидириш ёки ўз ҳудудларидаги қушлар миграциясини кузатиш вазиятини яратиб беради. Жумладан, қуёш панеллари, маҳаллий ўсимликлар, дарахтлар ва шевага оид кузатувларни маълумотлар базасига киритиш имконини ҳам. Оддий мактаб ўқувчиси ўзи топган маълумот орқали ҳақиқий илмий мақоланинг

ҳаммуаллифига айланиши ҳам ҳеч гап эмас. Бундай амалиётлар ёшларга илм фақат олимлик унвони олингач шуғулланса бўладиган иш эмас, балки бугуннинг ўзидаёқ жамиятга наф келтириш ва тарих яратиш воситаси эканини тушунтиради.

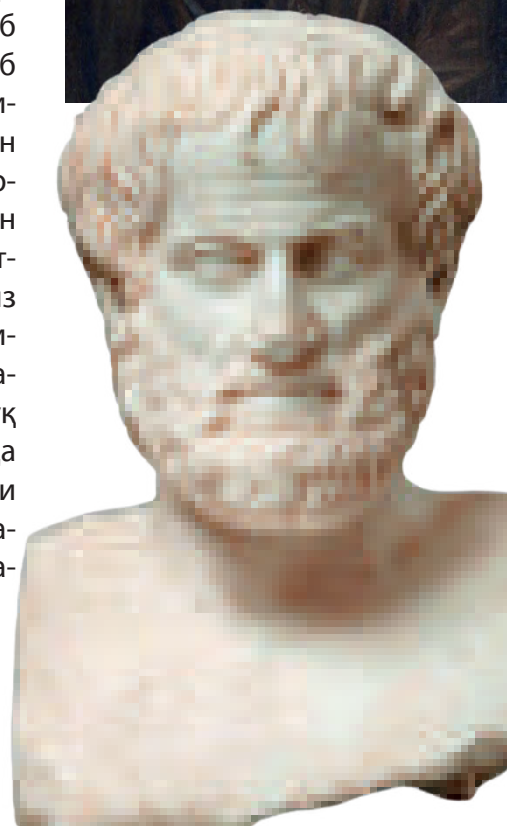
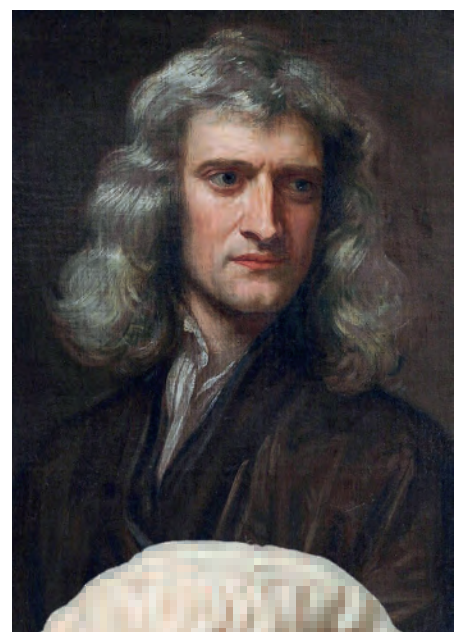
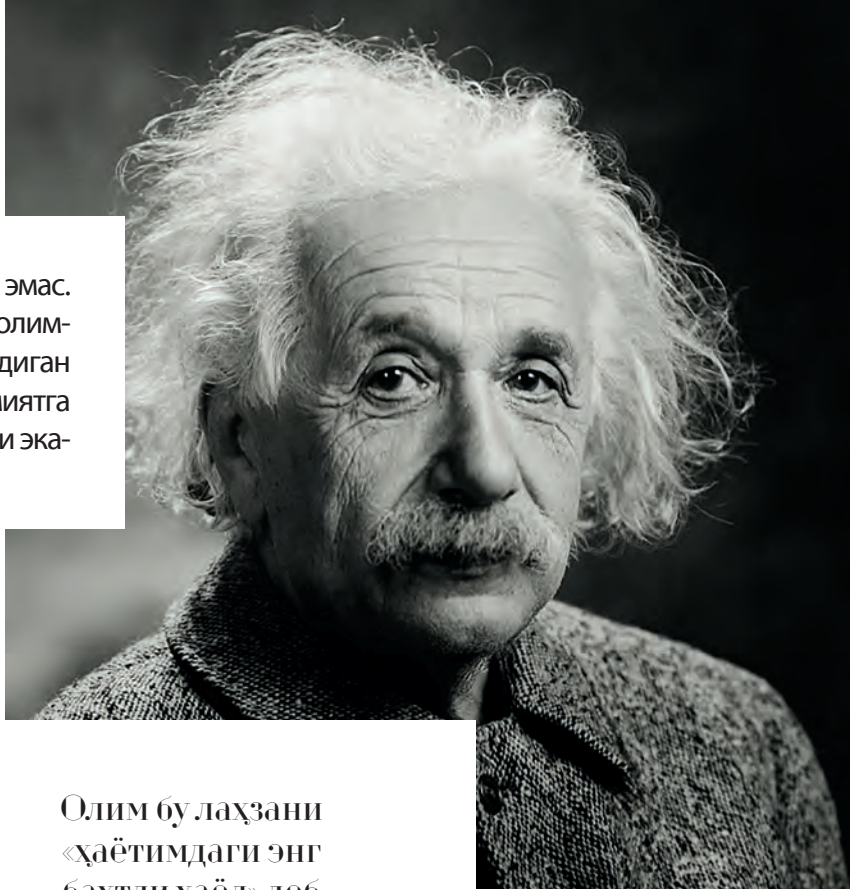
АРХИМЕД, НЮТОН, АЙНШТАЙННИ БИРЛАШТИРГАН ҲАЙРАТ

Тарихга назар солсак, энг буюк кашфиётлар замирида тинимсиз меҳнат билан бирга мўл-кўл завқнинг ҳам мавжуд эканига гувоҳ бўламиз. Масалан, Архимеднинг «Эврика!» деб ювинаётган жойидан кўчага яланғоч югуриб чиқишида ақлнинг ҳисоб-китобидан кўра қалбнинг тийиқсиз шавқи кўпроқ эди. Ўшанда буюк олим шунчаки подшоҳ тожининг ҳажмини аниқ ўлчаш вазифасини бажарганидан эмас, балки янги бир кашфиёт қилганидан шу қадар ҳаяжонга тушгани шубҳасиз.

Бунга ўхшаш ҳолатларни фан тарихида жуда кўп учратиш мумкин. Жумладан, физика фани отаси – Алберт Айнштейн ҳаётида. У йигирма тўққиз ёшли йигитлик чоғида, яъни 1907 йилда Берндаги патент бюросида ўтираркан, ҳаёлига бир фикр келади: «Агар инсон ерга эркин тушаётган бўлса, у ўз вазнини ҳис қилмайди». Кейинчалик олим бу лаҳзани «ҳаётимдаги энг бахтли ҳаёл» деб атаган ва бу ҳаёл номи ҳаммага таниш «нисбийлик назарияси»га асос бўлган.

Олим бу лаҳзани
«ҳаётимдаги энг
бахтли ҳаёл» деб
атаган ва бу ҳаёл
номи ҳаммага таниш
«нисбийлик
назарияси»га асос
бўлган.

Айнштейндан олдинроқ яшаган Нютоннинг тортишиш қонунини кашф этиш жараёни ҳам худди шундай кечади. У фабулалар билан тўлиб-тошган физика лабараториясида эмас, шунчаки дарахт соясида ўтирганида тепадан битта олманинг узилиб тушиши олимни илҳомлантириб юборади. Бу ерда алоҳида эътибор қаратишимиз лозим бўлган нарса кўчага югуриб чиққан Архимед, ҳаёлга толган Айнштейн ва дарахт соясида дам олаётган Нютонни бир туйғу – чексиз ҳайрат бирлаштириб тургандир. Агар олимлик биз ўйлагандай фақат «игна билан қудуқ қазиш»дан иборат бўлганида эди, улар кашфиёт қилишлари билан боғлиқ лаҳзаларни бунчалик катта эътибор билан эсламаган бўларди.

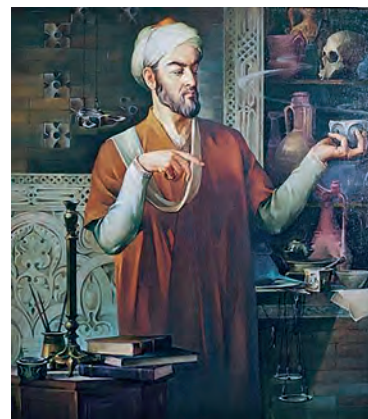

МИЯ УЧУН ЗИЁФАТ

Хўш, янгилик яратиш, саволларга илм орқали жавоб топиш ҳисси бизга нега бунчалик кўп қувонч бағишлайди? Буни оддий ҳиссиёт деб аташ мумкинми ёки у миямизда содир бўладиган аниқ биокимёвий жараёнми? Психологлар ва нейробиологлар ушбу феноменни чуқур ўрганиб, жуда қизиқ хулосага келишган.

Мутахассисларнинг аниқлашича, инсон мураккаб жумбоқнинг ечимини топган сонияда миянинг ички тизимида жуда катта миқдордаги допамин портлаши юз беради. «Допамин» ўзи нима дейсизми? У завқ, кўтаринкилик ва қониқиш гормони. Мазкур гормон ҳатто инсон янги кийим кийганида, саёҳатга чиққанида ёки мазали овқат еганида ҳам маълум даражада ишлаб чиқарилади. Янги билимни ўзлаштириш, кашфиёт қилиш пайтида эса унинг ишлаб чиқарилиши чўққисига етади. Демак, олимликнинг ортидан келадиган завқни бошқа ҳеч қандай қувонч билан таққослаб бўлмас экан-да?!

**Инсон мураккаб
жумбоқнинг
ечимини топган
сонияда миянинг
ички тизимида жуда
катта миқдордаги
допамин портлаши
юз беради.**

Ушбу жараённинг физиологик асослари ҳам ғоят ғаройиб. Нейрофизиологлар одамнинг бирор жумбоқни ечиш лаҳзасини ЭЭГ қурилмаси орқали кузатганларида, ечим топилишидан бир сония олдин миянинг ўнг яримшарида юқори частотали гамма-тўлқинлар фаоллашганини кўришган. Миянинг бир-бирига боғлиқ бўлмаган узоқ нуқталари ўртасидаги бундай мукамал боғланишни бошқа бирор ҳолатда амалга оширишнинг асло имкони йўқ.

Тадқиқотчилар, шунингдек, илм билан изчил шуғулланишни оқим (flow) ҳолати дея атайдилар. Бу ноёб руҳий вазиятда киши замон ва маконни унутади, чарчоқ ҳам сезмайди – чунки бажарилаётган вазифа асосий мақсад ва бахт манбаига айланади.

Шу каби маълумотларни ўрганар экансиз, олимлик фаолиятини «игна билан қудуқ қазиш»га эмас, мия учун зиёфат уюштиришга ўхшатгингиз келади. Тўғри, бу жараёнда оғир машаққатлар бўлиши муқаррар, лекин изланиш, кашф этиш онларидаги сурур ва завқ барча қийинчиликларни ювиб юборади.

ХУЛОСА ЎРНИДА

Ха, илмий изланиш ортидан келадиган завқ – табиатнинг инсониятга берган бетакрор инъоми. Миямиз бизни изланишга, яратишга ундаш учун ҳар бир кашфиётни энг тотли лаззат билан мукофотлайди. Бу юксак завқни ҳаётида лоақал бир бор туйган ёш олим учун фан фақат машаққатдан иборат меҳнат бўлиб туюлмайди. Кутилажак буюк завқ учун тотли тайёргарлик бўлиб кўринади. Бизнинг олдимиздаги вазифа шуни ёшларга англатишдан иборат. Олимлик замонавий ёшлар учун чиндан ҳам завқ олиш, жасорат кўрсатиш ва дунёни ўзгартириш имкониятидир. Ҳали ҳеч ким англамаган ҳақиқатни биринчи бўлиб англаш ҳаяжони ва ўз миясининг туганмас имкониятларини ишга солиш шавқи ҳар қандай одамни асл бахт суруридан баҳраманд қилади. Зотан, айнан ўша шавқ Архимедни кўчага, Нютонни абадиятга, Айнштейнни чексиз коинот кенгликларига етаклаб чиққан.

Олимлик замонавий
ёшлар учун чиндан
ҳам завқ олиш,
жасорат кўрсатиш ва
дунёни ўзгартириш
имкониятидир.

Барно СУЛТОНОВА

ИШНИ

ҚАНДАЙ

ЕНГИШ

МУМКИН?

“

– Қани, дўстим,
аҳволларингиз яхшими,
кўринмайсиз?..

– Вақт йўқ, иш кўп, жўра,
иш кўп... Илмий иш тайёр
бўп қолди, яқинда ҳимояга
чиқишим керак...

– Ҳа, зўр-ку! Бир савол
бор-да, жўра, бўлажак фай-
ласуф олимсиз, шу ишни
қандай енгиш мумкин?

...Ўҳ, қийин савол бердингиз-да, биродар, эшитибоқ чарчаб қолдим... Жон деб жавоб берардим, вақтим оз-да. Ҳали идорага етиб бориб, **иш**ни бажаришим шарт. Тушлик вақти инглиз тили бўйича имтиҳонга тайёрланаман. Кейин яна институтга ўтишим зарур... Кечқурун вақт топиб уйга бозорлик ҳам қилиш лозим. Манов тирбандликни айтмайсизми, ҳамма кўчага чиққанми, автобусга ҳам йўл берай демайди. Анави машинадаги кимсанинг асабий сигнал чалишини қаранг, чакка томирлари бўртиб ғудранишига қараганда, олддаги ҳайдовчини роса

сўкаётгани аниқ. Менимча, уям ишга кечикаяпти. Метродаги диққинафаслик эса жонни олай дейди. Бу бетаъсир талабалар ҳам қишлоғига кетмайдиган бўлиб қолишганми, нима бало... Аввалги замон бўлармиди, ҳозир ҳаммагинаси ғўзанинг ичида бўларди. Ярамаслар. Жой берай ҳам демайди. Барининг кўзи телефонда. Мен эса ишга кечикаяпман. Бу билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Э, худо... Қачон улгураман бу аҳволда?.. Хуллас, биродар, бемаъни саволлар билан бошимни қотирманг. Ишим кўп, вақт эса зиқ...

Кейин гаплашамиз...

▼

Кишлоққа – акамга телефон қиламан: кеча онамни туш кўрганмни, уни соғинганимни, ишдан чарчаётганимни айтиш, отамнинг ҳолини билиш ниятида. Акамнинг овози сершовқин бозор ичидан келади: «Бозордаман, кейин гаплашамиз, ўзим телефон қиламан...». Тонг оқармай Пайшанба молбозори ўртасида турган акамнинг сумбати кўз олдимга келади. Бозордаги моллар оёғидан кўтарилган чанг-тўзон менинг кўнглимга, туш кўрган, одамлиги эсига тушган, соғинишни унутмаган кўнглимга ёпирилади. Дил хира тортади. Гангиб ўрнимдан тураман. Иш столидаги очиқ қўлёзма кечаги кунни ёдимга солади. Бугун тугатиб таҳририятга топширишим керак эди. Бу ўлгур қўлёзманинг ҳали тенг ярми таҳрирталаб бўлиб ётибди. Вақт етишмаяпти. Оғир нафас оламан...

▼

– Мен бу оламга нега келдим? Ишлаш учунми, яшаш умидидами?

Ичимдаги дангаса «мен»им ҳайқиради:

– Ишлагани келмадим, яшаш учун келдим!

Ботинимдаги иккинчи, янада теранроқ ўзлим эса вазмин жавоб қайтаради:

– Мен ишлаб, меҳнатдан роҳат топиб яшашга келдим!

Руҳимнинг қаърида бошқа жавоб ҳам борлигини тан олгим келмай тан оламан:

– Мен англаш учун, Ҳақни таниш учун келганман!

Бу жавобдан кўз юмишимнинг боиси ҳам оғирнинг устидан, енгилнинг остидан ўтишга мойил табиатимдан эканини ҳис этаман. Англаш нима, бор ҳақиқатни таниб олиш азоби ва завқи қандай бўлади? Бу йўл менга жуда узоқ туюлади. Жудаям узоқ!

Нега?

Чунки бу йўлда учта босқичли манзил бор: ишлаш, яшаш ва англаш!

▼

Хиндистонда ҳам, Японияда ҳам бўлмаганман. Бу мамлакатлар халқларининг ҳаётини китоблардан, адабиёти, киноси, санъати, бориб-келганлар суҳбати, қолаверса, интернет – тўрттармоқ маълумотлари асосида ўрганганман.

...Эрталаб улкан шаҳарнинг бир кўчаси четидаги чангга, шовқинга кўмилган чодирда уйғонган ҳинд йигити бошланган янги кунда қорин тўядиган таом ва кинога чипта топса, шу куни бахтиёр бўлади дейиларди ҳаётимизга тўрттармоқ кириб келмаган ўтган асрнинг охирларида. Ҳозир ҳам ўша ҳинднинг ҳаётий мезони кўп ўзгармаган: бугундан гапир, эртага худо пошшо!

Ўша ҳинд йигит шу куни йўлнинг нариги бетидаги чиройли қизни кўриб, севиб қолиши ҳам мумкин. Ва шу сулувнинг ҳажрида «наҳе маҳаббатехе» деб қўшиқ куйлаб, вақт-соати келиб васлига етишса ҳам ажабмас. Ана шунда кўча бўйлаб тўй бўлади. Уларни никоҳловчи роҳиб ҳам, тўй иштирокчилари ҳам шу кўча одамлари. Кўчага яраша урф, сарпо-сурук, тортишув-беркишув... Албатта, ўша кўча бошидаги ярим гектар жойни эгаллаган қасрда яшовчи бадавлат жанобнинг қилажак тўйи ўзгача бўлади. Ҳамма ўзининг имкони қадар... Хуллас, чодирда ётган йигит ва келинчагининг фарзандлари ҳам шу йўл четида бигиллаб дунёга келади... Шу ерда вояга етиб, оила қуриб кетаверади. Албатта, очлик, етишмовчилик, бировларга ҳавас, ҳасад, нон топиш қайғуси деган азалий муам-

молар бор. Буларни ҳам тирик жон қўлдан келганича ечиб ўтаверади. Беихтиёр исломий муқаддас сўз тилга келади: ризқ – Оллоҳдан!

Ана шу камбағал йигит ҳам ўзини Ҳиндистон фуқароси санайди. Улкан мамлакат тақдирига оид бирор нохуш қарор, таҳдид ёки арбобларнинг адолатсиз фармониغا қарши шу йигит ҳам бош кўтариб, элдошлари билан бирга югуради – у Ҳиндистон меники деб билади. Тагор «Ҳиндистон, сен менинг севгилимсан» деб ёзганида жуда кўп маъноларни жам қилган.

...Минглаб оролларга сочилган кунчиқар юрт Японияда эса мутлақо бошқа ҳаёт! Бу ерда ҳаммаси орзудагидай ботартиб. Йўл четидаги дарахтнинг баргига чанг ҳам қўнмайди. Шунга ҳам кимдир масъул. Ишлаётган одамлар мамлакати. Ишламаса туролмайдиган, танҳоликда ўлиб қолиш хавфидан қаттиқ қўрқадиганлар ватани. Бу диёрда энг муқаддас нарсаси – иш! Шу ишчанлик, сабот, чидам натижасида бу ўлка бир асрда икки бор урушда ютқазган, бомбалар остида абжағи чиққан оч, касалманд ороллардан жаҳоннинг энг иқтисоди бақувват мамлакатига айланди! Бу юртда мумтоз шоирлар – Басё, Бусон шеърляти каби нозик қалб тебранишларини ифода этувчи

тоза, олтин чизиклар билан белгиланган, тартибли бир ҳаёт борки, ташқаридан боққан кишининг ҳаваси келмай иложи йўқ. Аммо... бу жамиятда ҳар бир инсон ишлаши керак. Ишламаса, фақатгина моддий аҳволи қийинлашмайди. Балки ўла бошлайди. Аввал маънан, сўнг жисман. Нега? Боғча, мактабдан бошлаб ишга кўникма, ишни севишдек ғаройиб (биз учун ғаройибда!) тарбия шакллантирилади. Ишламаслик гуноҳ даражасига кўтарилган онгу шуур, миялар дунёси! Ёши бир асрни қоралаган қария ҳам иш ҳақида ўйлайди. Сиғинадиган юзлаб маъбудларига топиниб олади ва сўнг яна ишни ўйлайди. Уларда тиланчилик қилиш қаттиқ қораланади. Жамоатчиликнинг бу тақиқига ҳамма амал қилади. Шу боисдан ҳам иш қадриятга айланган. Шу қадрият японларни кўтарди, дунёга ўрнатди булар даражада танитди ва япон феълини ҳам белгилаб берди. Одамлар онгидан ишсизлик эмас, ишламаслик, дангасалик фожиаси деб баҳоланадиган тўхтаб муқим ўрин олди.

Албатта, битта уйсиз яшаб ўтаётган ҳинд йигити ва ишламаса туролмайдиган кекса японнинг ҳаётини кузатиб, икки халқнинг ҳаётга қарашини тўлиқ ифода қилаб беролмаймиз. Бироқ томчида уммон таъми мавжуд деган ҳақиқат ҳам бор.

▼

Бизнинг жамиятимиз-
да ўттиз-қирқ йил
аввалги ҳаёт тарзи буткул
ўзгарган. Одамлардаги хо-
тиржамлик, кенгфёзлик,
бемалоллик – дангасалик
деса тўғри бўлади – ўрни-
ни югур-чоп, ортда қолма,
кўпроқ ишла, беҳуда
валақлаб ўтирма деган
бесаранжом бир тўлқин
эгаллаган. Гарчи аввалги
огир меҳнат, кўплаб жис-
моний ҳаракатларимизни
техник, замонавий воси-
талар енгиллатган бўлса-
да, ҳаёт мураккаблашди.
Аниқроғи, яшаш ҳақидаги
фикр, ўйлар огирлашди.

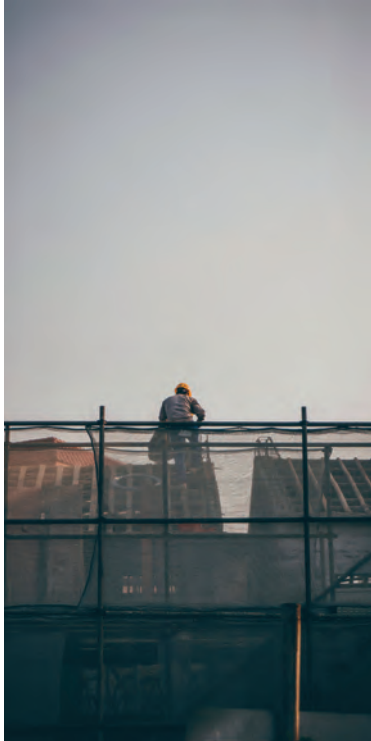
“

**Қўрқиб ишляпмиз.
Онгимизда «ишни
тугатаман, мукаммал
қиламан, охирига
етаман» деган бир
шаккок туйғу пинҳон.**

Вақт етишмовчилиги
ортди. Уч соатлик йўлни
йигирма дақиқада босиб
ўтаяпмиз, уч кунлик таҳрир
ишини компьютерда ярим
кунда адо қилаяпмиз, йил
бўйи пахта билан машғул
бўлмасдан ҳам яхши пул
топаяпмиз, лекин шоир
ёзганидек, «Келсанг
экан бемалол бўлиб, /
Сухбатлашсак ўтган кун-
лардан» деган тотли ҳисни
туйишга вақт етмаяпти.
Биз ишдан роҳат эмас,
қўрқув топаяпмиз. Қўрқиб
ишляпмиз. Онгимизда
«ишни тугатаман, мукам-
мал қиламан, охирига
етаман» деган бир шаккок
туйғу пинҳон. Биз шу ҳисга
бўйсуниб қолдик, аммо
ҳали бунини тўла англагани-
миз йўқ. Ишга роҳат, аччиқ,
аммо ширин пешона тери
деб эмас, пул манбаси
деб қараб қолдик. Яхши
кўрмаган ишимизни ҳам
қилаверамиз, ёқтирмаган
одамимиз билан кули-
шиб гаплашамиз, муҳими
нимадир, нимадир эмас,
пул келтирса бўлди. Нима
қилиб бўлса ҳам пул то-
пиш зарур. Ишга кетаётган
одам ризқ эмас, пул излаб
кетаётир. Улугвор умид
ўрнини совуқ ва бераҳм
режалар олиб қўймоқда.
Ишсизлик, йўқчилик,
қарамлик ва мутелиқдан
қочиб, ишга қул бўлиб
қолаяпмиз... Бунини оз-моз
англаяпмиз асабимиз та-
ранглашаяпти: *нега келган
эдим ўзи?*

Биз «Асабий одам доим ютқазади», «Ризқни худо беради», «Ҳеч ким бу дунёнинг охирига етмаган» каби сўзларни тўтиқушдек қайтариб ҳам турамиз, аммо бу ҳикматларни яшаб ўтмаймиз – мағзига етмаймиз. Етмаяпмиз.

Нега шундай бўлаяпти? Ўйлаган сайин яна калла қизиб, чарчоғим ортаркан, қулоғимга башари-ятнинг улуғ фарзандлари овози келгандек бўлади. Келинг, уларнинг ҳикматларига қўл бериб, сал тин олайлик...

Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратларининг «Қўлинг ишда, қалбинг Оллоҳда бўлсин» деган сўзларидаги Оллоҳ – ҳақиқат, ҳаёт завқи, имон-ла тафаккур қилиш соати бўлса, Мавлоно Румийнинг «Қўлингдан кетган нарсага ачинма. Агар у сеники бўлганида кетмас эди» каби сўзларида ҳам Нақшбанд фикри билан нозик бир уйғунлик бор. Бу уйғунликни Румий яна тўлдиради: «Кема сув устида сузиб юради. Аммо сув кеманинг ичига кирса, уни чўктиради. Дунё ҳам шундай: у қалбингга кирмасин!». Сенека эса «Омад берган нарса – бизники эмас» дейди. Ҳаммасидаги якто уйғунликнинг номи исломиятда таваккул дейилади десак хато бўлмайди. Шу тутумлар

халқ тилида «Тонгда ишга, шомда уйга шошган одам бахтлидир» дея жаранглаши ҳам ҳақиқат.

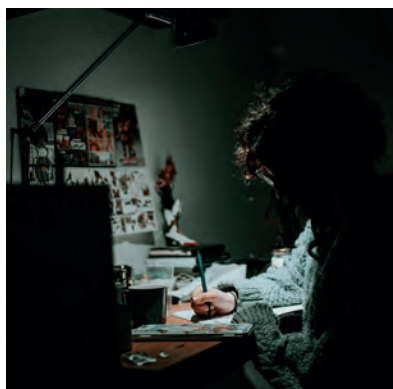
Улуғларнинг сўзларини мулоҳаза қилмоқ умидида якшанбага – дам олиш кунига етиб келаман.

Якшанба, тушдан сўнг... Дарё бўйида юрибман. Эртанги душанбадан қочиб юргандекман гўё. Лекин у бераҳм душанба барибир келади. Ёки мен унга бораман. Яна серғалва дунё юз очади. Дарё бир маромда ярқираб оқиб ётибди. Нариги бетда лайлақлар юрибди. Худди шоирдай бемалол, хаёлчан, сувга, қирғоқ четларига бир-бир боқиб... менга ҳам бу икки оёқли мавжудот қайдан кеп қолди дегандек қараб қўяди. Кенг-ройиш дарё ўзиникидек. Биз – мен эса келгиндидек. Ҳа, дарё уники – дунё бемалол яшаганики! Менинг душанбадан қочганимнинг ҳам, руху танимдаги чарчоқнинг ҳам бу чўпоёқ қушга қизиғи йўқ. Шу бугун бир жуфт бақа ёки илон тутса – бас. Ундан бахтиёр банда йўқ. У уясида доллар ҳам сақламайди, тўйхонани банд қилиб қиз базми ўтказаман деб ҳам қайғурмайди. Галстук ҳам тақмайди. Мажлисга ҳам бормайди. Бировни алдамайди ҳам. Бир жуфт қурбақа. Тамом!

▼
Аммо «Меҳнат инсонни улуғлайди»

деган ўлмас ҳикмат ҳам бор. Тўғри. Шубҳасиз шундай. Ҳалол, биров билан беллашмай, пойгалашмай, «бу менинг бурчим, худо ризқ-насибамни шу касбга берган» дея қилинган меҳнат инсонни улуғлайди. Ҳоритмайди, қулга, манқуртга айлантирмайди. Бундай меҳнат қўшнининг тоmidан меники баланд бўлиши керак деган жоҳил туйғуларга ўл қолдирмайди, инсонни хорламайди. Бундай ишлаш Фудзи тоғи этагидаги «Суиқасд ўрмони»га (Аокигаҳара. Жонидан тўйганлар ўзини қатл қиладиган манзил) кетаётган японнинг худкуш истагини ўлдиради. Ўзини омонликда сақлаб қолади.

Ҳалол меҳнат ижоддир! Бундай меҳнатнинг шеър каби илҳоми бўлади. Монаси баракали, ширин бўлади. Буни туймаган одамларнинг аҳволи жуда ачинарли. Буни ҳис этганлар эса ишни мудом енгиб келганлар.

“

Эртанги душанбадан қочиб юргандекман гўё. Лекин у бераҳм душанба барибир келади. Ёки мен унга бораман.

▼
Жўралар бир яхши оқшомда

чойхонага йиғилиб, ҳордиқ чиқармоқчи бўлса, кимдир кеч келиб, иши кўплиги боис кечикканини айтса, унга «Бултурдан қолган иш борми? Бу дунёнинг ишлари битармиди?» дея таскин беради ҳозиргина ишдан ҳориб қайтган бошқа ўртоғи. Бу гап замиридаги нозик қочиримни ҳар иккиси ҳам баравар тушуниб чор-ночор кулишади: ишни қилмай бўлармиди? Ва биров жиддий тортиб, оғзимиз ўрганган таскинни ҳам айтадилар: яхши ташвишлардан айирмасин!

“

Лев Толстой ўзига берган ўткинчи дунёнинг оқибати ҳақидаги «Кейин-чи?» деган саволни бир марта бўлса ҳам юрагимизга солиб кўрмаяпмиз. Юрагимизда унга ўрин йўқ. Бизларнинг кўкрак торайиб кетди, биродар. Вақт йўқ, иш кўп, пул етмаяпти...

Биз япон ҳам, ҳинд ҳам эмасмиз.

Аммо бегона жонзот ҳам эмасмиз. Бирдек одаммиз. Бизнинг ичимиздаги устунлар жуда бақувват. Бу асосларнинг бири динимиз, яна бири яшаш тарзимиз – болажон, меҳмоннавоз, қариндошпарвар ва анчагина таваккалчилигимиз. Шу билан бирга табиатимизда тақлидчилик деган қусур ҳам борки, у бизни қулдай ишлатади, сўнг роҳат ўрнига беоромлик беради. Бу қусур катталашиб, ҳашаматли ҳаётга, ниҳоятда ортиқча, кераксиз нарсаларга пул тикишимизга, умрни тикишимизга мажбур этади. Биз на кўча боласи – ҳинд йигит каби кўшиқ куйлаяпмиз. На дарё бўйидаги қушдагичалик хотиржамликка эгамиз. Ҳаётимизда оҳанжама ортгани сайин, раҳматли Ҳожибой Тожибоев айтган, вас-васаген деган дорига эҳтиёжимиз ошиб кетмоқда.

Лев Толстой ўзига берган ўткинчи дунёнинг оқибати ҳақидаги «Кейин-чи?» деган саволни бир марта бўлса ҳам юрагимизга солиб кўрмаяпмиз. Юрагимизда унга ўрин йўқ. Бизларнинг кўкрак торайиб кетди, биродар. Вақт йўқ, иш кўп, пул етмаяпти...

Сени ким айтади ижод одами деб, бунча чопасан, ҳаллослайсан дейман ўзимга (вақт топганимда, албатта) гоҳо. Тонгда тонгни тинглаш, қуёш чиқишидек мўътабар ҳодисани олқишлай билиш, нонуштадан аввал Қодирий ё Ойбек домладан беш бетгина бўлса ҳам мутулаа ёки Шукур Холмирозиевнинг биргина ҳикоясидан келадиган лаззатни ким учун яратган улуғ Эгам? Кўзимизни очмай туриб битта мумтоз ашулани охиригача эшитишдек мазмунлар ҳам бор-ку... Эҳ, «Ўзбегим»ни ҳам эшитмай қўйдик-да биз... Ишонинг, кечаси осмонга ҳалиям юлдузлар чиқаяпти!

Айтинг-чи, хей,
файласуф, биз бу
дунёга ишлагани
келдикми ё яшагани
ёки бир латифадаги
каби «пашшага
таланиб» ётишгами?

”

▼
Кани, дўстим, чар-
чамадингизми, кун
хам кеч бўлиб қолди. Шун-
ча гапдан кейин яна сиз
билан суҳбатлашгим кела-
япти. Айтинг-чи, хей, фай-
ласуф, биз бу дунёга иш-
лагани келдикми ё яша-
гани ёки бир латифадаги
каби «пашшага таланиб»
ётишгами? Барчасининг
ноёб қоришмасидан бино
бўлган муаззам ҳаётнинг
мазмунини топиб, англа-
гани келгандирмиз балки?
Танангизга ўйлаб кўринг...
ва биринчи саволнинг
хам жавобини эшитинг.

Автобус бекатида сиз-
дан «Ишни қандай енгса
бўлади?» деб сўраган
эдим-ку?

Куннинг охирига етган
чоғингда юрагинг, вужу-
динг тотли чарчоқдан
завққа тўлиб, манглай
терини мамнун арта
олсанг, «Қолганини эртага
бажарамиз» деб бемалол
кетолсанг – ишни енгган
бўласан.

Тонгда эшитган ашу-
лангнинг бирор банди
иш куни охирида ҳам
руҳингда турган бўлса,
хиргойи қилиб кетолсанг
– ишни енгган бўласан,
жўра!

Омадли ё омадсизли-
гинг (аслида бундай эмас,
сенга шундай туюлади,
холос) учун бировни ҳам,
ўзингни ҳам айбламаслик-
ка кучинг етса бўлди – сен
ишни енгибсан. Ўзинг
айтгансан-ку асабий одам
доим енгилади деб.

Ҳа, дўстим, ўша сатр
менга ёқади:

*Келсанг экан бемалол
бўлиб,
Суҳбатлашсак ўтган
кунлардан...*

Шодмонқул САЛОМ

“
**Омадли ё
омадсизлигинг
(аслида бундай
эмас, сенга шундай
туюлади, холос) учун
бировни ҳам, ўзингни
ҳам айбламасликка
кучинг етса бўлди –
сен ишни енгибсан.**

Мўъжиза инқирози

ёхуд тортишиш
қонунидаги
узилишлар

Эшқобил ШУКУР

3

№3, 2026
62
МАЪНАВИЙ ҲАЁТ

Заркентда ёзнинг фараҳбахш бир кечасида табиатни томоша қилиб ўтирардим. Миллиардлаб километр узоқликдаги юлдузлар, уч юз саксон тўрт минг километр олисдаги порлоқ ой, беш километр баланддаги нурга чўмилаётган оқ булутлар, икки километр наридаги қорайиб ҳурпайган ҳайбатли чўққи ва уч юз метр беридаги шамолда чайқалаётган адил тераклар... Буларнинг ҳаммасини бир вақтда, битта маконда, ҳатто бир сония ичида ўз кўзларим билан кўриб турардим. Шунинг ўзи

мўъжиза эмасми деб ўйландим. Бор-йўғи икки донга ёнғоқдай кўз қандай қилиб юз миллионлаб километр олисдаги юлдузлар билан уч юз метр наридаги теракни бир сонияга бир жойда бирлаштира олди? Бу мавҳум тасаввур ё ҳаёл эмас, шундоқ кўз олдимда намоён бўлиб турган табиий ҳодисалар эди. Дарҳақиқат, кўзимиз мўъжиза, ўзимиз мўъжиза, сўзимиз мўъжиза. Рабиндранат Тҳакурдай одам «Мен шундай бир мўъжизаманки, ҳар куни бу мўъжизага қараб ҳайратланиб ўтираман» деганида жуда кўп нарсани назарда тутган.

КЎЗМИ У, ТЕРИНИНГ ТЕШИГИМИ?..

Лекин худонинг бу мўъ-
жизаси нечук инқирозга юз
тутмоқда? Нечук тирик мўъ-
жиза руҳан ўлик жасадга айла-
ниб бораяпти? Нечук қўлидаги
қора қутига бармоғини бир
теккизиб, дунёнинг нариги буржида-
ги бемаъни шов-шувлару тутуруқсиз
олди-қочдиларни саккиз соатлаб эши-
тадиган одам ёнгинасида жилдираб
оқаётган жилғанинг овозини тинглашга
ярим дақиқа вақт тополмайди? Мундоқ
қарасанг, ҳамма ақлли, ҳамма билгир. Ба-
лонинг ўқини ҳам билади. Лекин уларнинг
кўпчилигида Абдулла Орифнинг битта
шеърини ярмигача тинглашга куч йўқ. Шу-
нинг ўзи кучсизлик ва ожизлик эмасми?
«Мўъжиза» ва «ожиза» сўзлари бекорга
қофиядош бўлиб қолмаган экан-да.

Янглишмасам, номи «Олмазор» эди
– бир арман филмида кўрганман. Ёши
ўтиб қолган бир киши ўтлоқда майсага
ёнбошлаб ётарди. Унинг ёнига ўзи тенги
бир одам югуриб келди-да, ҳовлиқиб,
«Фалончи, тез бўл, мўъжиза содир бўл-
ди, мўъжиза! Ҳамма шу ҳодисани кўр-
гани шошилаяпти» деди. Ҳалиги одам
«Қанақа мўъжиза экан?» деб сўради.
«Черковда Биби Марям ҳайкалининг
кўзидан ёш чиқибди» деб жавоб берди
ҳовлиқма. Хабарни эшитган биринчи
одам эса парво ҳам қилмай, атрофга
завқланиб боқиб, «Шу ҳам мўъжиза
бўлди-ю, мана худонинг ҳақиқий мўъ-
жизаси» деб майсани қўли билан силаб
кўрсатди. Одамлар шундай, ёнида барқ
уриб турган гўзалликни кўрмайдилар-
да, сохта нарсалар, майда-чуйдалар ор-
тидан чопиб юришади.

Шаҳрисабз йўлида бир гуруҳ «эъжод-
корлар» микроавтобусда борардик. Атроф
бениҳоя гўзал эди. Ҳамма томон қизил-
яшил тусда товланиб ётарди. Юрт манзара-
лари дилга сурур бағишларди. Бекорга бу
ерларни Шаҳрисабз дейишмаган-да. Яшил
макон, яшил замон! Атрофга қарасанг кўз-
ларинг яшнайдди. Шунда автобус дераза-
сининг қора пардасини тушириб, ойнани
бутунлай ёпиб ўтирган бир артист қиз
бирдан ҳайдовчига қичқирди: «Шопир ака,
шўх-шўх қўшиқларингиздан йўқми, бўлса
бор овозда қўйиб қўйинг, жуда зерикиб кет-
дим. Ўлиб қоламан ҳозир». Сўнг ҳайдовчи
ўша қиз сўраган шўх ва лўх қўшиқлардан

бақиртириб қўйиб юборди. Артистимиз ўтирган жойида қилиқ қилиб ўйнаб кетди. Теварақдаги бетакрор тирик гўзаллик бермаган завқни у бачкана, чирик бир қўшиқдан топган эди гўё. Бегона юртлар бўлса ҳам гўргайди, лекин ўз юртининг гўзал манзараларини кўзларинг кўролма-са, нима умид, нима хайр?! Халқимиз бундай маъносиз кўзлар ҳақида «Кўзми у, терининг тешигими?» деб топиб айтган.

Табиатдан узоқлашган одам маърифатдан узоқлашади ёки, аксинча, маърифатдан узоқлашган одам табиатдан узоқлашади. Бу Нютон кашф қилган бутун оламнинг тортишиш қонуни каби қатъий бир жараёндир. Табиат билан инсон кўнгли ўртасида тортишиш кучи азалдан бор. Худди шу қонун инсон ва худо ўртасидаги тортишиш кучига ҳам манба бўлади. Одамнинг ўзи билиб-билмаган ҳолда Яратганга қараб мунтазам интилишлари зимнида ҳам шу сир ётади. Бу интилишлар табиатни оралаб ўтади. Шу боис табиатдан ва моҳиятдан узоқлашиш инсонни инқирозга тортади. Бизни табиат тарбиялайди.

МАТЕМАТИКА ТИЛИ ВА ҲАЙРАТ ТИЛИ

Галилео Галилей «Олам математика тилида яратилган» деган. Бунга қўшимча қилиб айтиш мумкинки, оламини ҳис этиш, англаш ҳайрат тилида содир бўлган.

Ҳайратсиз одам мўъжиза тугул, ёнидаги хотинининг тўққиз ойда ўз ичида бир гўдакни бино қилишини-да шунчаки механик ҳодиса деб билади. Ҳайратсиз одам юзини сийпалаб ўтаётган шамолни-да ҳис этмайди. Дунёни янгилаганлар, хурфотдан қуриб-қақшаб саҳрога айланган ерларга илм дарёсини келтирганлар, осмон тоқига нарвон қўйганлар, шубҳасиз, ҳайрат одамлари бўлган. Қайсин Қулиев айтганидай, «Замин мўъжизалар берару бизга, / Эвазига фақат ҳайрат сўрайди». Минг йиллар даво-

мида инсоният кашф этган ё ихтиро қилган нарсалар шубҳасиз ҳайратнинг меваларидир. Ҳайрат йўқ жойда мўъжиза йўқ, «шунга нима бўпти?» деган тўнг қараш бор холос.

Алберт Айнштейн шундай деган: «Умр ўтказишнинг иккита усули бор. Биринчиси – гўё ҳеч қандай мўъжиза йўқдай яшаб ўтиш. Иккинчиси – ҳаётдаги ҳамма нарса мўъжиза эканига ишониб яшаш». Қай бири яхши? Албатта, ҳамма нарсада мўъжизани кўриш мароқли, завқли. Лекин кейинги вақтларда одамнинг кўзлари қотиб қолаяпти, кўнгли қуриб бораёпти. Соғинчлар, дийдорлар туйғуси туйғу эмас-да, шунчаки жўн бир тушунчага айланаёпти. Энди одамлар Ойга момо, Қуёшга бобо, Ерга она деб қарамайди. Ой ҳам, Қуёш ҳам, Ер ҳам шунчаки бир материя деб биладилар. Чунки олам ва табиатга қараш ўзгарди, руҳий ҳодисалардан ҳам моддий натижалар излайдиган бўлди.

ГЎЗАЛЛИК ВА КАСАЛЛИК

Рух тарбияси гўзалликни ҳис этишдан бошланади. Айтиш мумкин, ҳаётнинг сезгидан мосуво одамнинг миясига дунёнинг бор билимини жойлаб қўйсангиз ҳам унинг табиатида норасолик голиб келаверади, чунки бу банданинг олами суғросидаги тортишиш қонунида бузилиш содир бўлади. Дунё гўзалликка тўла, шунинг баробарида хунук ва қўрқинчли нарсаларга ҳам тўла. Гап шундаки, одам қайси томонга юз бурса, дунё ҳам шунга айланади. Шундай экан, гўзалликка интилиш керак.

Бир ёш шоир менга шеърларини олиб келди, фикр билдиришимни сўради. Ўқиб кўрдим. Аксарият шеърларида хунук ва қўрқинчли нарсалар, ҳатто ириб-чиришларгача тасвирланган экан. Мен унга «Шеърят гулшанда ҳам, кафанда ҳам гўзал бўлмоғи керак» деган олтин қонидани

эслатдим. Сўнг ўзим япон шоири Басёнинг адабиёт орасида маълум ва машҳур бўлган, ўзим ҳам кўп такрорлаб юрадиган бир ўғитини айтиб бердим. Басёнинг шогирдларидан бири шоирга бир ҳоккусини кўрсатади. Ҳокку дегани япон шеъриятида уч қатордан иборат ниҳоятда нозик шеър жанри, уни хайку ҳам дейишади. Шогирднинг ҳоккусининг маъноси шундай эди: «Капалак қанотини юлиб ташласанг, ўхшаб қолар қалампир қузоғига». Басё «Бу шеър эмас, қоидага кўра ҳокку ҳаётбахш бўлиши керак, сен яхшиси «қалампир қузоғига қанот берсанг, капалакка ўхшаб қолади» деб ёз» дейди. Мен яна Навоийнинг «Қаро кўзум» номли ғазали трагик, фожиали, видо шеъри бўлишига қарамасдан нечоғли гўзал эканлигини унга уқтирдим. Мен бу ёш шоирнинг гапларимдан хулоса чиқаришидан умидвор эдим. Лекин эртасига катта бир мушоирада у янада кўрқинчли ва хунук нарсалар тасвирланган бадбахт бир шеърини ўқишдан тийилмади. Гўзалликни гўзалликдай тасвирлаш керак. Ҳолбуки, кейинги пайтларда айрим шеърларда гўзаллик касалликдай тасвирланаяпти. Шеърят олам ва одам мўъжизаларини сўз ила намоён этадиган ҳодисадир.

Одам инқирозининг тури кўп. Ўзига ато этилган ҳаётни унутиб, виртуал оламда яшаётганлар, ўн йил телефондан бош кўтармай, оқибатда ўзи ҳам телефонга айланиб қолганлар, ўзини кўнгли ва онги билан эмас, пулт билан бошқараётганлар, даҳшатли филмларни кўравериб, ваҳший йиртқичга эврилганлар ва ҳоказо ва ҳоказо. Абсурд драматургларидан бирининг драмасида кутилмаган воқеа тасвирланади. Бир одам фашистлардан қочиб, йигирма йил уйининг томида беркиниб ётади. Уруш тугаб, омон-омон бўлгач, у пастга тушиб ҳаётга қайтади. Лекин тақдирни қарангки, фашизмдан яшириниб, йигирма йил томда ёлғиз яшаган одам ерга тушганда, воҳки, унинг ўзи фашистга айланиб бўлган экан.

“

ДУНЁ ГЎЗАЛЛИККА ТЎЛА,
ШУНИНГ БАРОБАРИДА ХУНУК
ВА КЎРҚИНЧЛИ НАРСАЛАРГА
ҲАМ ТЎЛА. ГАП ШУНДАКИ, ОДАМ
ҚАЙСИ ТОМОНГА ЮЗ БУРСА,
ДУНЁ ҲАМ ШУНГА АЙЛАНАДИ.

Одам қўрққан нарсасига қарши турмаса, курашмаса, шу қўрқувни енгиб ўтмаса, бора-бора ўзи ўша нарсага айланади. Мен бу одамнинг тақдири ҳақида ўйлаганимда яна бир фаразга бораман. Агар у йигирма йил томда эмас, ўрмонда қочиб юрганда бундай бўлмасмиди? Табиат унга таъсир кўрсатармиди, уни одам сифатида сақлаб қололармиди? Яна ким билсин?

Кўнгил ҳақида гап кетганда, уни Каъбага тенглаштириб, худонинг уйлари-дан бири сифатида ардоқлаймиз. Албатта тоза, пок бўлса. Лекин кўнгил ҳам тарбияланмаса, парвариш қилинмаса, қаралмаса, инқирозга маҳкум. Шундай улуғ куч ҳам ўлиши мумкин. Ботинидаги бу мўъжизани ўлдириб қўйиб, чириган хоодай юрганлар ҳам кўп.

БАНДА ВА ИЛОҲ МЎЪЖИЗАЛАРИ

Мўъжиза одамнинг ўзи ҳам билими ва тафаккури билан оламга ажойиб мўъжизалар тухфа қилди. Асрлар мобайнида у ақли билан дунёни яшартириб, янгилаб борди. Даҳолар, мутафаккирлар, олимлар ҳаётни маъно билан тўлдирди. Лекин уларнинг кашфиётларини ўзларига қарши ишлатадиган кучлар ҳам майдонга келаверди. Асримизнинг ўзига боқсак, биргина интернетнинг ўзи инсон яратган мўъжиза эканини эътироф этмай иложимиз йўқ. Сунъий интеллект ҳам шундай. Булар ақл ва тафаккур, виждон билан фойдаланилса, инсониятга мислсиз фойда келтириши муқаррар. Лекин инсон ишларига шайтон аралашуви бисёрки, бунинг оқибатида бандаси ихтиро қилган мўъжизалар баъзан Робби яратган мўъжизаларга қарши ишлаб қолади. Бу ҳам инқирозга сабаб бўлади. Бугун интернетнинг фойдаси билан зарарини тарозининг икки палласига қўйиб кўрсак, қай бири тош босади? Сунъий интеллект-чи? Ишқилиб, бу борада Марк Твеннинг «Аме-

रिकани кашф қилганлари яхши бўлган, лекин сезмай ўтиб кетганларида янада яхши бўларди» деган гапигача бормайлик.

“

У ЗАМОНЛАР КЎЗЛАРИМ
БОШҚАЧА КЎРАДИ, КЎНГ-
ЛИМ БОШҚАЧА СЕВАДИ.
МЎЪЖИЗАНИ БОШҚАЧА
ҲИС ҚИЛАДИМ.
ЎЗИМ ҲАМ МЎЪЖИЗА
ЭДИМ.

Ҳаётга қайси томондан қараманг, у мўъжиза бўлиб кўринаверади. Аслида ҳам шундай. Бунинг устига ҳаётнинг биз билмаган сирлари кўп, бизга номаълум шакллари ҳам. Тинч океанида ўн бир километр чуқурликдаги Марианна ботиғида босим жуда кучли. Олимларнинг тушунтиришига кўра, мабодо бу жойга одам бориб қолса, унинг танаси устига бирданига мингта автомобиль босилгандай бўлади ва уни бир лаҳзада титиб юборади. Бу ботиқда бир сантиметр жойни бир тоннадан ортиқ юк билан босим босади. Лекин худонинг мўъжизасини қарангки, шу ерда ҳам жониворлар яшар экан. Ҳатто капалакдай жонзотлар ҳам бор экан. Шундай жонзотлар вужудининг бир сантиметрига бир тоннадан ортиқ

юк тушишини тасаввур қилиб кўринг. Ақл бовар қилмайди. Буни на илмий асослаб бўлади, на ҳаёлий. Бу мўъжиза биз ҳали ҳаёт сирларининг миллиондан бирини ҳам билмаслигимизни кўрсатиб қўйди. Инсон мўъжизаси-чи? Инсон ўзининг неча фоизини ўрганиб бўлди? XXI асрда бомбалар остида қолаётган юзлаб бегуноҳ болаларнинг ўлимига, фарзандларининг жасади устида фарёд кўтараётган оналарнинг қайғусига қалб кўзлари билан эмас, шунчаки телекамералар кўзлари билан қараётган инсон инқирозининг сабаблари не? Маънавий оламнинг мувозанатини тутиб турган тортишиш қонунининг бузилиши эмасми? Агар бу қоидадан путур кетса, бутун олам торишиш қонунидан ҳам путур кетади.

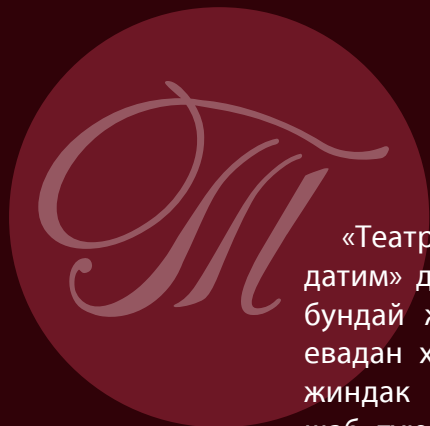
Олти яшарлик чоғларимда бобом билан эшакка мингашиб, қишлоғимиз бошидан ўтадиган катта анҳорни ёқалаб, бошқа овулларга, бобомнинг ошналариликка меҳмонга бораётиб йўл юрган пайтларимизни эсласам, юрагим зирқ этиб кетади, ёқимли бир изтиробни, ойдин бир соғинчни туяман. Бир неча сониялик фурсатда анҳор ва тутзор оралиғидаги кўпчиган тупроқ йўлда бўлиб қоламан. Бирдан ўша кезларга қайтгим келади. Менга ҳозир Америка ё Европа сафарларидан кўра, ўша сафарларим завқли туюлади. Чунки у замонлар кўзларим бошқача кўрарди, кўнглим бошқача севарди. Мўъжизани бошқача ҳис қилардим. Ўзим ҳам мўъжиза эдим.

“

РУХ ТАРБИЯСИ ГЎЗАЛ-
ЛИКНИ ҲИС ЭТИШДАН
БОШЛАНАДИ. АЙНИ
ШУ СЕЗГИДАН МОСУВО
ОДАМНИНГ МИЯ-
СИГА ДУНЁНИНГ БОР
БИЛИМИНИ ЖОЙ-
ЛАБ ҚЎЙСАНГИЗ ҲАМ
УНИНГ ТАБИАТИДА
НОРАСОЛИК ҒОЛИБ
КЕЛАВЕРАДИ.

"Номаълум аёл"

ВАСИЯТИ

«Театр – менинг ҳаётим, ибодатим» дерди у доимо. Аввалига бундай жумлани Яйра Абдуллаевадан ҳам кўп эшитганим учун жиндак баландпарвоз гапга ўхшаб туюлганди. Ўзи ишлайдиган даргоҳни ким ҳам яхши кўрмас экан, ҳамма яхши кўради-да деб ўйлардим. Аммо актриса дунёсини яқиндан билганим сари қуруқ гап эмаслигини тушундим.

Балки бугун кўпчилик унинг аслиси Данисия эканини ҳам билмас, чунки томошабинга Доно тахаллуси билан танилган. Келиб чиқиши қозоғистонлик уйғурлардан бўлган актрисанинг характериға бу ном жуда ярашарди ҳам... Мактабда рус тилида ўқигани учун ўзбекча маъно нозикликлари-ю қочиримлар ёки коса тагида ним-

косаларни унча тушунмасди. Шунинг учун сўзлаганда бошқа актрисалар каби жимжимадор жумлалару оҳанжама гаплар тўқимас, хаёлидан нима ўтаётган бўлса барини борича айтиб қўя қоларди.

Севимли актрисамни қачон таниганимни эслолмайман. Ҳойна-ҳой, уни бирор комик филмда кўрганман балки. Билганим шуки, етмиш, саксон ёшида ҳам дунёга ҳамиша бола нигоҳи, ҳайрати билан қарайдиган бошқа актриса кўрмадим. Доно опада одамни ҳуркитувчи салобат ёки ҳукм-фармолик ҳисси бўлмаган. Аксинча, ичида катта бўлолмаган ёки катта бўлишни истамаган бир беғубор эрка қизча яшарди. Кейинчалик унинг мана шу характерида жуда кўп режиссёрлар фойдаланган.

““

«ТЕАТР – МЕНИНГ
ҲАЁТИМ, ИБОДАТИМ»
ДЕРДИ У ДОИМО.

Саҳнадаги образлар бора-бора актёрнинг қисматига айланадими ёки ҳаётда санъаткорнинг тақдирига мос ва хос роллар келадими, бу ҳақида аниқ тўхтадим йўқ. Аммо Доно Бобохонова қайси рол, қандай характердаги образни ижро этган бўлса, аллақачон унинг қисматига кўчган. Масалан, ҳозирги Ўзбекистон давлат драма театрида Максим Каримов пиесаси асосида «Ўн саккиз ёшлигим» спектакли саҳналаштирилган эди. «У пайтлари жуда ёш эдик. Исамат иккимизга (актёр ва режиссёр Исамат Эргашев назарда тутилмоқда) севишганлар ролини ўйнаш вазифаси топширилди. Аввалига муҳаббат саҳнаси ҳеч ўхшамади, режиссёрнинг қаттиқ жаҳли чиқди. Қайта-қайта репетиция қилади, ҳеч нарса чиқмайди. Охири ўзларинг шуғулланинглари деб залдан чиқиб кетди. Иккаламиз ёлғиз қолдик. Бир пайт Исамат шундай нигоҳ билан менга қараяптики, юрагимда титроқ ўйғонди. Эртаси куни эса кўзларига қарай олмадим. Шу тариқа ўрта-мизда муҳаббат пайдо бўлди. Энди биз ролларимизни шунчаки ижро этмаётган, балки унда яшаётгандик. Саҳнада Муҳаббат ва Равшан бўлиб эмас, Ромео ва Жулиетта эдик гўё... У менинг Ромеом эди...».

Театрдаги кўпчилик дўстлари Доно Бобохоновани «Ишдаги ишқ» филмидаги комик персонаж Верочкага ўхшатади. Ҳа, қайсидир маънода ташқи кўриниши, сўзлаш оҳанги, ижро услуби бу типажни эслатар ҳам. Лекин актрисанинг ўзи бошқа фикрда эди: «Таниқли ёзувчи Стефан Цвейгнинг «Номалум аёл мактуби» асари бор. Шу асардаги номалум аёл – менман» деб қолди бир гал театрда борганимда... Гўё бу Цвейгнинг асари эмас, менинг ғамгин ҳикоям эди. Тамасиз ва манфаатсиз севги қиссаси. Жимгина севиш тимсоли. Гарчи ишқ йўлида кўп азоб чекса-да, чексиз муҳаббат билан куйиб ёнса-да, бирор марта севган кишининг йўлига тўғаноқ бўлишни истамаган номалум аёл.

ГЎЁ БУ ЦВЕЙГНИНГ АСАРИ ЭМАС,
МЕНИНГ ҒАМГИН ҲИКОЯМ ЭДИ.
ТАМАСИЗ ВА МАНФААТСИЗ СЕВГИ
ҚИССАСИ. ЖИМГИНА СЕВИШ
ТИМСОЛИ.

Барча ёзиқларга кўниб, ёлғиз ўзим болаларимни катта қилдим. Номалум аёл билан руҳан яқинлигимизни саҳнада бу образни ижро этганимдан кейин англаганман. Воқеадан хабар топган бир рассом автопортретимни ҳам чизган. Ҳалигача деворимда осувли туради».

Томошабин асосан Доно опани комик актриса сифатида характерли роллари билан таниган бўлса, ўзининг айтишича, аслида трагикомик актриса эди. Юзим кулгани билан юрагимда Увайсийнинг дарди бор:

*Меҳнату аламларга мубтало Увайсиймен,
Қайда дард эли бўлса, ошно Увайсиймен.
Истадим бу оламни, топмадим вафо аҳлин,
Барчадин юмуб кўзни муддао Увайсиймен.*

Шоира ҳам мен каби битта-ю битта ўғлидан айрилган экан. Дарднок бу сатрларни ёлғиз ўғлим Дилвозни йўқотганимдан кейин кўп ўқийдиган бўлиб қолдим дейди.

Дастлаб Доно опани рус акценти билан сўзлагани учун ўзбекча ролларга олишмаган бўлса, сўнг мумтоз адабиётни ўқиш даражасига етганида театр режиссёрсиз қолди. Қанчадан-қанча актёрларнинг ёшлик йиллари йўқликка совурилиб кетди. Режиссёр зотининг театрдан сазойи қилинавериши тарихда не-не сахналарни асарсиз, актёрни ролсиз, томошабинни спектаклсиз қолдирган. Ўз режиссёрини кутаётган Муҳаббат Абдуллаева, Мадина Тўхтаева, Муножот Тешабоева, Файбулла Жуманов каби кўплаб фидойи актёрлар қаторида Доно Бобохонова ҳам бор эди. Унга кўпроқ иккинчи даражали роллар – энага, сотувчи, лағмончи аёлни беришарди. Доно Бобохонова сахнада қайси роли, образи билан танилган бўлса, демак, Эргаш Масафоев, Баҳодир Йўлдошев, Бахтиёр Ихтиёров, Сайфиддин Мелиев каби режиссёрларнинг қисқа вақт театрда ишлагани сабаб бўлган! Биргина «Отасининг қизи»

комедиясини олайлик, 1976 йили сахналаштирилган бу асар театр-ни нақ эллик йил боқди. Унда Доно Бобохонова бош ролни ўйнади. «Аяжонларим» асари йигирма йил театрга омад келтирди. «Эй, биз бормиз» спектаклини ҳам томошабинлар яхши кутиб олганининг гувоҳи бўлганман. Чунки бу асарни ҳам томошабин айнан Доно опа учун кўрарди.

Шу пайтга қадар Доно опа ижро этган комик роллардан кескин фарқ қилувчи трагик фарс жанридаги яна бир образ бор. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Эркин Аъзам асари асосида яратилган «Ишлагандай бўлайлик» спектакли 2023 йилнинг воқеасига айланган эди. Казо-казолар ва ҳоказолар ишлайдиган бир идорада хўжакўрсинга, ўзини ишлагандай кўрсатиб юрган Раҳбар Раҳбарович, Ҳисобчихон, Акахон каби бир неча персонажлар айнан Фаррош кампир фонида – Доно опа маҳорати туфайли аёвсиз фош этилади. Бу рол нафақат идорадагиларни, балки оломончилик қусурларини акс эттирувчи кўзгу бўлиб хотираларда қолди.

ТОМОШАБИН АСОСАН
ДОНО ОПАНИ КОМИК
АКТРИСА СИФАТИДА
ХАРАКТЕРЛИ РОЛЛАРИ
БИЛАН ТАНИГАН
БЎЛСА, ЎЗИНИНГ
АЙТИШИЧА, АСЛИДА
ТРАГИКОМИК
АКТРИСА ЭДИ.

Имконият берилса, нафақат иккинчи даражали ролларни, бош ролларни ҳам қойилмақом ижро этишга қодир кучи бор эди. Лекин қарийб олтмиш йил давомида нафақат театрда, балки кинода ҳам актрисанинг истеъдодидан етарлича фойдалана олишмади. Бу ҳақида секин ўзидан сўрашга журъат этаман. «Буни мендан эмас, режиссёрлардан сўранг, *азизим*, – жиндак ҳазил қилади Доно опа. Сўнг жиддий тортади: – Фаина Раневская деган бир рус актрисаси бўларди, биласиз-а? У ҳам мен каби бутун умр кичик ролларни ўйнади. Лекин бугун томошабин бош ролдаги актёрлардан кўра, Раневскаянинг ижроларини кўпроқ эслайди, соғинади. Гап унинг маҳоратли актриса бўлганида эмас, кичик ролларни ҳам катта юрак билан ижро эта олганида...».

Сўнг драма театридаги мана шу депсиниш йилларини чуқур хўрсиниқ билан эслайди актриса: «Бир куни театримизга янги директор келди. Соҳадан умуман йироқ одам эди. Репертуар бўйича Софоклнинг «*Электра*» асари қўйилиши керак. Билетлар сотилган. Томошабинлар залда спектаклни кутишяпти. Электра ролини ўйнайдиган актриса келмаган. Кутаяпмиз. Озгина вақт қолган. Нима қилишни билмай ҳаммамиз директорнинг ёнига югурамиз: спектаклни қолдираамизми? Электра йўқ. Калтафаҳм раҳбар пинагини ҳам бузмайди: «Нега спектаклни қолдирар экансиз, Электра бўлмаса нима қипти, бошқалар бор-ку! Ўйнай-веринглар!». Бу гапга кулишни ҳам, йиғлашни ҳам билмайсан киши. Афсуски, биз шўрлик актёрларнинг бошига – театрга мана шундай боқибегамлар ҳам келиб қоларди...».

““

ИМКОНИЯТ БЕРИЛСА,
НАФАҚАТ ИККИНЧИ ДАРАЖАЛИ
РОЛЛАРНИ, БОШ РОЛЛАРНИ
ҲАМ ҚОЙИЛМАҚОМ
ИЖРО ЭТИШГА ҚОДИР
КУЧИ БОР ЭДИ.

✕

Кўча-кўйда, автобусда юрса Доно опани одамлар кўп таниб қолишаркан, айниқса унинг «Бозор кўрмаган йигит» видеофильмидаги «да-да-си» деган жумласини одамлар яхши эслайди. У ёқ-бу ёққа борса мухлислар «Вой, ана «Да-да-си» келаяпти» дейишаркан. Қарасам, бир даврада Доно опа билан кўпчилик кетма-кет расмга тушаяпти, ёнидаги унча танилмаган актриса бу ҳолатга ғашланиб қараб турибди. Секин Доно опага юзланаман: анави актрисани дугонам дейсиз, лекин сизга нега бунча эътироз қилаверади? Доно опа эътибор бермайди, «Жоним, қўяверинг, халқ ундан кўра мени кўпроқ танийди. Шунини ҳазм қилолмайди» деб жавоб беради... Назаримда, Доно опа эл-улус, катта-кичик орасида номи чиққанидан, ўзини танишларидан мамнун юрарди.

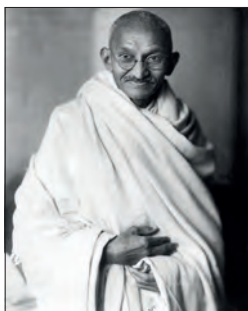

Дунё театри тарихида сахнада спектакл пайтида жони узилган ижодкорлар кўп эмас. Полша театрининг машхур актёри Тадеуш Ломницкий Шекспирнинг «Қирол Лир» спектаклида бош ролни ўйнаётган пайтида сахнанинг ўзидаёқ омонатини топширади. Томошабин бу ўлимни спектаклнинг давоми сифатида чапаклар билан олқишлаган. «Метрополитен» опера театрида ҳам худди шундай воқеа бўлган. Актёр Арман Кастелмари ҳам сахнада юрак хуружига учраган. Бу қисмат Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Доно Бобохонованинг ҳам бошида бор экан. Сахнада ўлиш унинг энг катта орзуси ҳам эди аслида. Эллик саккиз йил битта жойда ишлаган санъаткор сўнги нафасигача театр учун яшади. 2026 йил 15 апрелда Олимжон Салимов сахналаштирган «Лайли ва Мажнун» спектакли премьерасига икки кун қолганда репетиция пайтида юраги хуруж қилди. Ўлаётиб, «Премьерани қолдирманглар, Гавҳарни чақиринглар, ўрнимга рол ўйнасин» деб шивирлаётганди. Ўша Кастелмарининг энг сўнги сўзлари нима эканини билмайману, аммо Доно Бобохонованинг энг сўнги васияти уйи, фарзандлари, қариндош-уруғи ёки дўстлари ҳақида эмас, спектакли ҳақида эди, театри ҳақида эди: «Премьерани қолдирманглар, Гавҳарни чақиринглар...». Ҳа, театр унинг умри, ёшлиги, севгиси, бахти, дарди, армони, изтироби, кексалиги ва ҳатто васияти эди...

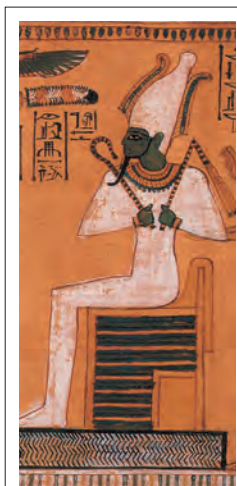
Шоҳсанам ХИДИРОВА,
журналист

Тилимизда ўзимиз
акс этамиз, шундай
экан, агар сиз нозик
фикрларни аниқ
ифодалаш учун
тилимиз ниҳоятда
камбағаллик қилади
дейдиган бўлсангиз,
очиғини айтинг: бун-
дан кўра ҳаммамиз
битта қолмай
қирилиб кетганимиз
яхши эмасми?
Маҳатма ГАНДИ

Байрам АЛИ

Афсонага кўра
Осирис халқига
деҳқончиликни ўр-
гатиб, хат-саводини
чиқарган.

Тилнинг мангу кўрғони

Қадимги Миср мифоло-
гиясида Осирис номли
қудратли шоҳ номи тилга оли-
нади. Афсонага кўра Осирис
халқига деҳқончиликни ўрга-
тиб, хат-саводини чиқарган.
Аммо кейинчалик у ўз укаси
томонидан хиёнаткорона ўлди-
рилади ва жасади майдаланиб,
Мисрнинг турли томонларига
сочиб юборилади. Бундан кўз-
ланган мақсад ҳукмдорнинг
номи ҳам, шони ҳам давр тў-
зонлари ичра тўзиб, йўқ бўлиб
кетishi эди. Бироқ садоқатли
хотини Изида эрининг тирили-
шидан умид узмайди. Қайиқда
Нил дарёси бўйлаб сузиб, ҳукм-
дор жасадининг ҳар битта пар-
часини ахтариб топади. Кейин
уларни бир бутун вужудга қо-
вуштиради, натижада Осирисга
абдий ҳаёт бахш этади...

Яхшилаб эътибор берсак,
мазкур қадимий ривоятда
ўлимнинг анча тугал таърифи
яширин. Дарҳақиқат, ўлим –
бўлиниш, сочилиш, бутуннинг
бўлакларга ажралиб, бир-бири
билан алоқасини йўқотишидир.
Ҳарқалай, дунёда тиллар ўлими
айнан шундай рўй беради. Ҳа, у
бирданига йўқолмайди. Аввал
шевалар, лаҳжалар, нутиллаёт-
ган сўзларга бўлиниб, парча-
ланади. Сўнг ҳар парча ўз-ўзи-

дан, ёлғиз ҳолда сўнади – чунки
уларни бирлаштирувчи, бир
бутунга йиғувчи куч қолмаган
бўлади.

Тилшунослар башорат қи-
ладики, бугун сайёрамизда-
ги тахминан етти мингга яқин
тилнинг қарийб ярми асри-
миз охирига бориб худди шу
тарзда бутунлай нутилиши
мумкин. Онгимиз юзасига ўз-
ўзидан изтиробли саволлар
қалқиб чиқади. Хўш, унда са-
доқатли Изиданинг вазифа-
сини ким бажара олади? Ким
маълум халқнинг сочилиб
кетган сўзлари, нутиллаётган
иборалари, эсдан чиқаётган
оҳангларини бирма-бир то-
пиб, бир вужудга бирлаштира-
ди? Давлат сиёсатими, мактаб
дарслигимиз, фанми, оммавий
ахборот воситаларими?..

Санаб ўтганларимиз ҳам,
шубҳасиз, муҳим. Лекин яхши-
лаб ўйлаб қарасак, бир ҳақиқат
аён бўлади. Давлат тилни му-
ҳофаза ё тарғиб қилиши, мактаб
таълим бериши ё ўргатиши, фан
эса таснифлаши ё луғатларга
ажратиши мумкин. Бироқ тил-
ни севдириш, унга табиий ҳаёт
бағишлаш масаласида булар-
нинг ўзи камлик қилади. Омма-
вий ахборот воситалари, иж-
тимоий тармоқларга келсак,

менга рости улар баъзан бу борада ёрдам бергандан кўра тўсиққа айланиб бораётгандек туюлади.

Ҳамон ўша савол очиқ. Ким Изиданинг вазифасини удда-лайди? Бундай куч борми?.. Келинг, жавобни мозийдан излаб кўрамиз.

Ўрта асрларнинг сўнги босқичи. Италияда фан, дин, давлат сиёсатига оид барча ёзишмалар қадимги Римдан мерос тилда олиб бориларди. Зодагонлар ва бошқа саводли кишилар Италиянинг жонли тилини кўпол, рангсиз санашар, айниқса санъат учун у мутлақо ярқисиз деб ҳисоблашарди. Шундай бир пайтда, аниқроғи 1320-йилларда Данте Алигйери ўзининг «Илоҳий комедия»сини ўша камситилган ва тараққиёт тобора сиқиб чиқараётган шевада ёзиб, бутун Европани ҳайратга солади. Асар шу қадар таъсирли чиқадики, унда акс этган тоскана шеваси аста-секин бутун Италиянинг адабий тилига айланади. Агар бир дoston бир халқнинг тилига бешик бўлди дейиш мумкин бўлса, бу иборани айнан «Илоҳий комедия»га нисбатан қўллаш зарур. Кейинчалик қайсидир маънода Дантенинг издошлари ҳисобланган Петрарка, Боккаччолар тоскана шеваси нуфузини янада ошириб, уни оддий халқ ва зодагонлар орасида бирдай оммалаштириб юборади.

Аслида саволимизга узоқдан жавоб излаб нима қилдик. Худди шу вазифани ҳамма за-

1320-йилларда Данте Алигйери ўзининг «Илоҳий комедия»сини ўша камситилган ва тараққиёт тобора сиқиб чиқараётган шевада ёзиб, бутун Европани ҳайратга солади.

Навоийнинг ҳали ёшлик даврларидаёқ ёзган ғазалларининг катта қисми туркийда битилган эди.

монларнинг улуғ шоири, ўзимизнинг ҳазрат Навоий ҳам бир вақтлар ўз асарлари билан бажармаганмиди?

Кўплаб манбалар орқали маълумки, XV аср охирида туркий халқлар орасида форс тилида ижод қилиш урф бўлиб, туркийда гўзал шеърлар ғазаллар яратиш имкони йўқ деб ҳисобланарди. Аммо Навоийнинг ҳали ёшлик даврларидаёқ ёзган ғазалларининг катта қисми туркийда битилган эди. Бу ғазаллар 1465 – 1466-йилларда мухлислари томонидан тўплам ҳолига келтирилган. Мазкур китобни навоийшунослар «Илк девон» номи билан юритади. Кейинроқ бу ғазаллар шоирнинг «Хазойинул-маоний» («Маънолар хазинаси») деб номланган тўрт жилдлик девонига асос бўлади.

Улуғ Навоий ўзининг 52 минг мисрадан иборат буюк «Хамса» дostonини ҳам соф туркийда битади. Ва шу билан туркий тилнинг нуфузини ҳеч ким дахл қилолмайдиган даражада мустаҳкамлаб қўяди. Албатта, шеърят мулкининг султони фақат туркий тилда ижод қилишнинг ўзи билан чекланмаган. У «Муҳокаматуллуғатайн» асарида туркий тил сўз бойлиги ва ифода имкони яти жиҳатидан форс тилидан асло қолишмаслигини, балки кўплаб маънодош сўзлар борасида устунлигини илмий исботлаб берганки, бу ҳам мавзумизга бевосита дахлдор далил.

Шунга ўхшаш ҳолатни яқин тарихда рус адабиёти мисолида ҳам кўриш мумкин.

Тарихий жараёнлар сабаб Россияда ҳатто XIX асрга келиб ҳам барча расмий ва олий тоифадаги муносабатлар француз тилида кечар, рус тили уй тили ҳисобланарди. Моддий имконияти етарли бўлган оилалар фарзандлари учун француз тарбиячи ёллашар, шу тилда болалар тил, одоб, муомала маданиятидан сабоқ оларди. Натижада дворянлар оиласида ўсган кўплаб ўспиринлар ўз она тилидан кўра француз тилида яхшироқ гаплашарди. Рус тилида гаплашиш қолоқлик ва маданиятсизлик белгиси ҳисоблангани учун бундан ҳеч ким оғринмасди. Қайтанга фахр этарди. Шундай бир пайтда рус адабиёти осмонида Александр Пушкин отли порлоқ юлдуз пайдо бўлиб, шеърлари, дostonлари, насрий асарлари воситасида рус тилининг бадий жозибасини катта маҳорат билан кўрсата олди. Оқибатда рус тилига муносабат ҳам тубдан ўзгариб кетди. Шу сабаб Россияда «Пушкин ҳозирги рус адабий тилининг меъмори» деган ибора бор.

Мақоламизнинг айна қисмигача сиз билан адабиётнинг эътибордан четда қолаётган тилни улуғлаши борасида гаплашдик. Бироқ адабиёт шундай мўъжизавий куч эканки, у баъзида батамом унутилган бир тилни ҳам қайта оммалаштира оларкан.

XIX аср бошида Финландия Россия таркибидаги мухтор князлик бўлиб, швед тили бу ўлкада расмий тил ҳисобланарди.

Александр Пушкин отли порлоқ юлдуз пайдо бўлиб, шеърлари, дostonлари, насрий асарлари воситасида рус тилининг бадий жозибасини катта маҳорат билан кўрсата олди.

Финландиялик шифокор ва адиб Элиас Лёнрот йигирма йил давомида Карелия ўрмонларини кезиб, халқ орасидаги қадимий эпик қўшиқларни тўплайди ва уларни ягона сюжетга бирлаштириб, 1835 йилда «Калевала» дostonини нашр эттиради.

Фин тили эса турли шеваларга бўлиниб кетган, адабий шаклини йўқотган, деҳқон оилаларининг кичик гуруҳлари орасида сўнгги нафасини олаётган хаста эди. Шунда финландиялик шифокор ва адиб Элиас Лёнрот йигирма йил давомида Карелия ўрмонларини кезиб, халқ орасидаги қадимий эпик қўшиқларни тўплайди ва уларни ягона сюжетга бирлаштириб, 1835 йилда «Калевала» дostonини нашр эттиради. Унутилган миллий тил ва қаҳрамонлар дастлаб зиёлиларни, кейин оммани чуқур ҳаяжонга солади. Сўнг дoston фин тилининг адабий тилга айланиш жараёнини бошлаб беради ва миллий уйғонишга – пировардида, 1917 йилдаги мустақилликка маънавий замин ҳозирлайди. Руслар Пушкинни рус адабий тили меъмори деб аташганидек, ҳозир финлар «Калевала» дostonини фин тилининг расмий гувоҳномаси дейдилар.

Аммо жуда кам ҳолатларда айрим мураккаб ҳодисалар рўй бериши мумкинки, адабиёт ҳамма вақт ҳам тилни мулоқот майдонида сақлаб қола олмас экан. Бундай вазиятларда у бундан-да теран, бундан-да сирли мўъжиза кўрсатаркан. Масалан, ҳозир латин тилини ўз она тили сифатида кўрадиган бирорта халқ йўқ. Бироқ Цицерон, Вергилий, Овидий, Ҳораций, Сенека каби адиблар қолдирган адабий меросларда бу ўлик тилда яратилган асарлар, ундан олинган мисоллар, иқтибослар шу қадар кўп

ва мукамаллиги боис бугун мактаб партасида ўтирган ҳар қандай ўспирин қачондир лотин тили деган муҳташам тил бўлганини, унда буюк асарлар яратилганини яхши билади.

Қисқаси, юқоридагига ўхшаш мисолларни ўнлаб келтирса бўлади. Лекин улардан чиқарадиган хулосамиз ягоналигича қолаверади. Яъни, фақат муомаладагина мавжуд ҳар қандай тилга фақатгина китоб, хусусан, адабиёт ҳаёт бағишламас экан, у унутилиш хавфидан холи эмас, бунда халқнинг шу тилдаги жонли мулоқотининг савияси ва ўз тилига муносабати ҳам жуда муҳим. Аслида шу сабабга кўра қадимги достон, матал ва ривоятлар тил ва миллат куюнчаклари томонидан тўхтовсиз ёзиб борилади. Чунки кўҳна достонлар, қўшиқ ва маталлар нафақат дилимизни тоза сақлаш, балки тилимизни, маданиятимизни соф сақлаш учун ҳам жуда зарур. Жумладан, таниқли шоир Ҳамид Олимжон ва атоқли фолклоршунос олим Ҳоди Зариф томонидан ёзиб олиниб, илк бор 1938 йилда яхлит китоб ҳолида чоп этилган «Алпомиш» достонини мутолаа қилар экан, бугунги кун ўқувчиси ота-боболарининг дунёқараши бир неча аср илгари қандай бўлганини англаш баробарида, қандай гаплашганидан ҳам бохабар бўлади. Ўзбек тилининг архаик қатламларини, бой ифода имкониятини ўзлаштиради. Зеро, юқорида тилга олганимиз ҳазрат Навоидан кейин

АЛПОМИШ

Кўҳна достонлар, қўшиқ ва маталлар нафақат дилимизни тоза сақлаш, балки тилимизни, маданиятимизни соф сақлаш учун ҳам жуда зарур.

XX аср бошларида Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Элбек, Боту, Ашурали Зоҳирий каби жади́длар бекорга ўзбек тилининг софлиги, тараққийси учун курашмаганлар.

XX аср бошларида Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Элбек, Боту, Ашурали Зоҳирий каби жади́длар бекорга ўзбек тилининг софлиги, тараққийси учун курашмаганлар. Улар тил тарбияси – миллат тарбияси эканини теран англашган. Шу ўринда айтиш лозимки, Қодирий бобонинг она тилимиз хирмонига қўшган ҳиссаси беқиёсдир.

Афсуслар бўлсин, рақамли технологиялар асри ҳар бир халқ тилига янги, айна пайтда ўзига хос синов юкламоқда. Интернет – тўрттармоқ аро кезиб юрмиш инкубатордан чиққандай бир хил матнлар, қисқа хабарлар, айниқса турли рамз ва туйғу ишора-белгилари инсоннинг сўзга эҳтиёжини тобора торайтиб бораётгандек... Бир вақтлар инсон ўз туйғусини ифодалаш учун ўнлаб қиёс, оҳангдор жумлалар қидирган бўлса, бугун 🙄 қабилидаги биргина белги қайғунинг, армоннинг, соғинчнинг, надоматнинг... ўрнини босаяпти. Рост, бу белги қулай, тезкор, тилдан тилга таржима қилишга муҳтож эмас. Лекин айна шу қулайлик ортида катта бир йўқотиш яширин: у сездирмасдан туйғунинг юзлаб товланишларини, қирраларини унутишимизга сабаб бўлаётир.

Инглиз ёзувчиси Жорж Оруэллнинг «1984» романида қизиқ бир жараён тасвирланган. Романда «Янги тил» деган ҳаёлий тизимга асосан ҳукумат атайлаб одамларнинг сўз бойлигини йилдан йилга қисқартириб боради. Сабаби оддий. Агар одамнинг онгида бир тушунчани ифодаловчи сўз бўлмаса, у ўша тушунча ҳақида чуқур ўйлай олмайди. Бора-бора унутади. Оқибатда тил билан бирга унинг тафаккури ҳам қашшоқлашади. Ички дунёси бўм-бўш, тафаккури қашшоқ одамни эса бошқаришдан осони йўқ. У ўзининг азоб-уқубатлари ман-

Романда «Янги тил» деган ҳаёлий тизимга асосан ҳукумат атайлаб одамларнинг сўз бойлигини йилдан йилга қисқартириб боради. Сабаби оддий. Агар одамнинг онгида бир тушунчани ифодаловчи сўз бўлмаса, у ўша тушунча ҳақида чуқур ўйлай олмайди.

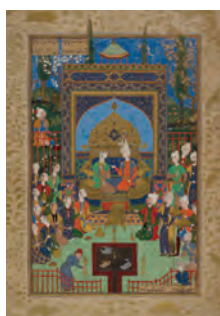

баини тушунмайди. Берилган нарсани ейди, айтилган ишни бажаради, ҳеч қачон ҳеч нарсадан норози бўлмайди...

Тилшуносларнинг кузатишича, ижтимоий тармоқлардаги ўртача хабар узунлиги йилдан йилга қисқариб бормоқда. Мураккаб гап тузилмалари содда, ихчам жумлаларга ўрнини бўшатиб бераяпти. Айниқса ёшлар орасида фикрни имкон қадар қисқа, юзаки ифода этиш урф бўлаяпти. Бу ерда гап қисқаликнинг ўзида эмас. Гап қисқаликка теранликдан воз кечиш эвазига эришилаётганида. «Ok», «Wauw» каби тайёр иборалар туфайли тилининг шакли ўзгараётганига ҳам, бўтқага айланиб бораётганига ҳам бефарқ бир жамият шаклланаётганида. Ваҳоланки, Эшқобил Шукурнинг «Бобосўз изидан» китобида қушуйқу ва қишуйқу сўзлари келтирилган. У ерда ҳам гапни қисқа ифодалашга интилишни кўрасиз. Бироқ у кўр-кўрона истеъмолчилик эвазига эмас, кузатувчанлик, дунёни образли кўриш эвазига ҳосил қилинган. Масалан, инсон «қишуйқу» дейиш учун аввало изғирин ва узоқ қиш фаслини, сўнг қайси бир ғор ёки ғовақда мудраб ётган илон, айиқ каби мавжудотларнинг ҳолатини кўз олдида келтириши, унинг уйқу ҳолатини бошқа уйқу ҳолатлари билан таққослаши, кейин ушбу манзарани миясида қайта ишлаши зарур. Мазкур ҳолат, таъбир жоиз бўлса, чўққидан пастга разм солиб, сўнг кўрганларини битта жумлага сиғдиришга ўх-

шайди. Яъни, бу асрлар давомида пишиб етилган, хотиранинг минг бир пучмоқларидан унган қисқалик. «Ок» эса бўшлиқдан, фикрсизликдан, тасаввур торлигидан унган қисқалиқдир.

Дарҳақиқат, гап рақамли технологиялар асрига ўз-ўзидан боғланмади. Бугун дунё тилларининг бўлаканиши, сочилиши, бир-бири билан қоришиши ҳар доимгидан ҳам жадаллаб кетди. Дунёнинг маънавий силкинишларига назар солсангиз, тилнинг парокандалиги миллат деган азим вужудни ҳам ҳеч кимга сездирмай пармалаб бораверишига гувоҳ бўласиз. Натижада улкан маданият, катта цивилизациялар ўз-

Дунёнинг маънавий
силкинишларига
назар солсангиз,
тилнинг пароканда-
лиги миллат деган
азим вужудни ҳам
ҳеч кимга сездирмай
пармалаб боравери-
шига гувоҳ бўласиз.

ўзидан емирилиб боради. Шунда ўйлаб қоласан киши. Балки бугунги давримиз адабиётнинг зиммасига олдинги даврлардагидан ҳам оғирроқ вазифаларни юклаётгандир? Зотан, гап бошидан бери асослашга тиришганимиздек, бу борада адабиёт энг асосий таянч, энг асосий қурол, аини пайтда мангу метин қўрган. Фақат угина сочилиб, қашшоқлашиб бораётган тилни йиғиш, бойитиш, теранлаштириш, асраш вазифасини мукаммал бажара олади. У юксалишда, ривожланишда давом этар экан, миллат ҳам, миллатнинг бирламчи белгиси саналмиш тил ҳам ҳукмдор Осирисдай абадий ҳаёт кечиради.

Азиз НОРҚУЛОВ

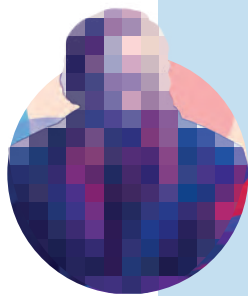

ҚАЛДИРҒОЧ ТУМШУҒИДАГИ ТОМЧИ

Ўзидан ўзгага жонини койитмайдиган одам учун бу дунё – роҳат деган қараш тобора урчиб бораяпти. Ҳозирги айрим ёшлар бу ҳолатни «жиннини ёқиб олиш» ҳам дейди, яъни ўзини тентакка солиш дегани. Мен буни светофорнинг сариқ чироғига ўхшатаман. Ким мазза қилиб яшайди? Ўз ҳузурини ўйлаб, бошқалар билан заррача иши бўлмайдиган одамларми?

Ҳаммамизнинг ҳам шундай таниш-билишларимиз бор: улар фақат мол-дунёга берилиб, оламни ўзига бўйсундирмоқчидек ҳаёт кечиради. На ўзининг, на бошқаларнинг жонида ором бор. Эҳтимол, янглиш фикрлаётганини бу фоний дунё билан хайрлашаётганида англаб етар. Лекин шунда ҳам модият ғами жони билан бирга ҳалқумига тиқилади. Натижа эса ўша-ўша.

Ўзидан даҳо ясаб, дунёни якка ўзининг теграсида айланаётгандек ҳис қиладиганларга Фёдор Достоевскийнинг шу сўзларини эслатгим келади: «Ҳаётда муваффақиятсизлигинг сабаби барчанинг диққат марказидан, ҳамма мен билан машғул деб ўйлашингда! Ишон менга, сен ҳеч кимни қизиқтирмайсан!...».

Жалолиддин Румий ундан теранроқ айтган: «Кеча ақлли эдим, дунёни ўзгартирмоқчи бўлдим. Бугун донман, ўзим ўзгармоқчиман!». Бу икки фикрда ҳам ҳар бир инсон ҳаётининг энг оғир танлови ётибди. Кимнинг қай томонда туриши унинг ким эканини намоён қилади.

Айримларнинг қалбида «Одамлар нима дейди?» саволи муқим бўлса, баъзиларда «Менга нима?» деган лоқайд хитоб муҳрланиб қолган гўё. Шу фикрларга бандилик оқибатида эса умр ўтиб кетади. Бутун бошли умр бой бериладики, бунинг англаганда кеч бўлади.

Шоир Мирзо Кенжабек шундай ёзади:

*На ижод, на доврӯқ – истак-нажотим,
Дилларни поклайин ноҳақ шубҳадан.
Буткул сабил қолсин менинг ижодим,
Фақат озод бўлсин шухалқ, шу ватан!..*

МАЙДА НАРСАНИНГ КАТТА ТАШВИШИ

Тилдан-тилга кўчиб келаётган машҳур ҳикоятга кўра, Иброҳим алайҳиссалом гулханга отилганида қалдирғоч ҳам тумшуғида сув ташиган экан. Бу томчилар гулханга заррача таъсир қилмаслиги муқаррар,

лекин қалдирғоч ўзининг қайси тарафда эканини ифода қилаяпти, имкон қадар эзгуликка улушини қўшаяпти. «Менга нима?» қабилида иш қилиш натижасида эса ана шундай майда кўринган ҳодисалар улкан оқибатларни келтириб чиқаради.

Оиламизда отам бу борада ҳаммамизга ўрнак. Гоҳ у, гоҳ бу яқинимизнинг ташвиши билан юради. Ўзини унутиб қўйгандир деб ўйлайман гоҳида.

Кимнингдир пенсияга чиқиши, ерини ҳужжатлаштириши, санаторияга жойлашиши, эри билан ярашиб кетиши, турмушга чиқиши, борингки ўлим қоғози олишигача отам аралашади. Бирор бир иш йўқки «менга нима?» деб бепарво ўтиб кетса...

Отам аниқ мўлжални ололма-са, пайпасланиб бўлса ҳам ёрдамга ошиқади. Қалдирғоч тумшуғидаги томчидек ўз ҳиссасини қўшишга уринади. Уйнинг кам-кўстларини эллик йилдан бери тўқис қила олмаётган онам отамнинг орқасидан жаврайди: «Сизга нима?».

«ЭНГ ЁМОН» ҚЎШНИ

Ўн йилча ижара ҳовлида яшаб, кўп қаватли уйимизга кўчиб ўтдик. Отамга ўхшаган уйбошимиз кўринганнинг асабини ейди. Бир қараса «ҳамма ҳашарга» деб чувиллаб қолади. Бошқа маҳал ертўлани тозалаш кераклиги ҳақида эълон беради.

Бир куни ярим кечаси йигит билан қизнинг қучоқлашиб турганини кўриб қолибди. Йигитнинг қулоғи тагига қучлоқашлаб туширибди.

– Келин бўлса уйинга олиб кет, йўқса бировнинг боласини бадном қилма...

Уйбошимиз ўзи жуда самимий, ичида кири йўқ одам. Қачон қарасанг, енгини шимариб, жилмайиб туради. Одамнинг эътироз билдиргиси ҳам келмайди.

Лекин уни машҳур «Суюнчи» филмида айтилганидек, «магазинчи Файбулла» ҳам ёқтирмаслиги рост.

Қўшни уйда турадиган ҳамкасбим билан суҳбатлашиб қолдим. Биринчи қаватда яшаркан.

– Бир униси чиқинди ташлайди, кейин бошқаси боласининг памперсини улоқтиради. Хотин эса жаврайди, фаросатсизларнинг қайси бири билан олишаман? – дейди у.

Бу кўп қаватли уйда яшайдиганларнинг ёмони йўқ экан-да деб ўйланаман. То ўзининг бошига бир челақ чиқинди тўкилмагунча «менга нима?» деб юрaveraди.

Бир йили қишлоқдошим пойтахтга келиб қолди. Бирга шаҳар айландик.

– Бу ерларга қишлоқнинг боболарини олиб келиб, қўйиб юбориш керак экан, – деди у тўсатдан. Қизиқсиниб сабабини сўрадим.

– Мана бу калта юбка қизларнинг ҳаммасини кийинтирган бўларди, – деди у керилганнамо.

Ҳа, бир пайтлар бобо-момоларнинг юрт тутумига таъсири кўп бўларди. Бир оғиз сўзи анча нарсани ўзгартирарди. Бугун ундай қариялар ҳам, уларнинг гапи ўтадиган ёшлар ҳам анқонинг уруғи. Ҳар бирининг ўз ақли, ўз раҳнамоси, сунъий интеллектдек «маслаҳатгўйи» бор.

Омон бўлсинлар!

МАҲАЛЛАНИ «УЙҒОТГАН» ТЎҚНАШУВ

Ярим тунда телефоним қайта-қайта жиринглади. Уч марта ҳам кўтармадим. Тўхтамади. Охири оғриниб, истар-истамас жавоб бердим:

– Ака, йигитлар машинангизни туртиб юборибди, пастга туша оласизми?

Деразадан қарасам тўрт-беш киши куймаланиб юрибди. «Тўхтаб турган машина бўлса...», – ўзимча гудраниб кийина бошладим.

Тушиб борсам, биринчи қаватдаги қўшним ҳам шу ерда. Унинг айтишича, қўққисдан ғалати овоздан уйғониб кетибди. Сўнг...

– Қарасам, болалар «Дамас»дан тушиб, қочмоқчи. Тезда ёнларига югуриб бордим. Биттаси қочди, иккинчисини ушладим, – дейди у.

Хуллас, опасиникига меҳмонга келган талабалар ярим тундан кейин секингина поччасининг машинаси калитини олиб, чигал ёзиб келишни ният қилган. Орқага юриб буриб олмоқчи бўлганида тажрибасизлик қилиб, машинамга бориб урилган.

Ўзим аранг телефонни кўтариб турган паллада, қўшнимиз масаланинг охирига етибди. Ҳа, у киши ҳам «менга нима?» деб ётавериши мумкин эди. Шундай қилса ҳам бўларди, аммо унга ҳам навбат келарди-да бир кун.

Ҳушёр тортган қўшнилар пул йиғиб, камера сотиб олдик. Кўпчиликнинг хавотири ариди.

СЕМИРАЁТГАН НАФС КАСОФАТИ

Хар бир одам боласининг ўтиш даври бўлади. Ишга кўникишга, пул топишга, одамлар билан мурося қилишга қийналади. Кейин унга-бунга талпинади, яқин олиб, нимадир юқтиришга, ўзини тиклаб олишга уринади.

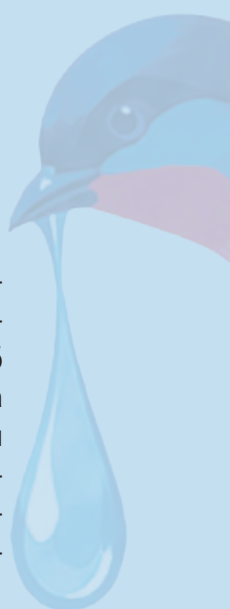
Ҳаётини меъёрига тушириб олган катталар эса ҳар доим ҳам уларнинг ҳолини ҳис қилиб, ёрдам қўлини чўзмайди. Бундай вазиятда уларга биргина илиқ сўз ҳам катта мадад бўлиши турган гап. Йўл-йўриқ кўрсатиш, озгина қўллаш эса бир умр ёдидан чиқмайди.

Биз эса шу ишни қилмаймиз, «менга нима?» қабилида муносабат кўрсатамиз. Йиллар ўтиб, фалончи жияним, пистончи қариндошим хабар олмайди, йўқламайди, отаси билан дўст, қўшни эдик, маҳалламизда яшарди дея домангир бўлиб юрамиз. Одамлар орасида оқибат кўтарилди деймиз. Моҳиятан бунга ўзимизнинг эътиборсизлик, лоқайдлигимиз сабаб бўлади.

Олайлик, қариндошларимиздан бири қийналиб юрибди. Харажати кўп, камига болалари касал. Озгина қарашиб юборсак, олам гулистон. Лекин унга пул сарфлагандан кўра ўз нафсимизни семиртиришни афзал биламиз. Чойхонада ўтирамиз, машинамизни алмаштиргимиз келиб қолади, уйни таъмирлашга тушамиз...

«Эй инсон, мана бу яқининг яшаб қолиш учунгина қурашяпти» дейдиган бир овоз йўқ ичимизда. Оловни ўчириш илинжида тумшугида сув ташиётган қалдирғочдан улгу олиш ҳаёлимизга келмайди. Аслида Оллоҳ таоло биздан оловни ўчиришни эмас, балки ўз томонимизни белгилашимизни сўрайди.

Бир томчи сув гулханни ўчира олмас. Бироқ шу ҳаракат виждонни тирик сақлайди. Буюк дарёлар ҳам миллионлаб томчилардан тўпланади ахир. «Майсаларга зар сочиб тошган Зарафшондан сўранг».

Менинг

соғинчларим –

САЛИМ АШУР

муаллимларим

**Қош қораяди. Осмон четида юлдуз
жилмаяди. Жазирама қайтиб, салқин
тушади. Болалар уйларига кетиб,
хувиллаган майдонда фақат **биз қоламиз...****

Уч ёшга етиб-етмаган Раъно синглим нам-салқин тупроққа чўзилиб ухлаб қолган. Мендан тўрт ёш катта Тожинисо опам тепага чиқиб ўтирибди, даладан қишлоққа келадиган йўлдан бир зум кўз узмайди, онамни кутаяпти. Мен ўртада ўтираман. Раҳмат укам қўшни болаларга қўшилиб кимнингдир уйига кирган... Ҳали уни излаб топиш керак... Бир куни укамни роса қидиргандик. Қариндошлар, қўни-қўшилар оёққа қалқди. Ҳеч қаёқдан топилмади. Айниқса, онам, опаларим изиллаб излади. Ярим кечаси оғилга суяб қўйилган эски эшик орқасидан ўзи чиқиб келди. Ўша ёққа беркиниб, ухлаб қолган экан. Тунги салқин кучайганда совуқ ўтиб уйғонибди.

Ω

Софинч нималигини жуда эрта билдим. Беш-олти ёшларда бўлсам керак, уйимизнинг ёнида, йўл бўйида экскаватор зовур қазир эди. Лекин ҳали зовурда сув йўқ. Ҳамма ёқни нам тупроқнинг иси тутган. Унинг бир ёнида тупроқ уюлади. Яқин орадаги уйлардан чиққан тенгқур болалар экскаватор ортида гоҳ зовурга сирғалиб тушамиз, гоҳ тупроқтепага хансираб чиқамиз. Қувалаш ўйнаймиз.

Ўйнаётган пайтда мен онамни соғинаман. Онам тезроқ келса эди дейман. Чунки бу пайтда кун ботаётган бўлади. Айрим болаларнинг оналари уйда, қош қорайган сари ўғил-қизларини бир-бир чақириб, ҳовлига олиб кириб кетади. Баҳор холанинг сасига мендан бир ёш улуғ Абдулла жавоб бермайди: «Абдулла-ёв, Абдулла...». Абдулла тепалик ортига ётиб беркинади. Ўзиям афт-ангори, озғин бадани қуёшда шунчалик қорайганки, ерга ётса тупроққа қўшилиб кетади. Баҳор хола толхивични ўйнатиб, ялангоёқ келади. Ўн иккитами, ўн тўрттами фарзандларидан бири Абдуллани, Абдулладан каттаси-ю кичикларини олдиға солиб уйга қувади. Кичиклари бошқа кўчага қочади, уйга киргиси келмайди-да... Энди Баҳор холанинг жағи очилади: «Сероб, ҳо Сероб!.. Ҳе... сенга от қўйганни...». Баҳор хола болаларини оддий уришмайди, исмларини қўшиққа солиб янийди: «Башарангга қара, ит яласа тўяди... Уйга кириб, захри-маргингга

Шоир бир ёшда.
1965 йил

овқатингни емайсанми?...». Оналар болаларини қўшиқ билан уришади. Ҳар онанинг болаларини уришадиган ўз қўшиғи бор.

...ОНАМ далада ишлайдиган аёллар билан бирга кетган тонг маҳали биз уйқуда бўлганмиз. Ҳар куни шу – эрталаб онамни кўрмаймиз. Биз – болалар ётган супага вайиш орасидан қуёш нурлари тушади, кўзим қамашади, юзим қизийди, бошимни кўрпага буркайман. Охири офтобдан беркингани жой тополмай, эриниб уйғонаман. Аъзойи баданимда болалик чарчоғи тарқаман. Супа ўртасида жигарранг, қурок дастурхон ўровли: унда онам тонгда, балки тунда тандирдан узган нондан иккита, оққанд, парварда бор. Ҳовли четида жилдираб оқаётган ариқчадан юзимни ювиб келаман. Тип-тиниқ, муздек сув энди мени уйғотади. Опам қозондан сут сузиб келади. Коса юзида қатлам-қатлам қаймоқ кўраман. Баъзида онам дастурхонга бир коса хом қаймоқ ёпиб кетади. Хом қаймоқ... мазза-да... атрофда товуқлар айланиб юради: қо-қо-қоғғ...

ОТАМ... Отам онамдан аввал далага кетган, мол-қўйни ҳайдаб. Ишчилар тўпланиб иш бошига боргунча чорвани боқиб тўйдиради. Сўнг қўйларни муваққат қўрага қамайди, сигирларнинг қозигини ариқ, зовур бўйига қоқади. Биз – болалар ёз бўйи отамни уйда топмаймиз, қачон даладан келади, қачон кетади – кўрмаймиз. Келиб-кетганини супада ёки дераза тоқчасида унутиб қолдирган салмоқли қўлсоатидан биламан. Соат қайишининг бир бандида шиша ичида Юрий Гагариннинг сурати, иккинчи бандида кўрсаткичи лиқиллаб турадиган компас бор. Қалпоқ, кўйлагининг ранги иссиқда ўнгиб кетган, супада ёнбошлаб, овқатини чала-чулпа ютиб, оёғидаги латта этикни ечишга ҳоли келмасдан чўзилиб ухлаб қолган одамни кўрганмисиз? Мен кўрганман. Ҳа, ўша одам менинг отам.

9-синф ўқувчиси. 1981 йил

ОТАМ... тўққиз фарзанднинг бор ташвишини елкасида кўтарган отам алоҳида китоб... Қачон олдидан чиқиб қолсам, мени кўтариб, бағрига босади. Уст-бошидан жазирама қуёшнинг ҳиди келади, шундай пайтларда негадир кўзимдан ёш сизади, ўзим сезмай қоламан. Отамни соғинаман. Бағрида туриб соғинаман...

Отам кучли, бақувват, мард, қаҳри қаттиқ, меҳри қайноқ... Уруш кўрган одам. Чапаевча мўйлов қўйган. Мабодо мўйлови ни бураб қўйса, тамом, ҳамма пилдирпис...

БАҲОР. Ғўза икки қулоқ бўлган... Тўртбешта қўйимизни ҳайдаб мактаб стадиони атрофида боқаман. Майдонда ўйнаётган болаларга қўшилиб ёки уларни кузатиб чалғийман. Қўй қўйлигига боради, четдаги кўм-кўк, тиззага урадиган ўт қолиб, айнан ғўзага тушади. Ҳамманинг кўз олдида. Агроном-ҳосилот ёки бригадир кўриб

қолиб, вовайломга қарамасдан қўйларни хайдаб кетади ва идора қошидаги чеганга қамайди. Кимларнингдир молини, қўйини шу тахлит давлатга топширворган. Мен қўрқиб кетаман. Хабар бериш учун уйга чопаман. Қани энди оёғим ердан узилса... йўл унса... Бу ҳол кунда-кунора такрорланади. Уйимизга рўпара бўлишим билан қаршимда отам пайдо бўлади. Устида униққан кулранг, йўл-йўл, ранги ўчган, дазмол кўрмаган кастим-шими, бошда қалпоқ, оёқда малларанг гижим латта этик. Мени кўриб уюлган

қовоғи баттар уйилади, қўли билан «уйга боравер» деб ишора қилади. Уйимиз тепасида қопқора булутлар... Кўп ўтмай отам молларни олдиға солиб хайдаб келади, битта ҳам камаймаган. Уйимиз устидаги булутлар бирдан тарқайди. Мен юрагимда ўзгариш сезаман...

Кейинчалик онамдан эшитганман: отам қирқ ёшида урушдан орттирган ўткир одатларидан мутлақо воз кечиб, бирдан тўлиқ намозға ўтган. Бу, демак, 1962 йилга тўғри келади.

...Ҳали мактабга чиқмаганман. Аноргул опам, икки жияним, поччам уйлари битгунча бизникида туришди. Уларга жуда ўрганиб қолдим. Бир куни уйимиз ёнига кузови баланд машина келиб тўхтади. Унга опамларнинг кўчкўрони ортилди. Улар энди бутунлай кетишаркан. Қўшни аёллар келишди. Машина ёнида тўпланиб, опам билан

Шоирнинг катта опаси Шодигул (ўртада).
1964 йил.

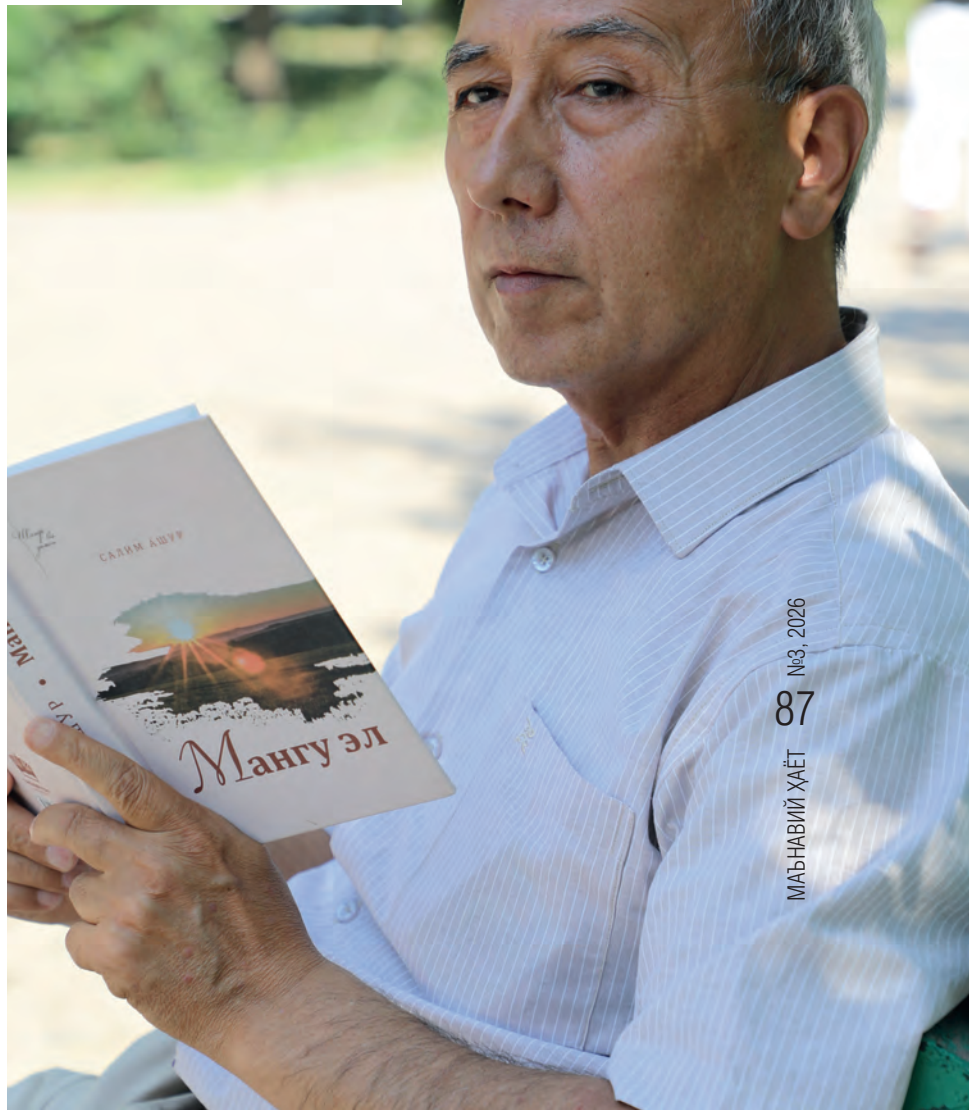
Уст-бошидан жазирама қуёшнинг

ҳиди келади, шундай пайтларда

негадир кўзимдан ёш сизади, ўзим

сезмай қоламан. Отамни соғинаман.

Бағрида туриб соғинаман...

бағирлашиб, йиғлашиб узоқ хўшлашдилар. Опам пешонамдан ўпганида мен ҳам йиғлавордим. Машина юриб, кўчадан чиққанида бағрим ўпирилиб тушгандек бўлди. Жиянларимгаям жуда ўрганиб қолган эдим. Қаерга кўчиб кетишаяпти деб сўрасам, тоғдан нарига дейишди. Кейин...

Кейин бир кун тонгда кўй боқиб туриб ойнадай тиниқ уфққа қарадим. У томонда, қишлоқ четида ферма – молхона бор. Ундан нари пахтазор, ундан нари дала, кейин тўқай, сўнг дарё, ундан нарида эса тоғ. Мен тоғдан нарини, опамларни кўрмоқчи бўлдим. Бирдан... Тўсатдан... кўрдим... Ана, ана, тоғ бағрида ўрмалаб бораётган гугурт қутидан ҳам кичик машинани пайқадим. Гугурт қути оқариб-ялтираб кўринган тасмадекки-на йўлга тиллақўнғиз каби ёпишиб ҳаракатланмоқда. Бу худди ўша... опамларни олиб кетган машина... шундай хаёл қиламан. Пилдираб бораяпти... Кўзимдан ёш чиқиб кетди, ёш эмас, соғинч тизиллади. Беихтиёр:

**Ота уй. Шоир онаси, укаси
Раҳматулло, келини ва жияни
Абдулазиз билан. 2005 йил.**

*Осмон тиниқ кўк шоҳи,
Оқ булут кезар гоҳи.
Гулларга кўмилади
Қантак ўрикнинг шоҳи...*

*...Раъно чиқди гулбоққа,
Эрталаб гул узмоққа.
Вожатий опасига
Гулни ҳадя қилмоққа...*

деган шеърларни пичирладим,
қандайдир ўртаниб кетдим. Улар
Тожинисо опам мактаб китобида
ўқиганида ёдимда қолган.

Мақтабга чиққандимми-йўқми,

уйимиз тўрида турган телевизордан «Хур қизлар» филмини кўрсатишди. У йилларда уруш кинолари ётволиб кўриларди. Мен – бола, мишжа қоқмай кўрдим. Беш гулдай қиз кинода эмас, менинг юрагимда нобуд бўлди... Ўша ерда бўлиб қолишни, беш қиз учун бошқача қасос олишни истардим. Стадионда ёки дала четида қўй боқарканман, кино воқеалари эсимга тушиб, кўзимдан ёш чиқиб кетарди.

Кейинчалик «Солдат отаси» деган ки-нони кўрганимда шундай ҳолатга тушдим... Ҳали ҳаётимда катта воқеалар рўй беришини, уларга ҳозирдан тарадуд кўришим кераклигини ҳис қилдим.

Бундан олдин эски уйда яшаган пайтимизни, қишлар, баҳорларни эслайман. У бир айтиб адо қилиб бўлмас афсона эди. Тонгда азон чақириғидан уйғонаман – хона четида отам намоз ўқияпти. Тинглаб, сўзларни ичимда такрорлаб ётаман. Бироздан кейин сандиқ-радиога лаппак – пластинка айланади, кўшиқ янграйди: «Ҳар йигитнинг аслин билай десангиз... Биров билан ошно бўлай десангиз...», «Таълим берган устозингдан айрилма...». Мен отамдан «маъракада ўтириб-туриш» нима дегани деб сўраганимни эслайман. Отам кўшиқ маъносини эринмасдан тушунтириб, менга дўстлик хусусида илк сабоқ берган эди. Энди кўшиқдан келиб чиқиб, тенгдош дўстларимни таққослайман. Жўраларимнинг энг садоқатлилари мен билан тўқайга борадиганлари бўлса керак.

Дарвоқе, тўқай...

Мен Раҳимбой акам билан тўқайга қўй боқиб бораман. Кун бўйи тўқайда юрамиз. Нонни булоқ сувига бўктириб еймиз. Қўзиқорин излаймиз. Тепаликлар ёнбошида тупроқ бўртиб туради. Қўлимиздаги юлғун новдасидан синдириб олинган чўп билан четга сура-

Сўқоқда. 2007 йил.

миз, тагидан қўзиқориннинг оқ қалпоғи кўринади. Бошимиздан қалпоқни олиб, ичига терилган қўзиқоринларни сола-миз. Тўлиб кетади. Айниқса чақмоқ чақиб, момақалдироқ гумбурлаб, енгил ёмғир ёғиб ўтгач, ўнгирлар, далалар қўзиқоринга тўлади. Одамлар қўзиқорин момақалдироқ билан бирга кўкдан тушади дейишади.

Тўқайда ўтин сероб. Мен ўтин тери-б, яланг жойга тўплайман. Ўт ёқамиз. Гул-ханнинг икки четида иккита ясси тош. Шу тошлар устида ўтира-миз. Тош олов тафтида яхшигина қизийди. Қўзиқоринларни чўғда тоблаймиз, баъзан чўққа кўма-миз. Энг осони қўзиқоринни тозалаб, чўққа тўнкариб қўйиш. У бир зумда иссиқда ку-яди ва вишиллаб суви чиқади. Шунда га-зит парчасига ўралган тузни қўзиқоринга сепа-ман. Ҳавога қўзиқориннинг ишта-ҳани кўзғатувчи ҳиди ёйилади. Эҳ, у қў-зиқоринларнинг таъми ҳали-ҳали оғ-зимда...

Нега қўзиқорин дейилади, биласиз-ми? Чунки қўзиқорин чиндан ҳам қўзи-нинг қорнига ўхшайди. Буни қўзи боққан, сўйилган қўй қорнини кўрганлар яхши билади.

Тўқай адоғидаги дарёга қармоқ таш-лаб балиқ тутамиз. Мириқиб чўмила-миз. Тупроққа ағнаб, қумга кўмила-миз.

Ёшлик. 1996 йил.

Дардмандроқ бўлган одам

ўз-ўзидан бироз эркароқ,

хаёлкашроқ ҳам бўлади.

Шоирликка очилган йўлда ўша

гоҳ қувончли, гоҳ изтиробли

хаёлларнинг ҳам ўрни бор...

Қуёш иссиғида таниб бўлмас даражада қораямиз. Баданлар мисдек ялтирайди. Кейин илондек пўст ташлаймиз. Жасур, бақувват йигитлар – уларнинг орасида катта акам, амакимнинг ўғиллари ҳам бор – асов дарёдан сузиб ўтишади. Уларга ҳавас қиламан.

Тўқайда ҳар хил жониворлар бўлади. Анча кейин отамдан эшитгандим: отам охирги марта 1948 йили – оиламиз тўнғичи Шодигул опам туғилган йили тўқайда йўлбарс боласини кўрган экан. Йўлбарс 1950-йилларнинг ўрталаригача, бўри, шоқол, тўнғиз асримиз бошигача

бўлган, қуён, ўрдак, ғоз, юмронқозиқ, типратикан, тошбақа, тулки ва бургут, калхат каби йиртқич қушлар ҳозир ҳам мўл де-йишади.

Қоронғида қўй ҳайдаб тўқайдан қайтар эканмиз, чарчоқнинг зўридан эртага албатта пахтага бораман, дала яқинроқ дердим ўзимга ўзим. Лекин нега-

дир тонгда яна тўқайга қўй ҳайдаётган акамга эргашардим...

1973 йилнинг ёзи. Иккинчи синфга кўчганман. Таътил энди бошланган. Июнь ойининг бошлари. Тенгдош бўлаларим Расул, Баҳром билан қўй боқиб юриб, қишлоқ пастидаги катта зовурда чўмиламиз. Ер кенг, жониворлар ўз эркида юради. Уйдан узоқлиги учун бизни ҳеч ким назорат қилмайди. Қўй-молларни «навбат-навбат қайтариш» деб эълон қиламиз-да, кун бўйи сувдан чиқмаймиз. Шунда мен мазам қочиби, касал бўлиб қолдим. Иситма қилиб алаҳлайман. Онам духтирга олиб борди. Йигирма кун ўша касалхонада бўлдим. Битта палатага бир ўзимни ётқизишган. Бир ҳафтадан кўпроқ отам ёнимда бўлди. Менга ўрнимдан туришни, юришни тақиқлашди. Отам тепамда, қўлида рўмол, мени тинимсиз

Талабалик. 1988 йил.

елпийди, дам-бадам докани ҳўллаб, пешонамга босади. Иссиғим тушмайди. Кийимларимни ечиб отаман. Отам у ёқ-бу ёққа чиққанда кароватнинг тагига тушиб ётиб оламан. Тақир пол салқинроқ туюлади. Ўшанда отам елҳайдар – вентилятор топтириб келди. Ўша пайтдаги энг замонавийси. Кулранг темирдан, парракларига жигарранг қалин резин. Отам далага, пахтага чиқиши керак экан – кетди. Энди онам менга қарамоқда. Ўн беш кунларда касалим нима экани маълум бўлди: хавфли! «Тезёрдам» машинаси мени катта шаҳардаги юкумли касалликлар шифохонасига олиб бораётир. Ота-онам ёнимда, ўртада чўзилиб ётибман. Кўнглим айнийди. Алаҳлайман. Ғўлдираганимни кейин сезаман. Тепамдаги оқ халат бошимга энгашиб, нималардир дейди. Онам менга катта оқ олма тутати. Тишлаб уза олмайман, узсам чайнаёлмайман. Мажбурлашади, аммо фақат сувини шимийман.

Тоғ йўлидан бораяпмиз. Икки тарафни арча қоплаган. Осмонда бургут айланаётганини ойнадан кўраман. Катта шаҳарда касалхонада салкам икки ой ётаман. Кунора навбат-навбат онам, отам, акам келиб хабар олади. Бозор нони – нонвой нон таъмини ўшанда сезганман. Онам-отамни, уйни жуда соғинаман. Менинг

шу ёзим касалхонада ўтди. Ўша кезларда онамни, айниқса отамни ўйласам, кўзимга ёш келади, ичим ачийди.

Ўзи болаликдан дардга осон чалинадиган эдим. Шунинг учун бўлса керак, онам билан отам мени бошқача яхши кўришарди. Яна бир жиҳат борки, дардмандроқ бўлган одам ўз-ўзидан бироз эрқароқ, хаёлкашроқ ҳам бўлади. шоирликка очилган йўлда ўша гоҳ қувончли, гоҳ изтиробли хаёлларнинг ҳам ўрни бор...

Ω

1974 йил апрелда бағри қайноқ Қизириққа кўчиб келдик. Катта опам – Шодигул опам билан иккинчи синф ўқувчиси мен хат ёзишамиз. *«Ушбу ёзаётган хатим тез кунлар ичида етиб бориб маълум бўлсинки...»* деб бошлайман хатларимни. Бу иборани опамдан ўрганганман. Опам – ўрта мактабнинг олий маълумотли тарих ўқитувчиси, уч боланинг онаси – эринмасдан менинг эзма хатларимга жавоб ёзади. Хатда жиянларимни номма-ном сўрайман, опам ҳам номма-ном жавоб ёзади ва биз томонни синчиклаб сўрайди. Муаллим эмасми, қизил қалам билан хатларимдаги хатоларни тузатиб ўзимга қайтариб юборган вақтлари ҳам бўлган. Хат ёзганимда, опамнинг хатларини ўқиётганимда негадир кўзимдан ёш сизади. Шу хатлар туфайли оқ қоғозга ёзишга қизиқдим. Шу хатлар менга хатосиз ёзиш кераклигини ўргатди. Опамнинг хатлари устоз бўлди менга. Менга соғинчдан, оқибатдан, меҳрдан дарс берди...

Янги жойда уйимиз энг четда эди, ҳали ток тортилмаган, чироқ йўқ, беш-олти ойми, кўпроқми, чироқсиз яшадик. Лампа чироқ ёқардик. Чироқ ёруғида дарс қилардик, китоб ўқирдик. Сувни мактаб ёнидаги қрандан каттароқларимиз челақда, бизга ўхшаган болалар катта темир чойгумларда таширдик.

«Игна тўн тикади, лекин ўзи ялонғоч қолади» дейилганидек, бу ерда ҳам турмуш осон кечмади. Бу ерда ҳам ота-онам

Хат ёзганимда, опамнинг хатларини

ўқиётганимда негадир кўзимдан

ёш сизади. Шу хатлар туфайли

оқ қоғозга ёзишга қизиқдим.

Шу хатлар менга хатосиз ёзиш

кераклигини ўргатди.

нинг умри далада, пахтазорда ўтди. Оиламиз эрта баҳорда дала бошига, полиз тепасига кўчиб чиқиб, қамишдан чайла ёки шох-шаббадан қапа тиклар, кеч кузгача ўша ерда яшардик. Ёзнинг иссиғи экин-тикин тугул одамниям эрта пиширади... У иссиқларда одам тугул тош ҳам пишарди. Қизириқмисан – қизириқ!

Биз болалар нима қилиб бўлса ҳам рўзғорга ёрдамимиз тегсин деб катталарнинг атрофида эрта-кеч куймаланамиз. Катта майдонларда мошни ўтоқ қилардик, полизда, пахтазорда кетмон чопардик, ўрилган ўтни боғлардик. Зимзиё тунларда отам, акам, опам билан ёнма-ён туриб ўт, маккажўхори ўрардик, ой ёруғида жўхори ситардик, пода ўтган пайкаллардан тезак терардик. Халта тўла бўлса, кўтаролмасдик, шу-

нинг учун бўлаларим Соҳибназар, Олим, укам Раҳмат, мен ярим халта-ярим халта қилиб тезак таширканмиз, рўзғорга нафимиз текканидан хурсанд эдик. Отам – тиниб-тинчимайдиган одам, туш пайтларидаям бизни тиндирмасди: янтоқ чопардик, қуриган ўтларни боғлардик, қўйларнинг жунини олардик, ягана, чеканка, пахта терими... ҳаммасида ҳозир нозир эдик. Отам нўхта, мурват, қозиққа ўхшаш ашқол-дашқолларни ўзи ясар, ҳаммамизнинг оёқкийимларимизни ўзи таъмирларди. Бунинг учун керак бўладиган учи қайрилган махсус ускуна, қисқич, искана, бигиз, ҳар хил мих, ипак ип алоҳида темир қутида турарди. Тешилган кирза этикнинг қўнжини кесиб, тагини ковуш қилиб берарди. Мол боғланадиган каноп ипни ўзи эшарди. У киши ерда ўтириб, билагидан канопни ўтказар, роса тоб бериб, учини менга тутқазарди. Мен арқоннинг узунлиги қанча бўлиши керак бўлса, шунча масофага бориб келаверардим. Арқон эшиш биз – болалар учун байрам эди, чунки бу юмуш жараёнида чайла соясида турса бўларди. Шу ўринда отамнинг бир-икки гапини эслагим келди: «Молга қарасанг семиради, болага қарасанг одам бўлади», «Ёмон одам динга кирса ҳам ўзгармайди, ёмонлигича қолади».

**Шоир ва Ўзбекистон халқ ёзувчиси
Худойберди Тўхтабоев. 2009 йил.**

1974 йилнинг ёзи. Катталар тонгдан далага ишга кетади. Уйда бола-бақра қоламиз. Энг каттамыз – опам. Айна туш пайти, нафас қайтадиган иссиқда қишлоқдан сентр(совхоз маркази)га – уч-тўрт чақирим йўлга бўлаларимиз билан бирга пиёда борамиз. У ерда китоб дўкони бор. Дўкондан тўплаган танга-чақаларимизни қўшиб, китоблар – асосан рангли, расмли, эртак китоблар сотиб оламиз. Сўнг уйга келиб, ётволиб ўқиймиз. Назаримда, шу китоблар биринчи устозларим бўлди. Назаримда, шу китоблардан илк сабоқларни олдим.

Қизғин ёз. Тезроқ кеч тушишини кутаман. Негаки, кечки овқатдан кейин у-бу юмушлар бажарилади-да, ўринларга ётилади. Кундуз иссиқ бўлса-да, тунлар салқин, чўл туни-нинг ёқимли шабадаси эсади. Осмон тўла юлдуз, бир-биридан катта, бир-биридан ёрқин, қўл чўзса еткудек... Борлиқ жаҳонни ёритиб тўлин ой тўлғонади. Негадир уни онамга менгзайман. Чигиртка-ю чирилловуқларнинг чириллаши ҳам тиниб бормоқда.

*Опам эртак айтади. Бир пасдан кейин ҳамма эртакка
кўчиб ўтади. Ҳеч ким қимир этмайди, овоз чиқармайди.
Опамнинг эртаклари айниқса мени буткул сеҳрлайди.*

ТАХТА СЎРИНИНГ ЎРТАСИДА опам ўтирибди, бир ёнида Раъно синглим, бошқа ёнида Зулайхо, Саида бўлаларим, атрофда биз каби далага кўчиб чиққан қўшнилариимизнинг қизлари, болалар... Опам эртак айтади. Бир пасдан кейин ҳамма эртакка кўчиб ўтади. Ҳеч ким қимир этмайди, овоз чиқармайди. Опамнинг эртаклари айниқса мени буткул сеҳрлайди. Тош ёрилиб, орасига беркинган қизга, дев жангда оёқларини узиб ташлаган, кундузлари тошлар орасига беркиниб, тунда бошқаларнинг полизига тушиб, одамлигини билмасликлари учун қовун-тарвузни жайрага ўхшаб еган йигитга, подшонинг қизига алданган Бунёдга раҳмим келади. Маликани қимматбаҳо тақинчоқлари билан ютиб юборган наҳангни, тиканзорга дўнган тароқни, денгизга айланган ойнани кўз олдимга келтириб ҳайратланаман. Қоработирларни ёмон кўраман, Тоҳир-Зухраларга меҳрим товланади. Опам ҳар гал янги эртак айтади, сўрасаккина такрорлайди.

Опамнинг эртак денгизи бормиди, тугамасди.

Бу эртаклар менинг кўнглимни тарбиялаган, қалбимга меҳрдан сабоқ берган.

ЎН БИР ЁШИМДАН БОШЛАБ ҳар куни тонг қоронғисида турардим, кунчиқар оқармаган, кўкда юлдузлар жимирлайди. Бошқаларни безовта қилмаслик учун лойсупанинг четида ётаман. Онам мен ётган томондан келиб, пашшахонани кўтариб, «Болам, жон болам, турақол, қўйларингни ёйиб кел...» дейди, кечаги болачарчоқ тўрида эринчоқ керишсам, отам бир оғиз «Тур!..» дейди. Шу заҳоти отилиб тураман. Кўпинча бу чоғда отам аллақачон катта кетмонини кўтариб, эгаларга сув тарагани кетган бўлади. Мабодо ҳали кетмаган бўлса, «Тур!..» деган турткини албатта эшитардим. Зингиллаб бориб қўра эрганагини очаман. Қўйлар ҳам ўрганган: шу паллада бараварига маърайверади.

ҚЎЙ БИР ҚОРИНЛАБ ТЎЙИБ, ўтламай, бир-бирининг соясига калласини тикқан чошгоҳ маҳал яна уйга қайтаман. Бироз дам олиб, нонушта қилиб, ўроғимни олиб ғўза ичидан ўт ўришга жўнайман. Тўрхалтага кичикроқ қовун ёки тарвуз... Ўроқнинг тиғини ўт билан тозалаб артиб, қовунни сўйиб ейман. Ҳам чанқоқни босади, ҳам қорин тўяди. Баланд ғўзадим қайтариб, нафас олиш қийинлашади.

Тушда чайлада соялаб ўтирганимизда отам даладан келади. Икки қўлида қовун-тарвуз. Тушликдан сўнг... Кун қиёмда... Энди ҳаммамизни полизга олиб чиқади. Кечки палакнинг пуштасини юмшатиб, бўғзига тупроқ тортиб чиқиш керак. Онам чой дамлаб, палакнинг орасига қуёш тушмайди-ган қилиб қўйган. Чой, шабада эсаётгани учунми, муздек бўлади. Агар чойнакда сув бўлса, чойдек совумади, аксинча, сояда ҳам илиб қолади. Чайланинг тагида қалин қамиш-қиёқ соясидаги сувли чуқурга сопол кўза ташлаб қўйилган, у Шеробод кўзаси, уни отам атайин Шерободга бориб олиб келган. Кўза сувга тўла. Оғзига латта тикилган. Намли кўзада сув салқин туради.

Сизга ҳикоя қилаётган бу кечмишларим фақат ўзимники эмас, балки мен қатори униб-ўсган минглаб болаларнинг – бутун бир авлоднинг кечмишларидир.

Шундай тушлик танаффусларида «Шарқ юлдузи», «Гулистон», «Муштум», «Фан ва турмуш» журналларини, «Ўзбекистон маданияти» ва бошқа газеталарни ўқийман. Уларни катталардан кимдир иш билан қишлоққа тушганда, хатлар билан бирга почтадан олиб келган. Абдулла Қаҳҳорнинг «Ўтмишдан эртактар», «Синчалак», Лев Толстойнинг «Болалик. Ўсмирлик. Ёшлик», Рашод Нури Гунтекиннинг «Чолиқуши», Ўлмас Умарбековнинг «Севгим-севгилим...», Мирзакалон Исмоилийнинг «Одабийлик қиссаси», Одил Ёқубовнинг «Эр бошига иш тушса...» китобларини, Ҳамид Олимжон, Миртемир, Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Омон Матжон, Пушкин, Лермонтовнинг шеърий тўпламларини ва яна бир қанча керак-нокерак китобларни ўқиганман ўшанда. Ўша пайкаллар ҳам саводхон эди жуда. Китобга онам қизиқади. Шу қизиқиш менга ҳам ўтган. Онамга шеърларни, «Одабийлик қиссаси»ни бир неча кун давомида тўлиқ ўқиб берганман. Лекин китобларни ёшимга қараб ўқимайман, қўлимга тушганини ўқийвераман.

Шу пайтгача ўқиганларимни жамлаб, бугунги шеъриятнинг етакчи тенденцияларини кузатиб, айтишим мумкинки, поэзия ҳеч қачон хонакилаштирилмаслиги, экинлаштирилмаслиги, районлаштирилмаслиги керак. Шундагина поэзияда стихия – ўз эрки, ўз-ўзича рўй берадиган ҳаракат бўлади.

Шеъриятда доим стихия бўлиши керак.

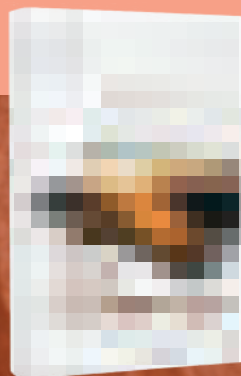
Таниқли адабиётшунос Абдулла Улуғов билан.
2010 йил

У пайтда... Китоб, айниқса шеър ўқисам, ўзимнинг ҳам нималардир ёзгим келади. Бир фурсат аввал – январ, феврал ойларида, қуёшли қиш кунларида ҳовли четидаги ғўзапоя ғарами устида офтобда тобланиб китоб ўқиб ўтирганимда ҳам шундай ҳолатга тушганман. Қоплон итимиз ғарам устига, ёнимга сакраб чиқиб, дам-бадам қўлимдаги китобни ҳидлайди, менга суйкалади. Китобни ўқиётиб, тўхтаб қоламан. Воқеаларни китобдагидек эмас, ҳаёлимда ўзимга ёққандек давом эттираман. Мен бўлганимда мана бундай ёзардим деб ўйлайман. Чиройли муқовали китобларни кўриб, ўзимнинг ҳам шундай китобларим бўлишини хоҳлайман.

**Шоирнинг акиси Некибек
ва опаси Тожинисо.**
1978 йил.

*Сизга ҳикоя
қилаётган бу
кечмишларим
фақат ўзимники
эмас, балки мен
қатори униб-
ўсган минглаб
болаларнинг
– бутун бир
авлоднинг
кечмишларидир.*

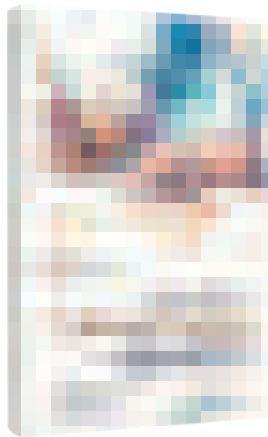

Ёзги таътилда эдик. Уйда дафтарларга (кейинчалик ўша биринчи дафтарлар йўқолиб кетди) ёзиб юрган машқларимни оқ қоғозга кўчириб чиқдим. Опам мени туман газетаси таҳририятига олиб борадиган, ёзганларимни таҳририятдагиларга кўрсатадиган бўлди. Эрталаб уйдан чиқиб, автобус бека-ти сари борарканмиз, мен бошқаларнинг ҳовлисида ўсган гулларни кўлим билан кўрсатардим: «Қаранг, қандайлар чиройли... Қаранг, уйимиздаги гулдан экан...». Опам бировнинг уйи, ҳовлисидаги нарсаларни бармоғинг билан кўрсатма деди. Сўнг жим кетаман...

САККИЗИНЧИ СИНФДА бир оқкўнгил, аълочи, орзулари мўл синфдошим билан китоб алмашиб ўқийдиган бўлдик. У бадий китоблар ўқишга қизиқар, мен ҳам китоб ўқишни яхши кўрардим. Китобларнинг орасида хатлар бўларди. Хатда бир-биримизга ўқиган китобларимиз, янги адабий қаҳрамонлар тўғрисида гапирардик, баҳслашардик. Доим тоза-озода, ёқаси оппоқ кийимлар кияр, энгил-бошини ўзи дазмоллаб, ўзига қараб, сочларини тараб юрарди. Адабиётдан олимпиадада қатнашганим ва яна қатнашмоқчи эканимни билиб, менга «Адабиёт назарияси» деган муқоваси кўк, яп-янги китобни эсдаликка берди. Мен унга Ойбекнинг «Улуғ йўл» романини совға қилдим. Ўшанда ундан ортда қолмаслик учун кўп китоб ўқийдиган, эринмасдан қоғоз қоралайдиган бўлдим.

Ω

– **АНА, АНА, ОНАМ КЕЛАЯПТИ!** – деб бақиради опам қувонч билан. Салқин тупроқда ухлаб ётган синглим уйғониб кетади. Қоронғида беш-олти аёлнинг шарпаси кўринади. Уларнинг қўлларида тахланган кичик тугун-дастурхон, бошларида бир-бир фартук ўт. Оналар ғўза чопиғида

эгатлардан чиққан ўтни тўплаб бошларида кўтариб келишмоқда. Онамга қараб чопамиз. Муштипарим энгашиб қиз-ўғилларини бағрига босади. «Она...» десак, исмимизни айтмайди, «жон...» дейди. Онам бизни уйга кирмаганимиз, ҳануз оч-наҳор ўтирганимиз, устибошимиз бир аҳволдалиги учун уришса эди дейман. Йўқ, онам уришмайди.

Онам билан келаётган аёлларнинг қадамлари тезлашади, узоқлашиб уйларига кетишади. Энди онам устидаги чанг-ғуборни қоққач, рўзғорга қарайди: қозон, капкир тиқирлайди, ўчоқ, тандирда ўт ёнади. Сигир соғилади. Орада катта қозонда сув иситилиб, кулда кир ювилади. Тонгда бир тандир нон узилади.

Уйғониб, шошиб ўринга қарайман: мен билан укамникидан бошқа барча жойлар – кўрпа-тўшаклар йиғиштирилган. Демак, ота-онам далага кетиб бўлишган...

Шунда онам билан отамни соғинганимдан йиғлаб юбораман...

Ω

АГАР МЕН... Мабодо мен... шоир бўлган бўлсам, мени китоблар эмас, ота-онамнинг тақдири, улар чеккан заҳмату меҳнат, бу катта дунёдаги кичик оиламизнинг қисмати шоир қилган бўлса керак деб ўйлайман. Менинг энг биринчи муаллимларим, устозларим, устоздан ҳам зиёдларим ота-онам бўлган. Улар ўқиш-ёзишда жудаям саводли эмас эди. Лекин мени меҳнатга, ҳалолликка, тўғрилиikka ўргатдилар. Улар ҳали ҳаётда ёвузлик, шафқатсизлик, хиёнат, иймонсизлик, адолатсизлик, тенгсизлик қирилиб битмаганини сўзсиз, таъкидсиз уқтирдилар.

Уларнинг ҳаёти мен учун дарс бўлди. Мен ўша болагим ўтган жойлардан жуда олисда яшайман. У тарафларга йў-

Талабалик. Сирдарё далаларида
пахта терими. Мушоира. 1987 йил

Ҳа, мен бир умр эту

суягимгача, руҳу юрагимгача

қишлоқ одами бўлиб қолдим.

лим тушиб қолса ҳам қишлоғимга боришга юрагим дов бермайди. Ўша мени улғайтган далалар, дарё-ю тўқайзорлар ва одамлар энди йўқлигини ҳис қиламан. Мен ўшаларни беҳуда излашимни сезиб у томонларга боришдан қўрқаман. Бу қўрқув Раҳмат укам йўқолиб қолган оқшомдагидан кўра каттароқ, маъноси теранроқ...

У жойларда ҳам янги замон сарвати қад керган албатта. Мен ўша азиз дамларим, қутлуғ манзилларимни бузилмаган, ўзгармаган ҳолида қалбимда олиб юргим келади.

Ҳа, мен ҳаётим давомида ўша воқеалардан чиқиб кетмадим... кетолмадим.... Ҳа, мен бир умр эту суягимгача, руҳу юрагимгача қишлоқ одами бўлиб қолдим. Ўша ҳаётни ватан деб танидим. Ўша одамларни халқим деб билдим...

АФҒОН ФИҒОНИ

Раҳматли Ўрол бобом бир оёғини уруш майдонларида қолдириб келган эди. Унинг истар-истамас ҳикоя қилиши, биз набираларнинг қистови билан аста-аста гап бериб ўтириши барибир мароқли эди. Нечта фашистни отгани-ю парашютдан неча марта сакрагани, бир замонлар елкаси ер кўрмаган полвон йигит бўлганини тасаввур этардик. Ўрол бобом мен учун ҳақиқий қаҳрамон эди. Совуққонлигини уруш қолдирган юзидаги чандиқлар янада бўрттириб кўрсатарди. У киши менга қишлоқдаги, балки бутун оламдаги энг катта одам бўлиб кўринган. Чунки урушга борган. Урушга.

Яна бир қўшнимиз Саъдулла бобо ҳам урушга бурганини мактабнинг ўрта синфларида ўқиб юрган кезларим билганман. Нега Ўрол бобомни ҳамма уруш кўрган дейди-ю, Саъдулла бобога келганда бу ибора унутилади? Ёши дадамдан нари борса беш-олти ёш катта бу одамнинг қандай қаҳрамонликлар кўрсатганини билиш учун пайт пойлаб юрдим. Бир куни тўсатдан саволга тутдим. Бироз муддат ажабсиниб қараб турди. Ёш боладан бундай саволни эшитиши ғалати туюлган бўлса керак.

– Қўй, невар, ёмон нарсаларни эслатма. Урушнинг нимасини гапироди одам. Урушнинг оти ўчсин...

**1979–йил бошланиб
10 йил давом этган
урушда қатнашган
Саъдулла бободан
қўшни Афғонистон
ҳақида кўп нарсани
билиб олдим.**

Қайсарлик қилиб оёқ тираб туриб олдим:

– Айтиб беринг, илтимос, бова...

Кейин Саъдулла бобо Афғонистонда кўрган-кечирганларини айтиб бера бошлади.

Уйимиздаги DVD аппаратида кўрадиган дискларнинг деярли барчаси уруш ҳақидаги филмлар эди. Орасида афғон уруши акс этган кинолар ҳам бор. Уларнинг аксариятини руслар ишлаган. Кўпчилиги таржима қилинмаган. Мен кино қаҳрамонларининг қандай оҳангда га-

пиришига қараб ўзимча шундай деди шекилли деб тусмоллаб ўтираман. Уруш ҳақида қайси давлат кино ишлаган бўлса, ҳаммасида ўзини мазлум, эзилган, таҳқирланган қилиб кўрсатарди. Душманларини эса ёвуз махлуқдай тасвирлар эди. Бугун эса уруш нега

бошлангани ва қандай тугагани, ким ғолиб бўлгани-ю ким пароканда бўлгани ҳаммамизга маълум. Лекин урушда қатнашиш, уни ўз танасида ҳис этиш биз ўйлагандан кўра анча мураккаброқ...

1979 йил бошланиб 10 йил давом этган урушда қатнашган Саъдулла бободан қўшни Афғонистон ҳақида кўп нарсани билиб олдим, хусусан, афғон санъати ҳақида ҳам. Улар орасида менда энг катта таассурот қолдиргани 33 йил яшаб 33 та қўшиқ албоми яратган, афғон қўшиқчилиқ санъа-

ти қироли Аҳмад Зоҳир ижоди бўлди. СССР қўшин киритишидан сал аввал ҳукумат тепасидагилар Аҳмад Зоҳир қўшиқларини қора рўйхатга киритиб, радио ва телевидениедан олиб ташлайди. Афғонларнинг меҳрини қозониб улгурган ҳофизнинг қўшиқлари бирин-кетин кассеталарга ёзилиб, магнитофонларда янграй бошлайди.

Саъдулла бобо билан анчагина гапимиз қўшиладиган бўлиб қолди. Мени кўрса гапга соладиган, сўрамасам ҳам ўзидан билиб афғон таассуротларини ўртоқлашадиган бўлди.

– Биздан бегонасираган оддий халқ кўп суҳбатга киришмасди, келгиндилар келди, шўравийлар келди деб ўзларини дарров четга оларди. Биз ёнидан ўтган кўплаб уйларида ҳинд мусиқасига яқин оҳангларда маҳаллий тилда қўшиқлар эшитилиб турарди. Бу қўшиқларнинг деярли ҳаммаси бир қўшиқчи Аҳмад Зоҳирга тегишли эди. Уруш тугаб, юртга қайтганимда биз томонларида ҳам кўпчилик ўша қўшиқларни эшитиб юрганини кўрдим. Радиода, телевизорда эшитдим. Биласанми нима, афғон диёрида уруш бўлаётган бир пайтда, сичқоннинг ини минг танга бўлган кунларида, афғонлар ана шу қўшиқларни эшитиб ўзларида қандайдир дадилликни ҳис қиларди. Тиш-тирноғи билан бизга қаршилиқ кўрсатарди. Советпараст ҳукумат тепасидагилар буни жуда яхши англаган бўлса керак. Шу сабабли унинг қўшиқларини қора рўйхатга киритган.

Аҳмад Зоҳирнинг «Ошиқ бўлибсан, эй дил» деган мана бу қўшиғининг матнига эътибор қилсангиз унинг савиясини ҳам, салоҳиятини ҳам, дардини ҳам бирдан ҳис этасиз.

*Ошиқ бўлибсан, эй дил,
савдолар қутлуг бўлсин,
Шайдо бўлибсан, эй дил,
гавғолар қутлуг бўлсин,
Оёғингга занжирлар,
балолар қутлуг бўлсин!*

*Кўзингдан тўқдинг гавҳар,
сийнангдан оқар шарар,
Қонини тўқди жигар,
тўкилди лаъл, ёқут, зар.
Доро бўлибсан, эй дил,
дунёлар қутлуг бўлсин!*

*Гоҳ оқилу фарзона,
гоҳ беҳушу девона,
Гоҳ масжидда парвона,
гоҳо жойинг бутхона,
Порсо бўлибсан, эй дил,
уқболар қутлуг бўлсин!*

*Гоҳ дарддан пинҳон куйдинг,
гоҳида нолон куйдинг,
Гоҳ гулдек хандон урдинг,
гоҳ мисли хазон куйдинг,
Пайдо бўлибсан, эй дил,
аҳёлар қутлуг бўлсин!*

(Тўра Мурод таржимаси)

Аҳмад Зоҳир илк фаолиятини бошлаган даврда Афғонистон ижтимоий-иқтисодий ва маданий жиҳатдан аста-секин юқорилаб, халқнинг турмуш тарзи нисбатан яхшиланиб борарди. Афғонистонга келадиган саёҳатчилар сони сезиларли даражада кўпайиб қолганди. Аҳмад Зоҳир ҳам бу ўзгаришларни кўриб, билиб турган. Чунки унинг отаси амалдор эди. Дастлаб қироллик саройи шифокори, Соғлиқни сақлаш вазир, Афғонистон бош вазир бўлиб ишлаган Абдул Зоҳир бошида ўғлининг қўшиқчи бўлишига қаршилиқ кўрсатишига қарамай, кейин унинг истеъдодини тан олади ва қўллаб-қувватлайди. Бунга Аҳмад Зоҳирни элнинг эътироф этиши сабаб бўлади.

Аҳмад Зоҳир илк қўшиғини мактабда устозлар куни байрамида куйлайди. Бу чиқиш афғон санъати осмонида ёрқин бир юлдуз кўринганидан дарак беради. Ҳаваскорнинг «Менга бир қиё боқ» қўшиғи тезда оммалашиб кетади, сўнг «Оҳиста-оҳиста», «Ҳамма менинг дўстим», «Дарё-дарё» каби қўшиқларини яратиб, аста-аста эмас-да, тезда мамлакатга танилади. У мактабни битиргач, ўқитувчилар олий курсида ўқийди ва ўқишини давом эттириш учун Ҳиндистонга боради. У ерда ҳинд ва инглиз тилларини мукаммал ўрганади, қўшиқлар куйлайди. Бу даврга келиб Аҳмад Зоҳир қўшиқлари Афғонистон радиоларида тарқалади.

У таълим оладиган университет Ҳиндистоннинг маданий марказларидан бири бўлган Мумбай шаҳрида жойлашган эди. Бу ўлканинг ўзига хос муסיқий оҳанглари Аҳмад Зоҳирнинг ижодий услубига таъсир қилади ва уни оҳанглар дунёсига янада чуқурроқ олиб киради. У ўқишни тамомлагандан сўнг Афғонистонга қайтиб инглиз тилида нашр этиладиган «Kabul Times» газетасида мухбир бўлиб иш бошлайди. Мухбирлик бўлажак юлдузга матн билан ишлашни ўргатади. Бироз муддатдан кейин у «Афғонфилм» студиясига ишга ўтади. Сўз қўшиқнинг ўқилдизи, энг бирламчи унсури эканини чуқур англаган Аҳмад Зоҳир халқнинг дардини, ўзининг исёнкор кечинмаларини оташин сўзлар билан ёниб куйлайди. Бу куйлар Афғонистон ҳудудларига сизмай қолади, бу кўҳна юртнинг баланд тоғларидан ошиб, қўшни мамлакатларга, кейинчалик бутун дунёга таралиб кетди.

У сўз танлаш маҳорати боис жуда тез халқ меҳрини қозонади. Адабиётни, шеърини, сўз моҳиятини теран ҳис этиш уни ўткин-

Афғон диёрида
уруш бўлаётган бир
пайтда, сичқоннинг
ини минг танга
бўлган кунларда,
афғонлар ана шу
қўшиқларни эшитиб
ўзларида қандайдир
дадилликни ҳис
қиларди.

чи сохта сахналарга эмас, ҳақиқий санъат оламига олиб кирди. Аҳмад Зоҳирнинг кутубхонасида 8000 жилддан зиёд китоб жамланган бўлиб, Мавлоно Жалолиддин Румий, Балхий, Абулқосим Лоҳутий, Ҳофиз, Саъдий Шерозий, Халилуллоҳ Халилий, Фуруғ Фаррухзод каби кўплаб буюк шоирларнинг асарлари ҳам бўлган. У мумтоз шеърларни ёдлаб оҳангга, ритмга солиб юради. Унинг қўшиқлари форсий, ҳинд, рус ва инглиз тилларида эди. Унинг қўшиқларининг матни қайси тилда бўлмасин, у дунёни оҳанг қаърига беркинган чексиз изтироб ва афғон халқининг фиғони орқали забт этган эди. Унинг қўшиқлари кўп машаққатлар кўрган афғон халқининг руҳини намоён этади. Ҳофиз бу қўшиқлари орқали халқнинг чексиз муҳаббатига сазовор бўлади.

У турли халқларнинг миллий чолғу асбобларидан маҳорат билан фойдаланади. Гитара, карнай, саксофон, аккордеон ва пианино, табла, гармон, рубоб, танбур ва бошқа бир қатор созларнинг ўзига хос уйғунлигини яратади. Қўшиқларига қадимий форс шеърляти ва анъанавий афғон мусиқасига ҳинд, европа мусиқий анъаналарини олиб ки-

ради. У суҳбатларининг бирида «Шарқ ва Фарб мусиқий санъатларини мурасага келтирмоқчиман» деган. У буни уddалайди. Натижада ўзига хос мусиқий оҳанг пайдо

бўлади. Ундан бугунгача иккита видеоклип қолган ҳолос. Булар мухлисларга яхши таниш бўлган «Лайлижон» (1976) ва «Худо ёринг бўлсин» (1977) қўшиқларининг видеоёзувларидир. Яна бир нечта концертлари ёзиб олинган. У ўзига жуда талабчан бўлган. Буни биттагина қўшиқни эллик мартагача қайта ёздирганидан билсак ҳам бўлади. Аҳмад Зоҳир жуда камтар ва оддий ҳаёт кечирган. Унинг «Санъаткор иккита нарсадан қаттиқ сақланиши керак. Биринчиси – кибр, яъни, юлдузлик касали бўлса, иккинчиси – ҳасад. Бу икки иллат санъаткорни ўлдиради» деган сўзлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

XX асрнинг 70-йиллари охирларида Афғонистондаги

талотўплардан, таназул ёқасига келиб қолган ҳукуматдан зада бўлган халқ бош кўтара бошлайди. Бу норозиликларга Аҳмад Зоҳир ҳам қўшилади. У турли ижтимоий-сиёсий норозиликларини қўшиқлари орқали баён қилади. Интервьюларда ва концертларда сиёсий қарашларини очиқчасига айтаверади. У бир интервьюсида «Асл шоирлар, адиблар ва санъаткорлар ўз эътибори, шуҳрати билан миллатни парокандаликка эмас, балки бирдамликка ва аҳилликка чорлашга хизмат қилишлари лозим» деб таъкидлайди. Яна бир интервьюсида «Менинг орзум бир кун келиб инсонларнинг бахт-саодатини кўришдир, бу бахт эса фақат тинчлик, бирдамлик ва инсонларнинг дўстлиги-ю иноқлиги билан муяссар бўлади» деган эди.

Аҳмад Зоҳирнинг кутубхонасида 8000 жилддан зиёд китоб жамланган бўлиб, Мавлоно Жалолиддин Румий, Балхий, Абулқосим Лоҳутий, Ҳофиз, Саъдий Шерозий, Халилуллоҳ Халилий, Фуруғ Фаррухзод каби кўплаб буюк шоирларнинг асарлари ҳам бўлган.

1978 йилда Нурмуҳаммад Таракий СССРнинг махсус кучлари ёрдамида Афғонистонда президент лавозимини эгаллайди. Бу пайтга келиб, Аҳмад Зоҳирни ҳукумат сиёсатига қарши деган важ билан қамашади. Ҳаётнинг ўйинларига қарангки, президент Нурмуҳаммад Таракий қизини турмушга бераётганида, қиз ўз тўйида Аҳмад Зоҳирнинг қўшиқ куйлашини отасидан талаб қилади. Отасининг танбеҳларига қарамай, қиз тала-

бида қаттиқ туриб олади. Чорасиз қолган Таракий эса қизининг шартига ноилож кўнади. Шундай қилиб Аҳмад Зоҳирни қамоқхонадан тўйга олиб келишади. Аҳмад Зоҳир тўйда қамоқхона либосини ўзгартиришдан бош тортади ва саҳнага чиқиб қўшиқ куйлайди. Ўша куни Таракий қизининг қатъий талаби билан Аҳмад Зоҳир озод бўлади ва қамоқхонага қайтиб бормайди. Бунинг

эвазига Аҳмад Зоҳир зудлик билан уйланиш мажбуриятини олади. Ва кўп ўтмасдан Фаҳрия исмли қизга уйланади.

1979 йилнинг ёзида бутун дунёдаги санъат шайдоларини ларзага келтирган ноҳуш хабар тарқалади. Афғон булбули Аҳмад Зоҳир автоҳалокат сабаб ҳалок бўлади. Бу мудҳиш ҳодиса унинг 33 ёшни қаршилаётган кунда содир бўлади. Ҳофиз ҳамроҳлари билан Мозори Шарифдан Кобулга қайтаётганда Саланг довонида автоҳалокатга учрайди. Унинг ҳомиладор аёли жудолик азобидан дарди тутиб, ўша куни қиз фарзанд кўради.

Аҳмад Зоҳир тўйда
қамоқхона либосини
ўзгартиришдан
бош тортади ва
саҳнага чиқиб
қўшиқ куйлайди.
Ўша куни Таракий
қизининг қатъий
талаби билан Аҳмад
Зоҳир озод бўлади ва
қамоқхонага қайтиб
бормайди.

Кўплаб афғонистонликлар коммунистлар тарафига ўтгани сари Аҳмад Зоҳир юртошларига «бу йўлнинг охири жарлик» эканини бот-бот эслатиб туради. Афсуски, этник жиҳатдан турли миллатлардан ташкил топган ўлка тобора можаро марказига айланиб борарди. Шу сабабли у қўшиқлари билан коммунистик тузумни қоралайди. Лоҳутий таҳаллусида ижод қилган Абулқосим Аҳмадзоданинг «Тарсам озод насозад» – «Озод қилмаслигидан кўрқаман» шеърини қўшиққа айлантириши ҳам унинг маънавий исёнларининг мевасидир.

Мени овлаган сайёд

Қафасдан озод қилмаса-чи деб кўрқаман.

Бог йўли эсимдан чиқиб кетмагунча

Озод қилмаса-чи деб кўрқаман.

Агар мени бу кишандан озод қилмаса,

Сайёдниң қошонасига оҳимдан

олов пуркайман...

Қадимги
римликларнинг
машҳур афоризмида
«Агар замбарақдан
ўқ отилса,
муסיқа ўчади»
дейилгани каби
Аҳмад Зоҳир ҳам
шўро тузумининг
қурбони бўлди, аммо
муסיқаси ўчмади.

Аҳмад Зоҳирнинг ягона фарзанди Шабнам Зоҳир ҳозир АҚШда яшайди. Автоҳалокат атрофида турли миш-мишлар пайдо бўлади. Кимдир уни суиқасд деса, кимдир бахтсиз тасодиф деб талқин қилади. Кўпчилик бу фожиа замирида фитна борлигига ишонади.

Аҳмад Зоҳир вафоти бутун дунёни ларзага солади. Унга атаб қўшиқлар куйланади, марсиялар битилади. Юзлаб мақолалару эсселар ёзилади. Ўзбекистон халқ шоирлари Абдулла Орипов ва Сирожиддин Саййид ҳам Аҳмад Зоҳирга атаб марсия ёзган. Унинг ўлиmidан бироз муддат ўтгач, СССР қўшинлари афғон диёрига кириб боради.

Қадимги римликларнинг машҳур афоризмида «Агар замбаракдан ўқ отилса, мусиқа ўчади» дейилгани каби Аҳмад Зоҳир ҳам шўро тузумининг қурбони бўлди, аммо мусиқаси ўчмади. Ундан кейинги даврларда ҳам, бугунги кунда ҳам унинг қўшиқларини ҳеч қандай куч халқнинг қалбидан ўчира олмади.

Аҳмад Зоҳир 32 та мусиқий албом яратишга улгурди. Бор-йўғи 10 йиллик ижод учун бу такрорлаб бўлмас натижа, улкан маънавий хирмон. Бундан 50 йил олдинги – ҳозиргидек техникалару шароит бўлмаган вақтда бундай натижага эришиш Аҳмад Зоҳирни «Афғон санъати қироли», «Афғон булбули», «Тенгсиз қўшиқчи», «Шарқ олмоси», «Форсий қўшиқлар шоҳи» деб улуғлаш учун етарли асос бўлди. Унинг 33-албоми «Ҳижрон кечаси» деб номланиб, ўлиmidан сўнг чиқди. У қолдирган мусиқий мерос ҳалигача ўз қадрини ва аҳамиятини йўқотмади. Бутун дунё бўйлаб миллионлаб қалбларни ром этган сеҳрли овоз ҳозир ҳам турли минтақаларда, турли халқлар орасида жаранглаб турибди.

Санъат бор экан, Аҳмад Зоҳир ижоди абадиятга дахлдордир. Унинг босиб ўтган йўли эса санъатга энди қадам қўяётган ёш ижрочилар учун ҳақиқий ибрат мак-

таби бўла олади. Аҳмад Зоҳирнинг ҳаёт ва ижодини икки сатрга сиғдириш имкони бўлса, мен устоз Эркин Воҳидовнинг шеърларидан шу икки мисрани танлаган бўлар эдим.

*«Отилганлар сотилмади
Сотилганлар отилмади...».*

* * *

Гапни уруш кўрган икки кишининг суҳбати билан бошлаган эдик. Хотимани ҳам ўша собиқ жангчилардан бирининг кўҳна хотираси билан якунласам...

Саъдулла бобо айтиб берган эди:

– Бизнинг қайсидир ҳарбий бўлимда шундай воқеа бўлганини эшитгандик. Йигирма чоғли совет аскарлари тоғли дарада тузоққа тушиб қолади. Уларнинг уч нафарини пистирмадаги афғонлар отиб ўлдиришади. Тузоққа тушганини сезган сурхондарёлик асли тожик бир йигит баланд овозда Аҳмад Зоҳирнинг «Онажон» номли қўшиғини куйлай бошлайди. Капитани – ўрис йигит унга «овозингни ўчир» деб бақиради. Аммо йигит куйлашда давом этади. Шунда мўъжиза содир бўлади: афғонлар отишни тўхтатади. Йигитнинг овози дара бўйлаб жаранглайди.

«Модарам, оҳ, модарам...».

Афғонлар секин-аста пастга тушиб келишади. Қўшиқ тугагунча кутиб туришади. Сўнгра бизнинг йигитларни қуролсизлантириб, ўзларини қўйиб юборади. Уларнинг командири бир оғизгина шундай дейди:

– Онанинг ҳаққи-ҳурмати! Сизлар озодсизлар! Бугунга уруш тугади!..

Бир қўшиғи билан бир қанча йигитларнинг ҳаётини сақлаб қолган ҳофиз саодатманд қалбларда иккинчи ҳаётини яшайверади. У – тирик!

Санжар ТОШБЕКОВ

ИШОНГАН ТОҒДА *КИЙИК ЁТМАС*

Азим РЎЗИЕВ

Масъуд ХОЛОВ чизган суратлар

Ш

Шаҳар марказидан олис бўлмаган маҳаллага кўчиб ўтдик. Янги маҳалламиз тоза ва осуда экан. Ерга тушиб ётган музқаймоқ қоғози, яхна ичимлик идиши ёки бошқа чиқиндига кўзингиз тушмайди. Ёзнинг чилласи бўлишига қарамай чор-атрофи худди баҳоргидай ям-яшил. Кўчаларда қатор экилган дарахтларни кўриб одамнинг баҳри дили очилади. Маҳалланинг қоқ ўртасидан оқиб ўтган ариқ бўйида ўсган райҳон ҳиди димоғни қитиқлайди. Ариқдан оқаётган сувнинг жилдир-жилдири ёзнинг жарима кунлари ҳам қулоққа, ҳам вужудга бирдай ёқади.

Кўз тегмасин, йилдан-йилга ҳаётимиз замонавийлашиб бормоқда. Одамлар яхши яшаши, билим олиши, ҳунар эгаллаши учун имкониятлар кўпаймоқда. Янги маҳалламизда бу борада қилинган қатор ишларни кўриб, очиғи, одамнинг яшашга, орзу қилишга иштиёқи ортади. Ёш йигит-қизларнинг ҳунар ва тил ўрганиши учун яратилган шарт-шароитларни кўриб бир ҳавасингиз келса, бир қайта ёшармоқ ҳақида ўйлаб қоласиз. Ўқув марказида сартарошлик, тикувчилик, қандолатчилик касби сир-асрорларини ўрганаётган ёшларга ҳавас билан боқасиз. Маҳалла кутибхонаси ва хорижий тилларни ўргатувчи маскан эса кеча-ю кундуз халқ хизматига шай. Фақат бу имкониятлардан фойдаланиб қолиш давр талаби. Афсуски, орамизда ҳамон эски қобиғига ўраниб, эскича фикрлаб яшаётганлар ҳам йўқ эмас.

Бир куни ишга кетаётиб маҳалла оқсоқолига дуч келдим. Узун бўйли, оқсарикдан келган, ёши етмишлардан ўтган оқсоқолнинг исми Абдувоҳид, янги маҳалламизга ўттиз йилларча бурун эски шаҳардан кўчиб келган экан.

– Кўчиб келганингизга ҳам икки ойдан ошди, – деди у салом-алиқдан сўнг. – Маҳаллага бундай аралашиб турунг, иним. Элчилик. Тўй-маъракаларда ҳам кўринмайсиз.

– Худо хоҳласа, – дедим бошқа баҳона тополмай. – Янаги сафар албатта қатнашаман.

– Маҳалла биносининг орқасида чойхонамиз бор, – оқсоқол кунчиқар томонга қараб солинган икки қаватли бинога ишора қилди. – Дам олиш кунлари ўша ерда йиғилиб турамиз. Икки чўқим ош дамлаб, маҳалладошлар гурунглашамиз.

Ҳафтанинг охирида ўша ерда сизни ҳам кутамиз. Албатта келинг-а?!

– Хўп бўлади, – оқсоқолнинг раъйини қайтаргим келмади. – Боришга ҳаракат қиламан. Биздан нима хизмат?

– Ҳеч қанақа хизмат йўқ, – оқсоқол гапимга ишониб-ишонмай синовчан тикилди. – Чойхонамизда кўрсак, хурсанд бўлардик.

Хайрлашдик. Оқсоқол идорасига, мен ишга йўл олдим.

Чойхона деганда кўпчиликнинг кўз ўнгига ёрилиб кетгунча овқат ейиш, майхўрлик, кайфу сафо қилиш гавдаланади. Аслида ундай эмас. Азал-азалдан ота-боболаримиз юрт ободлиги, тинч-

лиги, эл-улуснинг муаммолари хусусида айнан чойхоналарда гурунг қилишган. Бир-бирларининг кўнглини топишган. Ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб кўрган оқсоқоллар билан ҳамфикрликда қарорлар қабул қилинган. Шу тариқа жамиятдаги оғриқлар газак олишга улгурмай уларга ечимлар топилган. Шулар

ҳақида ўйлаб чойхона бўладиган кунни интиқлик билан кутиб бошладим.

Кўз-очиби юмгунча ҳафта ҳам адоғлади. Шанба куни шом кирмай, тарвуз-қовун ва тўртта нон кўтариб, маҳалламиз чойхонасига йўл олдим. Илгари ўтиб-қайтганда эътибор қилмаган эканман, чиндан маҳалла идорасининг орқасида ўтган асрнинг тўқсонинчи йилларини ёдга солувчи шийпонга ўхшаш кўримсизгина бир айвон ва бир хонадан иборат бино бор экан. Печакгул тирмашиб ўсган, одамнинг бўйи баробар келадиган симтўр билан ўралган бионинг ҳовлисида райҳону атиргуллар дид билан экиб қўйилган эди. Ҳовли ўртасидаги қўлбола фавворадан отилиб чиқаётган

“
Азал-азалдан ота-
боболаримиз юрт
ободлиги, тинчлиги,
эл-улуснинг муаммолари
хусусида айнан
чойхоналарда гурунг
қилишган. Бир-
бирларининг кўнглини
топишган.”

зилол сув уфққа ботаман деб турган қуёш нурида маржондай товланиб кўзни қамаштиради. Бурчақдаги ўчоқда ошнинг зирваки милт-милт қайнаб турибди. Беш-олти литр сув кетадиган жажжи самоварга ҳам аллақачон ўт ёқилган. Кекса тут дарахти тагида ўрнатилган, меҳр билан нақш туширилиб, устидан лакланган ёғоч тапчанда тўрт киши ўтирибди. Сочсоқолига қиров қўнганига қараганда улар ўртасидаги ёш тафовути катта эмас, нари борса беш-олти ёшдан ошмайди. Улардан фақат маҳалла оқсоқоли Абдувоҳид акани танидим. У киши бурнига кўзойнак қўндириб, елим халтадаги гуручнинг тошини териб ўтирибди. Ҳойнаҳой, ошни ҳам ўзи дамласа керак.

– Ассалому алайкум! Ҳормангизлар, – дедим уларга яқин боргач. – Зерикмасдан ўтирибсизларми?

– Келинг, – маҳалла оқсоқоли ўрнидан бир қўзғалиб қўйиб қўл узатди. – Энди келмасангиз керак деб тургандим. Қани, марҳамат, ўтиринг!

Сўрига чиқиб оқсоқол кўрсатган ерга чўқдим. Одатга кўра қўллар фотиҳага кўтарилди. Сўнгра ҳамма билан ҳолаҳвол сўрашдим.

– Бу киши сиздан бир йўлак наридаги уйда яшайди, – оқсоқол қорачадан келган, ўрта бўйли, думалоқ кўзи одамга бақрайиб қараб турадиган, эллик беш ёшлардаги кишини таништирди. – Исми Абдувосит. Бозорда кўрпа-тўшакнинг қироли. Бу борада унинг олдига тушадигани йўқ. Яқинда ўғлини уйлантирди.

– Ёшлар бахтли бўлсин, – сиполик ила тиржайиб қўйдим. – Югур-югурлар билан чарчаб қолмадингизми? Тўй қандай ўтди?

– Тўй миҳдай бўлди, – ҳалиги киши бош бармоғини юқорига кўтариб кўрсатди. –

Беш юз кишига жой қилдим. Ўртакашнинг ҳам энг қимматини гаплашдим. Артистларнинг ҳам келмагани қолмади. Мева-чевани Туркия билан Хитойдан келтирдик. Чақ-чуққа ҳам чет элники қўйилди.

Ичимликлар Россияники. Хуллас, дастурхонни бас дегунча тандир ва жизга тўлдириб ташладим.

– Ўҳ-ху, – унинг оғзидан чиқаётган гапига ҳанг-манг бўлиб қолдим. – Роса пулингиз кетибди-да ўзиям.

– Пулдан муаммо йўқ, ука, – у икки қўлини бурнимни тагигача кўтарди. – Мана, шу узукларнинг ҳар биттасига битта данғиллама тўй ўтади. Қў-

лимдаги соатга етти кеча-ю етти кундуз ош бериш мумкин. Бўйнимдаги занжирнинг пули битта тўйхона қуришга етади.

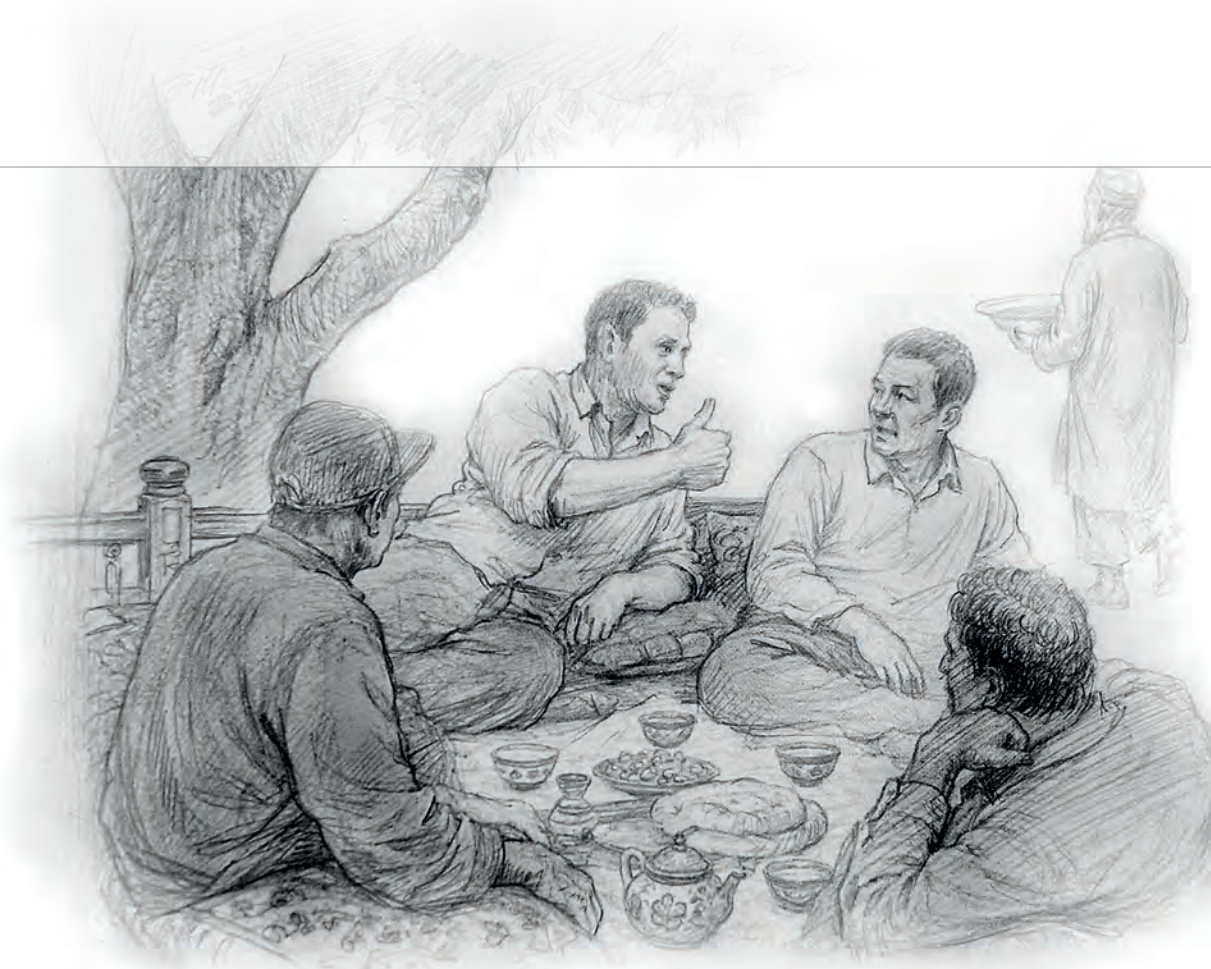
Очиғи, бу гапларни эшитиб, қулоғимга ишонмадим, одам ҳам шунчалар мақтанчоқ бўладими, эви билан-да, тилимни тишлаб ўтирдим. Зимдан оғзи полвон акага кўз ташлайман. Чиндан унинг ҳар бир бармоғида ёнғоқдек келадиган оч сариқ рангли узуклар бор. Қўлидаги соат ҳам кўринишидан қимматга ўхшайди. Бўйнидаги занжирни тақиб юриш учун анча йўғон бўйин керак. Эсиз, шу қулоқ билан бурунга ҳам тақинчоқ-мақинчоқ тақиб олмабди-да дедим ичимда.

– Айбга буюрмайсиз, – у сўзини давом эттирди. – Ёнбошлаб гурунг берсам. Самолётда кўп учганимдан белим чурра бўлиб қолган. Кеча касалхонадан келдим.

– Хиждлат бўлманг, – маҳалла оқсоқоли каминанинг ўрнига жавоб берди. – Уколдорилар тағин кўзгагандир-да. Чой-пой ичиб, ул-булдан еб ўтиринглар. Ошнинг гуручини солиб келаман.

Гуручни совуқ сувда икки-уч марта чайиб олган оқсоқол ўчоқ бошига қараб юрди. Бу орада мобил телефонда биров

“
Беш юз кишига жой
қилдим. Ўртакашнинг
ҳам энг қимматини
гаплашдим.
Артистларнинг ҳам
келмагани қолмади.
Мева-чевани Туркия
билан Хитойдан
келтирдик.

билан гаплашган бозорчи ака ош пишгунча келаман дея шоша-пиша чиқиб кетди.

– Яқинда кўчиб келдингизми? – келганимдан бери бир оғиз ҳам гапирмай ўтирган олтмиш ёшлардаги қорни тўнқарилган қозондай чиқиб турган, соқоли қиртишлаб олинган, қўлга илашар-илашмас сочи устидан кепка кийган киши савол берди. – Маҳалламиз ёқдимми?

– Ҳа, – қисқа жавоб бердим. – Ўзингиз кўпдан бери шу ерда яшайсизми?

– Йигирма йилча бўлди, – у бир пиёла илиқ чой қуйиб узатди. – Анови бозорчи билан бир йилда кўчиб келганмиз. Жуда содда одам экансиз-а. Бозорчининг гапларига лаққа ишониб ўтирибсиз. Ҳамма гапи қип-қизил ёлғон-ку! Сизмадингиз?

– Йўғ-эй, – ҳайрон бўлиб унга қарадим. – Шунча гапни тўқиб чиқардимми?

– Ишонмасангиз, – деб ёнида ўтирган бир оёғи тиззасидан кесилган одамга имо қилди, – ана, Солижон акадан сўранг.

Жингалак сочи ўсиб, пешонасидаги ажинни яширган, қиррабурун, келганимдан бери ёнбошлаб ҳали узум, ҳали бодом кавшаб ўтирган киши елка қисди.

– Гапларим ёлғонми, Солижон ака? – ҳалиги киши бошидаги кепкасини ечиб тиззасига урди. – Билмасам гапирмайман. Тўйининг эрта-

си куни қарз сўраб чиққани рост-ку.

– Мен қаердан билай, Камолхон? – Солижон ака сир бой бермади. – Ўшанда ўзидан сўраб кўрмабсиз-да.

– Сўраб нима қиламан? – Камолхон ака қайтиб кепкасини кийди. – Фирт қасам-хўрлигини ҳамма билади. Ҳеч қачон тўғри гапирмаган. Эшитишимча, бозорга ҳам боролмай қолибди.

“
Жуда содда одам экансиз-а.
Бозорчининг гапларига
лаққа ишониб ўтирибсиз.
Ҳамма гапи қип-қизил
ёлғон-ку!

– Нимага? – Солижон ака ўрнидан туриб ўтирди. – Тинчликмикан?

– Бозорчилардан ҳам қарзи кўп эмиш, – Камолхон ака яна бошкийимини қўлга олди. – Қочиб юрибди экан.

Шу маҳал елкасига анча униққан, ҳар ҳар ерида мойли бармоқлар изи қолган сочиқча ташлаб олган маҳалла оқсоқоли қайтиб даврамизга қўшилди.

– Абдувосит қаерда? – маҳалла оқсоқоли сўради. – Кетиб қолдимиз?

– Ҳозир келади, – Солижон ака жавоб берди. – Кимдир чақириб қолди, шекилли.

– Чорак соатдан сўнг ош тайёр бўлади, – оқсоқол тапчаннинг ўнг томонидаги эски шкафнинг қўш эшигини очиб иккита Риштон лаган олди. – Чойларингиз совиб қолган бўлса, янгилаб бераман. Самовар вақирлаб қайнаб ётибди.

– Ўзим дамлаб келаман, – ўрнимдан турмоқчи эдим, оқсоқол қўли билан елкамдан босди. – Бугунча меҳмонсиз. Бемалол ўтираверинг.

Оқсоқол хонтахта устидаги чойнакларни олиб самовар томонга кетди. Йўл-йўлакка лаганларни ўчоқ бошидаги хонтахтада қолдирди. Кўп ўтмай икки чойнак иссиқ чойни келтириб дастурхонга қўйди.

– Ошни сузаверайми? – оқсоқол савол назари билан даврага боқди. – Яна озроқ кутсак шовла бўлиб қолади.

Худди ош сузилишини кутиб тургандек, темир панжарали эшик очилиб Абдувосит ака кўриниш берди.

– Келинг, – оқсоқол ҳазиллашиб гапирди. – Қайнонаси яхши кўрадиган йигитсиз-да. Энди ошни сузамиз деб тургандик.

– Укол-дорининг чаласи қолганди, – Абдувосит ака кетиб қолганига изоҳ берди. – Маҳалла поликлиникасига чиқиб келдим.

Оқсоқолнинг қўли ширин экан. Қўй ёғи ва гўшти солинган ошни даврадагилар мақтаб-мақтаб едик. Ҳатто Солижон акага яна бир капкир сузиб келтирилди. Қорнимиз тўйиб ғамимиз ариди, шекил-

ли, гурунгимиз қизимади. Ҳеч гап гапга қовушмади. Бир тоғдан, бир боғдан гаплашгандек бўлиб аччиқ кўк чойни босиб босиб ичиб ўтирдик.

– Уҳ, белим қотиб қолди, – Абдувосит ака инграниб қўйди. – Уйга бораёй.

– Майли, – оқсоқол бира тўла дастурхонга фотиҳа ўқиди. – Сизга рухсат. Қолганлар бир пиёла чой устида гурунгни давом эттираемиз.

– Мен ҳам бораёй, – Камолхон акага ўрнидан турди. – Биров билан кўришишим керак. Ҳализамон келиб қолади.

Маҳалламиз чойхонасида оқсоқол, Солижон ака ва камина қолдик. Дастурхонни йиғитиришга кўмаклашмоқчи эдим, оқсоқол унамади. Идиш-товоқ, қозонни ювишга ҳам ўзи киришди.

– Камолхон ҳам тулкининг ёғини ялаган айёрлардан, – Солижон ака ҳозиргина пиёласига қуйиб берилган чойдан ҳўплаб сўз очди. – Ўзини оппоқ кўрсатиб, кўрганни ёмонлаб ўтиради. Шу ҳолига яна бировга сир бой бергиси келмаса-да, унинг ичи тўла дард. Фарзандидан куйган.

– Нима бўлган? – беихтиёр оғзимдан шу савол чиқиб кетди.

– Бир пайтлари иши зўр эди, – Солижон ака гапни узоқдан бошлади. – Қайсидир қамоқхонада хўжалик ишлари мудури бўлиб ишларди. Егани олдида, емагани кетида... Хуллас, қизининг бир қилмиши барини ағдар-тўндар қилиб юборди. Қамоқдагиларнинг ҳаққини ўмарган бўлса керак-да. Йўқса, унинг бошига шундай савдолар тушармиди? Камолхон икки йилча бурун ўзи туғилиб ўсган қишлоқдаги бир йигитга қизини узатди. Бир данғиллама тўй қилдики, кўрган кишининг ҳаваси келди. Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмай қизи қайтиб келиб ўтирибди денг. Ҳамма ҳайрон. Камолхон ҳам кўча-куйга аралашмай қўйди. Кейинроқ маълум бўлишича, қизининг кўнгил қўйган йигити бор экан. Тўйдан сўнг, ўша билан телефонда гаплашаётганда куёв

кўриб қолибди. Куёв билан келиннинг орасида нима гап ўтган, очиғи, менга қоронғи. Ўша оқшом келин куёвнинг кўк-сига пичоқ санчиб қочиб қолибди. Йигит ўлган. Қиз ҳозир қамоқда.

– Вақт ҳам алламаҳал бўлиб қолди, – деди ҳамма жойни саранжом-саришта қилиб бўлган оқсоқол. – Энди аста-секин тарқал-сак ҳам бўлаверади.

Чироқларни ўчириб кўчага чиқдик. Вақт ярим тунга яқинлашганига қарамай маҳалла гавжум. Ариқ бўйида ўрнатилган, атрофида райҳонлар экилган ўриндиқларда хотин-қизлар, болалар ўтирибди. Айримлар фарзандларини етаклаб кечки сайрга чиққан. Чекка-чеккада гурунг бериб ўтирган эркакларга ҳам кўзингиз тушади. Маҳалламиздаги дорихонага етганимизда Солижон ака хайрушлашиб, мактаб кўчаси томон бурилди.

– Бу бечорага ҳам қийин, – оқсоқол Солижон ака қоронғилик қаърига сингиб кўздан ғойиб бўлгач тилга кирди. – Йигирма йил бурун бир палакатга йўлиқиб, оёғидан айрилиб, кўчада қолди. Кейин билсак, бу палакатга ўзи сабабчи экан. Саёқ юрган-да. Ҳозир уйи ёнидаги автотуроққа қоровуллик қилади. Ўша ердаги будкада ётиб юради. Иссиқ-совуғидан ҳеч ким хабар олмай қўйган. На аёли, на болалари ҳолинг не демайди. Қайси йили қиш қаттиқ келганда бир ўлимдан қолди. Дори-дармонига маҳалла пул йиғиб бердик. Ўғиллари пулимиз йўқ дея жилла қурса бир марта касалхонага кўргани бормади. Пул йўқ деган ўғиллар орадан бир ҳафта ўтиб-ўтмай қиммат-қиммат машиналарда туғруқхонадан чақалоқни олиб чиқишди. Мана, ота касалманд, қишин-ёзин одамларнинг машиналарига қоровуллик қилиб кун кўради...

Алқисса, ўша оқшом янги маҳалладошларим ҳақида бўлар-бўлмас гапларга гувоҳ бўлдим. Чойхонада мен кутган гурунглари бўлмади. Мундоқ ўйлаб қарасам, ғурбату ғийбатдан бошқа гап йўқ. Чойдан сўнг бир-бирининг ортидан лой чаплашлар тезда бадимга урди. Чойхонами бу, лойхона?.. Кўнглим хира тортиб қолди. Азза-базза чойхонага бориб, гаплашадиган гапларимиз шумиди? Чойхона дегани шуми?

Ҳолбуки, чойхонага кириб, дўппини қўлга олиб, иссиққина кўк чойдан ҳўплаб, ўйлаб кўришимиз керак бўлган гапларимиз талайгина...

“
Қизининг бир қилмиши
барини ағдар-тўндар қилиб
юборди. Қамоқдагиларнинг
ҳаққини ўмарган бўлса
керак-да. Йўқса, унинг
бошига шундай савдолар
тушармиди?”

SUMMARY

The 3rd issue of the magazine “Ma’naviy hayot” (Spiritual Life) for the year 2026 has been officially published.

This issue features a diverse array of articles addressing historical, spiritual, social, and philosophical domains.

The publication opens with its cornerstone column, “Qutlug’ sanalar”, featuring an article by the Head of the Republican Center for Spirituality and Enlightenment, Doctor of Political Sciences Otabek Hasanov, titled “Mustaqillikning ulug’ asosi”, dedicated to the 35th anniversary of Uzbekistan’s independence.

In the “Surat va siyrat” section, readers are presented with Qulman Ochil’s essay entitled “Shukur xudoga”.

Furthermore, within the “Karvon qo’ng’irog’i” rubric, Nigora Husanova offers an analytical piece titled “Raqamli dunyoning raqamli bolalari”.

In the “Tavsiya” column, prominent poet Aziz Said and renowned journalist Husan Nishonov explore native Uzbek alternatives to foreign loanwords entering the language.

The traditional column “O’rganganing o’zingga” hosts Damin Jumaqul’s piece “Qaltis savollarga nozik javoblar”, featuring expert insights provided in this edition by Abduvohid domla Ahmadaliyev, a specialist from the Fatwa Center of the Muslim Board of Uzbekistan.

In addition, the “Tasvir va taassurot” section showcases an article dedicated to the artistic legacy of Ma’sud Xolov, titled “Tarix chizgan suvratlar”.

The “Bong” column highlights Eshqobil Shukur’s article, “Mo’jiza inqirozi”.

Additionally, under the “Xotira” rubric, readers will find Shohsanam Xidirova’s compelling contribution titled “Noma’lum ayol Vasiyati”.

The “Tomir” section contains Bayram Ali’s article entitled “Tilning mangu qirg’oni”.

Moreover, in the “Gaplashiladigan gaplar” column, Aziz Norqulov presents an article titled “Qaldirg’och tumshuqidagi tomchi”.

Under “Buriish nuqtasi”, the distinguished poet Salim Ashur reflects on pedagogical legacy in his article “Mening sog’inchlarim – muallimlarim”.

Furthermore, in the section “Yulduzlar mangu yonadi”, Sanjar Toshbekov presents an essay titled “Afg’on fig’oni”.

Муассис:

Республика Маънавият
ва маърифат маркази

Бош муҳаррир:

Эшқобил ШУКУР

Ижодий гуруҳ:

Азим РЎЗИЕВ
(бош муҳаррир ўринбосари)

Шодмонкул САЛОМ

(бош муҳаррир ўринбосари)

Масъул котиб:

Орзу АЪЗАМ

Мусулмон НАМОЗ

Ҳасан КАРВОНЛИ

Шаҳноза РОФИЕВА

Азиз НОРҚУЛОВ

Фотографлар:

Султонбой ДЕҲҚОНОВ,
Абдугани ЖУМА,
Ҳамдам ШОРАҲМЕДОВ,
Холида МУСУЛМОН,
Баҳодир ЭРҒАШОВ

Муқова фотолари:

Ҳамдам ШОРАҲМЕДОВ

Манзил:

Тошкент шаҳри,
Бобур кўчаси, 9-уй.
е-mail: manaviyhayot@inbox.ru
Тел.: 55 508 85 31 (қабулхона);
97 731 87 01 (маркетинг ва
реклама бўлими)

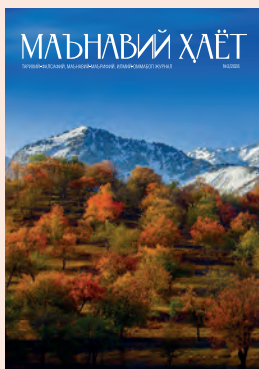
Ўзбекистон Республикаси
Матбуот ва ахборот агентлигидан
30.06.2015 йилда 0828-рақам
билан руйхатдан ўтган.

Бир йилда тўрт марта чоп этилади.
Журналдан кўчириб босилганда
манба қайд этилиши шарт.

Босишга 27.08.2026 да рухсат
берилди. Бичими 60x84 1/8.
Офсет усулида босилди.
Босма табоғи 14,0.
Букюртма № 32.
Адади 5800 нусха.
Обуна индекси: 919
ISSN 2181-7766

Журнал "MATRIX" МЧЖда чоп
этилди.

Манзил: Тошкент, 100170, Мирзо
Улугбек тумани, Сайрам 7-тор
кўчаси, 52 уй.

ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ,
МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ,
ИЛМИЙ-ОММАБОП ЖУРНАЛ
№3 (51), 2026

МАЪНАВИЙ ҲАЁТ

ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ, МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ, ИЛМИЙ-ОММАБОП ЖУРНАЛ

Ҳар бир халқ улкан дарахтга ўхшайди. Унинг илдизлари нақадар теран бўлса, қадди-басти ҳам шунга яраша улуғ бўлади. Маънавият халқнинг ана шундай ўқ томиридир. Бу илдизлардан сув ичган авлод асло кам бўлмайди. Кўзлаган муродига ҳам шу қувват билан етиб келади.

Обуна
индекси:

919

«Маънавий ҳаёт» журнали бу йўлда сизнинг
кўмакчингиздир.
Журналга обуна бўлинг!

